KULTÚRA SLOVA

Časopis pre jazykovú kultúru a terminológiu

Orgán Jazykovedného ústavu Ľudovíta Štúra SAV

HLAVNÝ REDAKTOR

Ján Kačala

VÝKONNÝ REDAKTOR

Matej Považaj

REDAKČNÁ RADA

Eugénia Bajzíková, Klára Buzássyová, Adriana Ferenčíková, Ján Findra, Gejza Horák, Ján Horecký, Ján Kačala, František Kočiš, Ivan Masár, Mária Pisárčiková, Matej Považaj, Jozef Ružička, Anna Rýzková, Ján Sabol

REDAKCIA

813 64 Bratislava, Nálepkova 26

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 20 — ČÍSLO 10

OBSAH

MASÁR, I.: Inventár prostriedkov na tvorenie zoologických a botanických rodových mien (dokončenie) 321

DROSZOVÁ, D.: Sémantický spôsob tvorenia terminologických pomenovaní v strojárskej terminológii 326

MANOLOVA, L.: Sémantická transformácia ako prostriedok tvorenia lingvistických termínov 330

BUZÁSSYOVÁ, K.: Novšie názvy negatívnych vlastností a stavov 335

JACKO, J.: Názvy osôb s príponou *-ista* 340

NIŽNANSKÝ, J. R.: Motivačné súvislosti pomenovaní náradia na ťahanie vína 346

FERIANC, O.: Slovenské mená zúbkozobcov (Anseriformes) sveta 351

Rozličnosti

Selektívny výber. J. Horecký 367

Rebríček obyčajný. M. Majtánová 368

Správy a posudky

Nový úvod do terminológie. J. Horecký 370

Kniha o odbornom jazyku ako prostriedku komunikácie H. Borsuková 372

Dobrá názvoslovná príručka. I. Masár 375

Otázky terminológie a problematika náučného štýlu na stránkach zborníkov VŠDS. M. Martonová 378

Prvý zväzok biografickej encyklopédie. E. Kačala . . . 379

Zaujímavá knižka z vydavateľstva Šport. K. Hegerová 381

Poznámka o jazyku jedného programového bulletinu. I. Masár 383

KULTÚRA SLOVA

KULTÚRA SLOVA — ROČNÍK 20 — ČÍSLO 10

Inventár prostriedkov na tvorenie zoologických a botanických rodových mien

(Dokončenie)

IVAN MASÁR

4. Z ustáleného inventára slovotvorných postupov sa v istom rozsahu používa tvorenie predponami. Aj v zoologickej, aj v botanickej nomenklatúre sú výrazným reprezentantom tohto postupu mená utvorené predponou *pa-*, t. j. slovotvorným prostriedkom majúcim medzi predponami osobitné miesto (Ondrus — Horecký — Furdík, 1980, s. 91) tým, že nemôže stáť samostatne — na rozdiel od ostatných predpôn, ktoré nemajú pendant v slovesných predponách, ale fungujú samostatne ako predložky. Zo zoologických mien skúmaného súboru utvorených predponou *pa-* uvádzame na ilustráciu mená *pavoš, patipuľa, pakomár* (predponové tvorenie), *pakomárik, pakôrnik, pahrčiarka* (predponovo-príponové tvorenie), z botanických mien sú to napr. mená *pamajorán, pajaseň, pagaštan, pafialka, papyštek, parasca, pasmrekovec* a i.

Predpona *pa-* je jeden zo slovotvorných prostriedkov na zachytenie a vyjadrenie podobnosti pomenúvaného jedinca s iným blízkym jedincom. Výslovne sa to uvádza nielen v zásadách, podľa ktorých sa tvorili mená hmyzu (porov. Ferianc, c. d., s. 24), ale aj v sporadickom objasňovaní niektorých mien. Napr. *pamravec* dostal meno s prihliadnutím na podobnosť bezkrídlych samičiek zavalitým mravcom (s. 124), *pakobylka* má meno podľa podoby s kobylkami, hoci sa od nich systematicky odlišuje (s. 44) atď. V zoologickom a botanickom názvosloví sa teda pri predpone *pa-* exponuje významový prvok „podobnosť"

na rozdiel od významového prvku „nepravosť" známeho v niektorých slovách z neterminologickej, ale aj terminologickej slovnej zásoby, ako sú napr. slová *paveda, pavedec;* ich význam sa opisuje slovami „nepravá veda, nepravý vedec" a označujú sa štylistickým kvalifikátorom pejor. (SSJ III, s. 44), *pafilozofia* „zdanlivá, nepravá, falošná filozofia" kniž. pejor. (pozri SCS, s. 643). Zdá sa, že aj táto okolnosť má vplyv na to, že mená *pakobylka, pamajorán,* ale aj *pavaječník, panoha* a i. sa pociťujú ako štylisticky bezpríznakové prostriedky odbornej lexiky, kým slová *paveda, pavedec, pafilozofia, paumenie* ako prostriedky štylisticky príznakové.

Podobné postavenie, ako má v súbore predpôn predpona *pa-,* má aj predpona *pra-,* rozdiel je však v miere jej využitia. Vo východiskovom materiáli sa vyskytuje v jedinom prípade — v zoologickom mene *pravčela.*

4.1. Okrem hojne využívanej predpony *pa-* obsahuje skúmaný súbor aj mená utvorené inými predponami. Ide napospol o mená utvorené konfixáciou, najmä predponovo-príponovým spôsobom. Tento typ zastupujú mená *poskočka, podkopáčik, spriadač, potemník, podkôrnik* a i. Slovotvorným rozborom, príp. prihliadnutím na motiváciu pomenovania, sa dá ukázať, čo je základovým slovom jednotlivých odvodených mien. Pri mene *poskočka,* ktoré sa vzťahuje na zvláštne pohyby stredného páru skákavých nôh (Ferianc, 1975, s. 122), je základovým slovom sloveso *poskočiť.* Pri mene *podkopáčik* sa síce motivácia neuvádza, ale súvislosť so slovesom *podkopať* je celkom zreteľná a takisto je zreteľná súvislosť medzi slovesom *spriadať* a menom *spriadač.* Motivácia mena *podkôrnik,* ktoré sa viaže na spôsob života pod kôrou stromu (s. 106), poukazuje na to, že základovým slovom je tu predložkové spojenie *pod kôrou.* Meno *potemník** (motivácia sa neuvádza) patrí medzi tie prípady, kde je ťažké rozhodnúť, či je dané meno odvodené od slovesa, od prídavného mena, od predložkového spojenia alebo analógiou.

5. Napriek programovému odstraňovaniu zložením zo skúmaného súboru zo zoologickej nomenklatúry (porov. o tom aj Považaj, 1976), pre ktorú sa vytýčila zásada „odstrániť staré mená typu *lalokonos, pilorítka, ryhonos, zobonoska* a i., ktorých pôvod (model) je v nemeckých zloženinách" (s. 24), možno zo skúmaného materiálu vyčleniť skupinu mien vzniknutých skladaním. Ide o zloženiny *drevokaz, lykokaz, moľkaz, byľomor, plodomor, kôrohlod, krytohlod, črvotoč,*

* Pri tomto mene SSJ (III, s. 348) uvádza, že novšie sa kodifikovalo meno *múčiar.* Údaj treba spresniť v tom zmysle, že meno *múčiar* je domácim náprotivkom rodového mena *Tenebrio* a menom *potemník* sa pomenúva viacero rodov, ktoré majú samostatné latinské mená (pozri Ferianc, c. d., s. 91).

drevotoč, vodomil, hnilobožrút, chrbtoplávka atď. Ako vidieť, druhá časť týchto zložením má vo viacerých prípadoch základ v slovesách *kaziť, moriť, hlodať, točiť*, a keďže sa využíva viacnásobne, možno hovoriť o osobitnom slovotvornom podtype prináležiacom k zloženinám typu *podstatné meno + sloveso.* Zloženiny *prídavné meno + podstatné meno* zastupujú mená *ostročielka, ploskonôžka, zlatoočka,* typ *podstatné meno + podstatné meno* napr. meno *lykožrútik.* Formu takejto zloženiny má aj meno *ucholak* s nejasnou motiváciou, ktorú neobjasňuje ani ľudová etymológia implikujúca predstavu, že ucholaky vchádzajú do ucha a prežierajú sa do mozgu (Ferianc, 1975, s. 45). Prirodzene, že zloženiny sa používajú aj na tvorenie botanických rodových mien. Mená *nahokvetec, slanobyľ, zlatobyľ, slanorožec, vodomor, lomikameň, jedhoj, ježohlav, myšojed, ostrokvet, ostrolist, ostroplod, dvojzubec* ukazujú, že zloženiny sa používajú rovnako ako v zoologickej nomenklatúre. Daktoré z týchto zložením sú napodobneninami alebo kalkmi latinských mien *(lomikameň — Saxifraga).* V obidvoch nomenklatúrach sa vyskytujú typy zložením opísané v lexikologických príručkách (porov. Ondrus — Horecký — Furdík, 1980, s. 131).

6. Veľká potreba rodových mien sa v istom rozsahu uspokojuje preberaním a adaptáciou latinských vedeckých mien. Tento spôsob kompenzácie nedostatku domácich mien sa formuloval ako jedna zo zásad, ktoré možno využiť pri tvorbe zoologickej nomenklatúry (Ferianc, 1975, s. 25). Vďaka tejto zásade sa do skúmaného súboru zoologických názvov dostali mená *apódia* (súvisí so starším latinským menom rodu *Apoda), askalafus* (adaptácia lat. *Ascalaphfus), adéla* (lat. *Adela), drozofila* (lat. *Drosophila), tipuľa* (lat. *Tipula)* a i.; z botanickej nomenklatúry patria sem napr. mená *magnólia* (lat. *Magnolia), kalykant (Calycanthus), forzítia (Forsythia), veronika (Veronica)* a i.

7. V botanickej nomenklatúre jestvuje niekoľko mien, ktoré majú črty deverbatívnych substantív *(rozpuk, posed, požlt, pokrut),* na využitie paradigmy ako slovotvorného prostriedku poukazujú botanické mená *povoja* a *záraza.*

8. Charakteristickou črtou obidvoch nomenklatúr je používanie deminutívnych podôb mien a utváranie slovotvorných hniezd. Je však otázka, či všetky mená, ktoré majú podobu deminutív, treba chápať ako deminutíva (porov. aj Horecký, 1986, s. 11). Nesporné sú azda iba prípady, keď deminutívum má svoj nezdrobnený náprotivok, napr. v zoologickej nomenklatúre *švábik* oproti *šváb, roháčik — roháč, včielka — včela, cikádočka/cikádka — cikáda, mušička — mušica, piliaročka — piliarka, trávovček — trávovec, zelenáčik — zelenák,* resp. v botanickej nomenklatúre *blatnička — blatnica, plesnivček —* (jestvuje aj *plesňuľka) — plesnivec, ibištek — ibiš,* t. j. prípady, keď

jestvujú živočíšne a rastlinné jedince majúce v mene ten istý slovotvorný základ, ale odlišujúce sa veľkosťou. Pri zoologických menách *tľapkáčik, nosáčik, utekáčik, dlhánik, chlpánik, drevárik, listárik, hubárik, hrobárik, mlynárik, vrzúnik, plochuľka, bodruška, bystruška, černuška* atď., ako aj pri botanických menách *bradáčik, kosáčik, mečík, medvedík, žltuška* atď., ktoré nezdrobnené náprotivky nemajú, zdrobňovanie vystupuje skôr ako slovotvorný formant podobne ako v úlohe formantu veľmi často vystupuje paradigma (pozri Ondrus — Horecký — Furdík, 1980, s. 90). Hodno v tejto súvislosti uviesť, že zoologické mená *kováčik, mlynárik* a i. sa v SSJ neoznačujú kvalifikátorom *zdrob.*

Utváranie slovotvorných hniezd je podľa nášho materiálu výraznejšie v botanickej nomenklatúre, kde vo viacerých prípadoch vznikli bohaté hniezda, napr. *mliečo, mliečivec, mliečka, mliečnik, ovos, ovsec, ovsica, ovsiha, ovsík, horec, horček, horčica, horčičník, horčinka, šachor, šachorec, šachorček, šachorinka, šachorník* atď. Keďže sa v každom prípade pomenúva iný jedinec, je jasné, že nemôže ísť o polyformantnú synonymiu. Takéto prípady ukazujú, ako sa spomínaný nedostatok rodových mien úspešne prekonáva využívaním slovotvorných prípon. V súvislosti s utváraním slovotvorných hniezd sa však vyslovila mienka, že prípady typu *šachorec — šachorinka* atď. „majú len veľmi malú praktickú cenu v diferencovaní pomenovaných rastlín" (Buffa, 1972, s. 236).

9. Ďalšou spoločnou črtou zoologickej a botanickej nomenklatúry je využívanie zoologických mien ako slovotvorných základov na utvorenie botanických mien a naopak, a najmä pri zoologických menách častá antropomorfizácia. Ako doklad možno uviesť botanické mená *srnovník, žabník, lastovičník* alebo zoologické mená *ľaliovník, vrbinár, viničiar, trávovček, stromárka, tŕňavka.* Na tvorenie zoologických mien sa využívajú popri menách konkrétnych rastlín aj všeobecné botanické mená, ako aj názvy z okruhu botanickej morfológie. Možno tu hovoriť o istom type transterminologizácie. Jej čistý typ predstavuje meno *černuška* vyskytujúce sa v obidvoch nomenklatúrach.

Antropomorfizmus je osobitne zreteľný najmä v menách utvorených príponami *-ec, -ár, -árka/-iarka (bežec, smoliar, murárka),* ale aj v menách utvorených ďalšími príponami *(okáň, potápnik).*

10. Sledovaný názvoslovný materiál ukazuje, že repertoár slovotvorných prostriedkov je v zoologickej a botanickej nomenklatúre v podstate ustálený. Vývin v týchto nomenklatúrach nespočíva v nijakom prudkom narastaní nových prvkov (nové je napr. funkčne odchodné využívanie prípon *-ovec, -avec* a zavádzanie prípon *-tvaré, -vidné* a i.; pozri Masár, 1985, s. 322—323), ale skôr vo využívaní jestvujúcich prvkov v rozličných funkciách. Napríklad prípona *-ár* sa používa v

menách motivovaných podobnosťou s vecou *(kyjaničkár)*, potravou *(zrniar, zdochlinár)*, stanovišťom *(vrbinár)* atď. Z toho vidieť, že rozmanitá funkčná zaťaženosť slovotvorných prostriedkov je zviazaná s motiváciou pomenovania.

Ustálenosť repertoáru slovotvorných prostriedkov však neznamená, že v sledovaných nomenklatúrach niet nijakého pohybu a zmien. Predovšetkým na zoologickej nomenklatúre skúmaného súboru sa dá ukázať, že napr. viaceré zložené mená sa nahradili domácimi menami utvorenými príponou *(zrnojed — zrniar, kľukoroh — trvdoň, dlhonártnik — skočka)* alebo adaptovanými vedeckými menami *(valihnoj — skarabeus)*. Zmenili sa aj mená utvorené neústrojne, zriedkavými expresívnymi a i. prostriedkami *(bodalka — bodavka, nosatčík — nosánik, liskava — liskavka, krasec — krasoň, hrebeňuľa — hrebenárka)*, mená s nejasnou motiváciou sa nahradili významovo priezračnými menami *(kudlanka — modlivka, mandelinka — liskavka,* resp. aj *pásavka)*. Nie je však zriedkavé ani nahrádzanie ústrojne utvoreného mena iným náležite utvoreným menom, napr. *kvetovka — kvetárka, hrebeňovka — hrebenárka, kožušník — kožiar, kôrovec — podkôrnik, blchovec — skočka, bojazlivec — váhavec, osikovník — vrzúnik* atď. Za týmito zmenami treba vidieť odborné vecné dôvody. Napríklad menom *kvetárka* sa zreteľnejšie vyjadruje vlastnosť vyhľadávať kvety, teda istá dynamická vlastnosť, ako menom *kvetovka* implikujúcim skôr statické vlastnosti (podobnosť, pestrosť ap.).

Zhrnutie. Zoológia a botanika kladú veľké nároky na spisovnú slovnú zásobu jazyka. V obidvoch nomenklatúrach sa pociťuje nedostatok domácich rodových mien, ktorý sa prekonáva tým, že sa k viacerým latinským rodovým menám ustaľuje iba jedno slovenské rodové meno, že sa intenzívne využívajú slovotvorné prostriedky (najmä prípony) a že sa adaptujú latinské mená. Repertoár slovotvorných prostriedkov je v podstate ustálený, vývin v sledovaných nomenklatúrach sa nezakladá len na pribúdaní nových slovotvorných prostriedkov, ale najmä na rozmanitom funkčnom zaťažení jestvujúcich slovotvorných prostriedkov. Zreteľnú terminologizačnú funkciu má v skúmaných nomenklatúrach zdrobňovanie a prechyľovanie. Zmeny v menách sú podmienené neústrojnosťou niektorých používaných mien alebo ich nepriezračnosťou, zámena ústrojne utvoreného mena iným ústrojne utvoreným menom má odborné príčiny. Charakteristickými črtami obidvoch nomenklatúr sú časté deminutíva, utváranie slovotvorných hniezd (najmä v botanickej nomenklatúre) a antropomorfizácia (v zoologickej nomenklatúre).

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

BUFFA, F.: Vznik a vývin slovenskej botanickej nomenklatúry. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1972. 428 s.

FERIANC, O. a kol.: Slovenské mená hmyzu. Bratislava, Veda 1975. 308 s.

HORECKÝ, J.: Neologizmy v súčasnej spisovnej slovenčine. Kultúra slova, *20,* 1986, s. 6—11.

IVANOVÁ-ŠALINGOVÁ, M. — MANÍKOVÁ, Z.: Slovník cudzích slov. 1. vyd. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1979. 944 s.

LENOCHOVÁ, M. — NEČAS, O. — DVOŘÁK, F. — VILČEK, F. — BOHÁČ, I.: Biológia pre 1. ročník gymnázia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1984. 216 s.

MASÁR, I.: Niektoré dynamické črty zoologickej a botanickej nomenklatúry. Kultúra slova, *19,* 1985, s. 289—294, 321—329.

ONDRUS, P. — HORECKÝ, J. — FURDÍK, J.: Súčasný slovenský spisovný jazyk. Lexikológia. Bratislava, Slovenské pedagogické nakladateľstvo 1980. 232 s.

POVAŽAJ, M.: Záslužné dielo. Kultúra slova, *10,* 1976, s. 185—187.

Slovenská botanická nomenklatúra. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1954. 227 s.

Slovník slovenského jazyka III. Red. Š. Peciar. Bratislava, Vydavateľstvo SAV 1963. 912 s.

Sémantický spôsob tvorenia terminologických pomenovaní v strojárskej terminológii

DANIELA OROSZOVÁ

Vo vývoji vedecko-technickej terminológie vzniká potreba pomenúvať stále nové a nové pojmy. Keďže pomenúvacie prostriedky jazykového systému sú do určitej miery obmedzené, využívajú sa rôzne spôsoby tvorenia terminologických názvov, medzi ktorými, ako je známe, špecifické miesto má sémantický spôsob tvorenia termínov.

Sémantický spôsob tvorenia termínov spočíva v tom, že termín vzniká využitím už jestvujúceho pomenovania nejakého predmetu, javu, ktoré sa prenáša na základe určitého zhodného príznaku medzi už pomenovaným predmetom a novým predmetom.

Keďže termíny sa tvoria na základe tých istých princípov ako slová neterminologického rázu, pravda, s niektorými osobitnými zákonitosťami vyvolanými potrebami vedeckého jazyka, môžu aj termíny vznikať prostredníctvom metafory, metonymie a synekdochy.

Pri metaforickom prenášaní nový termín vzniká prenesením pomenovania už známeho predmetu na súčiastku, mechanizmus a pod.

na základe vonkajšej podobnosti, pričom na prenesenie pomenovania stačí, aby sa nejaký náhodný príznak kryl alebo čiastočne zhodoval s príznakom príslušného predmetu. Najčastejším príznakom je podoba súčiastky s predmetom, napr. *miska pružiny piesta, ihla vstrekovacej dýzy, ozubený prsteň regulačnej objímky* (súčiastky v naftovom motore), *tanier* (kontaktné zariadenie), *kotviaci bubon* (zariadenie lanovej dráhy), *olejová hmla* (zmes vzduchu alebo plynu s olejom), *pritlačný kôš* (súčasť kompresora). S metaforickým prenesením pomenovania sa však nestretávame iba v názvoch rodových pojmov, ale aj v ich druhových názvoch v združených kongruentných pomenovaniach, kde prídavné meno ukazuje na vec, ktorej sa pomenovaná súčiastka tvarovo podobá, napr. *korunová matica, špirálová skriňa, stromčeková nôžka, valcová nôžka, kotúčové nožnice, krídlová skrutka.* Môže ísť aj o pomenovanie výsledku procesu: *škvrnitá korózia* (korózia v tvare škvŕn), *jamková korózia* (miestna korózia v tvare jamiek) a i.

Súčiastku možno pomenovať podľa podoby s niektorou časťou ľudského tela, jej funkciou alebo miestom výskytu na ňom, napr. *dorazový palec* (súčiastka v tvare objímky, ktorá obmedzuje pohyb výstredníkového hriadeľa v naftových motoroch), *sacie čelo skrine* (rovina, v ktorej je vytvorený sací otvor kompresora), *noha chladiča* (nosná časť stojatých chladičov), *rameno* (otočná časť otočnej vŕtačky), *podložka s dvoma jazýčkami* (podložka má dva výbežky), *výstupné hrdlo, predný zub, krček skrutky, driek skrutky, hlava podpery, nôžka lopatky, klin s nosom* a i.

Menej je takých termínov, ktoré vznikli na základe podobnosti so zvieraťom alebo časťou jeho tela, napr. *koník* (pomocné zariadenie na sústruhu), *chladiaci had* (rúrka stočená do špirály v chladiacej nádobe kompresora), *mamutky* (čerpadlá so špeciálne upravenou rúrou na dopravu kvapaliny). Aj podobnosť s tvarom alebo funkciou odevu môže byť základom na prenesenie pomenovania — *golier* (časť vystužujúca otvor na hrdlo v mechanizme kompresora), *plášť valca, plášť chladiča* a pod.

Na základe príznaku podobnosti s funkciou predmetu vznikli termíny *ložiskový strmeň* (upevňuje ložisko v ložiskovom stojane), *komínček upchávky* (rúrka odvádzajúca paru z vonkajšej časti upchávky turbíny do atmosféry), *ventilové sedlo* (súčasť ventilu, na ktorú dosadá ventilová doska), *kozlík* (súčasť základu turbíny, na ktorej je uložená turbínová skriňa), *klietka pružiny piesta* (zabezpečuje súčiastku proti vypadnutiu), *vaňa, vyvažovací tŕň, oje, vodiaci mostík, skriňa* a i.

S podobnosťou s druhom pohybu sa stretávame v pomenovaniach *rozstup* (stúpanie delené počtom chodov závitu), *odskok* (tvarový kus

vzduchotechnického potrubia), *šmýkadlo* (článok pákového mechanizmu), *vlnenie* a i.

Termín vzniká aj na základe prenesenia pomenovania vlastnosti človeka na materiál, napr. *starnutie* (súhrn nevratných zmien vlastností výrobkov v čase pri daných podmienkach), *starnutie ochranného povlaku, únava* (korózna únava materiálu), *pracovná spôsobilosť, pohyblivosť, húževnatosť.* V súvislosti s vlastnosťami treba brať do úvahy premenu neterminologického pomenovania na termín tým, že sa definíciou zúžil, spresnil význam pôvodného slova, napr. *nasiakavosť* (vlastnosť materiálu prijímať kvapalinu), *navlhavosť* (vlastnosť materiálu prijímať vodné pary), *poddajnosť* (prevrátená hodnota tuhosti) a podobne aj termíny *pružnosť, trvanlivosť, pevnosť, krehkosť, odolnosť* a i. majú svoj presný význam vo vzťahu k materiálu.

Využívanie metafory pri tvorení termínov má niektoré výhody pred inými spôsobmi: vznikajú krátke, jednoduché a ľahko zapamätateľné termíny. Kým v bežnom jazyku je medzi momentom vnímania obraznosti významu preneseného pomenovania a momentom straty obraznosti celý rad prechodov počas dlhodobého vývinu, ktoré súvisia aj s individuálnym vedomím človeka (u niekoho sa prenesenie môže chápať ako výrazná obraznosť, u iného sa obraznosť nemusí pociťovať, v terminológii sa obraznosť stiera, pretože termín sa používa v takom kontexte, ktorý neusmerňuje naše vedomie a nenavádza pozornosť na obraz predmetu s príslušným pôvodným pomenovaním. Vďaka definícii, ktorou sa vedecko-technický pojem pripisuje termínu a zachycujú sa konkrétne príznaky pojmu, a vďaka zaradeniu termínu do pojmovo-terminologického systému určitého vedného odboru termín získa jednoznačnosť, presnosť a ustálenosť svojho významu (o vzťahu termín — pojem pozri Horecký, 1976). Pod termínom *čeľusť drviča* si sotva bude niekto predstavovať čeľusť človeka či zvieraťa. V terminologickej norme je tento pojem definovaný ako pracovný orgán čeľusťového drviča, ktorý pôsobí na rozrušovaný materiál. No na druhej strane pri používaní takýchto termínov môže vzniknúť protirečenie medzi predchádzajúcim významom a novým významom na základe toho, že na prenesenie pomenovania bol vybratý nejaký náhodný príznak. Napríklad termín *lampáš ventilu* označuje súčiastku, ktorá upevňuje spolu s vekom ventil vo ventilovej komore kompresora. Charakteristickým príznakom obyčajného lampáša je vydávanie svetla, čiže do termínu sa dostal nepodstatný príznak. So sémanticky motivovanými termínmi sa častejšie stretávame v súvislosi s pomenovaniami abstraktných pojmov, napr. *budenie* (jav, keď na sústavu pôsobia vonkajšie sily, momenty, vynútené pohyby meniace sa v čase), *prah citlivosti* (najmenšia zmena uhla nevyváženia, ktorú môže ukázať vyvažovací stroj).

V rámci terminologických systémov nie je možné rozvíjať význam metaforickým prenášaním, pretože tak by došlo k viacvýznamovosti termínov v jednom vednom systéme (podsystéme). Metafora slúži na doplňanie terminologickej lexiky spravidla iba na základe prenášania pomenovaní z neterminologickej oblasti slovnej zásoby, zriedkavejšie z jedného odboru do iného (napr. *medvedík* zo zoologickej nomenklatúry do botanickej).

Sémantický spôsob tvorenia termínov vnútri terminologických systémov sa obmedzuje na metonymické prenášanie prostredníctvom úzkych vnútorných súvislostí medzi predmetmi, javmi. Jedným termínom označujeme dej, proces a súčasne i mechanizmus, napr. termín *prechod* označuje aj tvarový kus na spojenie potrubia odlišného tvaru a rozmerov v zariadení. Termín *sklz* zas pomenúva nielen proces a výsledok procesu, ale aj ložnú trať, ktorej vodiacim prostriedkom je sklonený žľab, po ktorom sa pohyb materiálu uskutočňuje zemskou príťažlivosťou, označuje teda aj mechanizmus; termín *rýchlosť* pomenúva jav, ale aj vektorovú veličinu udávajúcu časovú zmenu napr. výchylky; termín *prietok* je názov deja i veličiny — podiel objemu pretečenej kvapaliny a príslušného času.

Iným druhom metonymie je prenášanie už jestvujúceho pomenovania na druhový pojem vo vzťahu k rodovému pojmu v združenom kongruentnom pomenovaní. Aj v tomto prípade sa prenáša pomenovanie určitého príznaku na mechanizmus na základe nejakej vnútornej súvislosti medzi predmetom, javom a mechanizmom. Termín *rovinná brúska* označuje obrábací stroj určený na brúsenie rovinných plôch, vznikal teda na základe prenesenia príznaku predmetu, časti plochy na mechanizmus. Iné príklady: *rýchlostný kompresor* (dosahuje zvýšenie tlaku zrýchľovaním vzdušniny a nasledujúcou premenou kinetickej energie na tlakovú energiu) — prenesenie pomenovania javu, prostredníctvom ktorého kompresor funguje, na mechanizmus; *radiálne čerpadlo* (kvapalina v ňom vstupuje do obežného kolesa axiálne a vystupuje radiálne k osi otáčania) — prenesenie pomenovania príznaku javu na mechanizmus; *parná turbína* — prenesenie označenia príznaku pohonu stroja na zariadenie, pretože element *parný* sa nevzťahuje bezprostredne na turbínu, ale na jej náhon.

Prenášanie pomenovania časti na celok alebo celku na časť je známe ako synekdocha. S prvou možnosťou sa stretávame v termínoch *hrotová brúska* (špecifickou časťou stroja sú hroty, medzi ktorými je upnutý obrobok) *pásové rýpadlo* (rýpadlo s pásovým spôsobom premiestňovania), *automobilový žeriav* (premiestňovacou časťou celého mechanizmu je automobil), *závitovkový podávač* (unášacím prostriedkom tohto transportného zariadenia je otáčavá závitovka). Príkladom na prenesenie pomenovania celku na časť je termín *olejový blok* —

montážny celok celého strojového zariadenia, v ktorom rodové pomenovanie *blok* označuje viacero častí súvislého zariadenia; vo vzťahu k druhovému názvu v združenom pomenovaní ide o synekdochu v termínoch *ložiskový čap, ložiskový segment* (súčiastky sú časťou ložiska, sú v ňom uložené a v dôsledku toho možno príznak celku preniesť na jeho súčasť). Podobne vozík s výložníkom určený na zdvíhanie bremien umiestnený na konštrukcii žeriavu má názov *žeriavový vozík.*

Nájdeme aj termíny, v ktorých ide dokonca o kombináciu metafory a metonymie v jednom združenom pomenovaní, napr. *prechodové koleno* (súčasť vzduchotechnického zariadenia slúžiaca na zmenu smeru a rýchlosti vzdušniny zmenou svojho prierezu), *jamková korózia, kyvadlová výšková lopata* (rukoväť lopaty exkavátora vykonáva iba kyvadlový pohyb do určitej výšky). Takéto termíny ukazujú, že súvislosť s pôvodným významom sa stratila, vzťah k pôvodnému predmetu sa nevybavuje a pri používaní termínu nevznikajú neželateľné asociácie.

Ako vidieť z našich príkladov, sémantický spôsob tvorenia strojárskych termínov zostáva vysoko produktívnym a veľmi aktuálnym postupom pri vzniku pomenovaní nových vedecko-technických pojmov.

Katedra jazykov VŠT
Zbrojnicka 3, Košice

LITERATÚRA

DANILENKO, V. P.: Kak sozdajutsja terminy? Russkaja reč, 1967, č. 2, s. 57—64.

HORECKÝ, J.: Základné problémy terminológie. In: Aktuálne problémy lingvistickej terminológie. Zborník materiálov zo zasadnutia Komisie pre lingvistickú terminológiu pri Medzinárodnom komitéte slavistov. Red. J. Horecký. Bratislava, Veda 1976, s. 11—15.

Sémantická transformácia ako prostriedok tvorenia lingvistických termínov

LILIJA MANOLOVA

V súčasnej etape rozvoja spisovných jazykov proces vzájomného pôsobenia jadra slovnej zásoby a terminologickej lexiky je veľmi aktívny. Slová z bežného jazyka sa sémanticky špecifikujú a stávajú sa nositeľmi rôznych terminologických významov, t. j. terminologizujú

sa, a opačne — determinologizujú sa termíny, ktoré vo veľkom rozsahu vstupujú do všeobecnej slovnej zásoby.

Je známe, že termíny sa tvoria z prostriedkov národného jazyka, v rámci jeho systému alebo preberaním z cudzích jazykov. V rôznych terminologických podsystémoch je značné množstvo domácich termínov. Časť z nich sa utvorila terminologizáciou neutrálnych spisovných, hovorových a vo veľmi málo prípadoch zastaraných slov.

Procesy terminologizácie slovnej zásoby sú v slovanských jazykoch doteraz preskúmané len čiastočne.* Keďže tieto procesy sú veľmi aktívne, kladieme si za úlohu predstaviť v tomto článku mechanizmus niektorých sémantických transformácií v bulharčine a slovenčine, ktorých výsledkom je utvorenie určitého počtu termínov v podsystéme lingvistickej terminológie.

Pod sémantickou transformáciou tu rozumieme rozširovanie a zužovanie významu slov, metaforické prenášanie, ako aj sémantickú kompresiu.

I. Rozširovanie a zužovanie významu slov ako spôsob tvorenia lingvistických termínov

1. Rozširovanie významu slova

Rozširovanie významu slova je taká sémantická transformácia, pri ktorej sa uberá niektorý sémantický príznak a výsledkom je sémantická špecializácia slova bežnej slovnej zásoby alebo istého termínu. Táto sémantická špecializácia je v podstate terminologizácia, pri ktorej slovo bežnej slovnej zásoby získava istý terminologický význam a mení sa na termín alebo sa daný termín prenáša na iný jav a tak vzniká nový termín.

V našich spisovných jazykoch existujú tieto typy terminologizácie:

A. Terminologizácia slov bežnej slovnej zásoby

V bulharskom jazyku od bežne používaného slova *stol* (stolička) je utvorený termín *stol* vo význame „jedáleň spoločenského stravovania zriadená pri závodoch, podnikoch atď.". V tomto prípade sa slovo *stol* využíva ako termín v oblasti spoločenského stravovania.

---

* POPOVA, M.: Nekotoryje lingvističeskije osnovanija terminologizacii v bolgarskom jazyke. Slavia, *1*, 1982, s. 7—14; MANOLOVA, L.: Problemi na terminologizacijata v bălgarskija knižoven ezik. Slavia, *1*, 1982, s. 15—20; MANOLOVA, L.: Bălgarska terminologija. Sofia, Državno izdatelstvo Narodna prosveta 1984. 95 s.; POŠTOLKOVÁ, A. — ROUDNÝ, M. — TEJNOR, A.: O české te...nologii. Praha, Academia 1983. 132 s.; HORECKÝ, J.: Terminologizácia slovnej zásoby (v tlači); KRUPA, V.: Gramatika a skutočnosť. Problém metafory. Jazykovedný časopis, *37*, 1985, s. 32—40; ŽOL, K. K.: Mysľ, slovo, metafora. Problemy semantiky v filosofskom osvesčeniji. Kyjev, Naukova dumka 1984.

B. Terminologizácia hovorových slov

Terminologizácia hovorových (ľudových ap.) slov je v porovnaní s terminologizáciou neutrálnych spisovných slov slabšie zastúpená. Napríklad bulharský strojnícky termín *vodilo* (vodiace rameno) je výsledkom terminologizácie ľudového slova *vodilo,* ktoré sa používa vo význame „opraty, uzda".

C. Terminologizácia termínov

V terminológii pokladanej za súbor jestvujúcich terminologických podsystémov sa terminologizácia termínov uskutočňuje iba na základe metonymického prenosu. Prostredníctvom neho sa tvoria termíny, ktoré sa používajú v rámci jedného terminologického podsystému alebo v dvoch a viacerých terminologických podsystémoch.

V podsystéme lingvistiky termínom *jazyk* sa pomenúva „systém zvukových, lexikálnych a gramatických prostriedkov, ktorý je spojený s myslením a slúži ako prostriedok vzájomnej komunikácie medzi členmi spoločnosti". Prostredníctvom terminologického prenosu z termínu *jazyk* je utvorený iný termín *jazyk* vo význame „súbor výrazových prostriedkov, ktorý sa javí ako variant bežnej slovnej zásoby, štýl", napríklad *jazyk Ivana Vazova, jazyk Andreja Sládkoviča, umelecký jazyk, básnický jazyk.* Termín *jazyk* v tomto význame má len formu jednotného čísla.

2. Zužovanie významu slova

Zužovanie významu slova je taká sémantická transformácia, pri ktorej sa pridáva nový sémantický príznak a slovo bežnej slovnej zásoby sa často mení na termín na základe spoločných diferenčných príznakov medzi slovom a z neho utvoreným termínom alebo termín terminologického podsystému sa stáva termínom druhého terminologického podsystému na základe diferenčných príznakov.

Ako výsledok zužovania významu slova bežnej slovnej zásoby *častica,* ktoré označuje v slovenskom i bulharskom jazyku „veľmi malú časť niečoho, kúsok", utvoril sa v lingvistickej terminológii termín *častica.* Označuje slovo, ktoré je sémanticky a funkčne nesamostatné a vystupuje ako tesne významovo spojené s určitými slovami alebo syntagmami v rámci vety.

II. Významový posun v slove a jeho úloha v procese terminologizácie

Sémantické transformácie sú výsledkom metonymického a metaforického prenosu. Ako je známe, v lingvistike metonymia a metafora predstavujú lexikálnosémantickú deriváciu, pri ktorej sa prenáša názov jedného predmetu na druhý. Podľa A. F. Žuravľova (1982, s. 62—64) z onomaziologického hľadiska metonymia predstavuje zámenu jedného slova takým druhým slovom, ktoré sa zväčša nachádza alebo sa môže nachádzať v syntagmatických a kontextových spojeniach s

prvým slovom. Pre jazyk je charakteristické vytváranie súvzťažných sémantických formúl typu *dej — čas deja, materiál — výrobok z tohto materiálu, zviera — mäso z tohto zvieraťa, rastlina — jej plod* atď., napr. *oberačka, plasť, ryba, orech.*

Zo sémantického hľadiska A. F. Žuravľov vysvetľuje metonymiu ako taký prenos, pri ktorom sa v slove zjavuje nová archiséma, ktorá mení predchádzajúcu archisému na diferenčný komponent významu. Zmena archisém zbližuje metaforu s metonymiou. V zhode so Žuravľovom sme toho názoru, že rozdiely medzi metonymiou a metaforou sú veľké. Metonymia je syntagmatický jav, preto stojí bližšie k tvoreniu slov ako metafora. Práve preto sa podľa A. F. Žuravľova metonymia môže chápať ako typ nulovej afixácie. Môžeme dodať, že metonymia sa odlišuje od metafory aj tým, že obraznosť pochádza nie z porovnania predmetov podľa zhody, ale z ich pomenovania s využitím podobných príznakov.

V bulharskej lingvistickej literatúre prvý obrátil pozornosť na metonymiu ako základ tvorenia termínov L. Andrejčin (1962). Metonymickým prenosom vysvetľuje dvojvýznamovosť ovocinárskych termínov *kajsija* (marhuľa), *sliva* (slivka), *čereša* (čerešňa), s ktorou sa stretávame aj v slovenskom jazyku. Od názvu stromu *marhuľa, slivka* atď. vznikajú názvy zodpovedajúcich plodov. Môžeme dodať, že v bulharčine i v slovenčine terminologická dvojvýznamovosť tohto typu je dosť rozšírená: termíny *orech, praskova* (broskyňa) a pod. označujú nielen rastlinu, ale aj jej plod. Podľa L. Andrejčina "trvalé prírodné a asociatívne väzby medzi stromom a jeho plodom dovoľujú metonymické prispôsobenie názvu jedného významu označeniu druhého významu". Ako výsledok metonymického prenosu L. Andrejčin vysvetľuje dvojvýznamovosť termínov *gramatika, fonetika, morfológia* a *syntax,* ktoré označujú „určité oblasti jazykového systému a vedné disciplíny (časti jazykovedy), ktoré sa nimi zaoberajú".

V bulharskej lingvistickej terminológii termíny *dopălnenie* (predmet), *okončanie* (koncovka), *opredelenie* (prívlastok) a *priloženie* (prístavok), ktoré sú pôvodom slovesné podstatné mená, v dôsledku metonymického prenosu smerujú k dvojvýznamovosti. Uvedené termíny označujú príslušné funkcie i jazykové formy, ktoré sú nositeľmi týchto funkcií. Termín *spreženie* (časovanie) pomenúva súbor gramatických foriem slovesa (v bulharskom jazyku sú tri typy časovania) a tvorbu zodpovedajúcich slovesných foriem. Termín *sklonenie* (skloňovanie) označuje súbor gramatických foriem mien a tvorbu ich foriem v rôznych pádoch. Termín *obstojatelstvo* (príslovkové určenie) označuje gramatickú funkciu a okrem toho pomenúva aj jazykovú formu, ktorá je vyjadrením tejto funkcie.

Tak v bulharskej, ako aj v slovenskej lingvistike gramatické termíny

gramatika, morfológia, syntax označujú vedné disciplíny. Metonymickým prenosom sa rozvili pri nich aj druhové významy — oblasti jazykového systému.

Slovenské termíny *predmet, prívlastok, prístavok* a *príslovkové určenie* pomenúvajú syntaktické funkcie a metonymickým procesom vznikol pri nich aj druhý význam — jazyková forma, ktorá je nositeľom funkcie. Analogická je situácia pri slovenských termínoch *skloňovanie* a *časovanie*. Tieto slovenské termíny rovnako ako bulharské termíny *sklonenie* a *spreženie* vplyvom metonymického prenosu získali dvojznačnosť. Z príkladov, ktoré sme rozobrali, sa ukazuje, že metonymia je relatívne zriedkavý prostriedok tvorenia lingvistických termínov.

Naše skúmanie bulharskej vedecko-technickej terminológie nám dáva možnosť konštatovať, že metafora je veľmi aktuálny prostriedok na tvorenie vedecko-technických termínov, ale v oblasti lingvistickej terminológie nemáme dôkazy na jej využitie.

III. Sémantická kompresia

A. F. Žuravľov (1982, s. 60) predpokladá, že sémantická kompresia je jeden zo spôsobov terminologizácie lexiky. Mechanizmus sémantickej kompresie podľa neho spočíva v tom, že do sémantiky niektorých slov (na osi diferenciálneho sémantického komponenta) sa včlení význam druhého slova, syntagmaticky spojeného s prvým tak, že jedno zo slov tvoriacich syntagmu prenesie na seba význam celej syntagmy. Toto konštatovanie podporuje Žuravľov okrem iných týmto príkladom: *služa v armijata — služa, slúžiť v armáde — slúžiť.*

V tejto oblasti sme našli rad terminologických syntagiem typu *bazedova bolest, bronchialna astma, koprinena buba (Basedowova choroba, bronchiálna astma, priadka morušová).* Ich funkcie prevzali jednoslovné termíny utvorené na základe sémantickej kompresie: *bazed, astma, buba* (bazedov, astma, moruša). Vo väčšej miere sa s týmito termínmi stretávame v bežnej reči špecialistov, ale niektoré z nich si razia cestu aj do vedeckej literatúry. Možno povedať, že v súčasnosti sémantická kompresia v rámci terminologizácie slovnej zásoby je skôr tendencia ako zaužívaný spôsob terminologizácie, akými sú ostatné spôsoby, ktoré sme spomenuli. V lingvistickej terminológii, ak môžeme naše skúmania zovšeobecniť, sa sémantická kompresia ako prostriedok terminologizácie využíva veľmi zriedkavo. V bulharskej lingvistickej terminológii môžeme uviesť ako príklad sémantickej kompresie termín *obstojatelstveno pojasnenie — obstojatelstvo,* v slovenskej termín *fonetická transkripcia — transkripcia.*

Na základe toho, čo sme doteraz povedali, možno urobiť záver, že sémantická transformácia je jedným z najmenej frekventovaných spôsobov tvorenia termínov v bulharskej i v slovenskej lingvistickej ter-

minológii. Omnoho dôležitejšie miesto zaujíma využívanie prvkov, slov a slovotvorných modelov z klasických jazykov — gréckeho a latinského — a hlavná cesta tvorenia termínov v bulharskej lingvistickej terminológii je preberanie termínov z ruského jazyka, v slovenskej z českého jazyka a v ostatnom čase aj priame prijímanie internacionálnych termínov. Internacionalizácia terminologických vedecko-technických podsystémov ako celku a čiastočne internacionalizácia jednotlivých lingvistických podsystémov je v súčasnosti aktuálnou tendenciou.

Jazykovedný ústav Bulharskej akadémie vied
Sofia

LITERATÚRA

ANDREJČIN, L.: Za rolata na metonimijata v strukturata i razvitieto na leksikata. Izvestija na Instituta za bălgarski ezik, *8*, 1962, s. 521—524.

ŽURAVLOV, A. F.: Techničeskije vozmožnosti russkogo jazyka v oblasti predmetnoj nominaciji. In: Sposoby nominaciji v sovremennom russkom jazyke. Moskva 1982, s. 62—65.

Novšie názvy negatívnych vlastností a stavov

KLÁRA BUZÁSSYOVÁ

Pri skúmaní obohacovania súčasnej slovnej zásoby zisťujeme, že v rámci rozličných slovných druhov a slovotvorných kategórií sa tvoria aj pomenovania osôb, vlastností, dejov atď., ktorých prvou časťou je nesamostatná záporová častica *ne-* dávajúca týmto slovám záporný, negatívny zmysel. Tieto pomenovania vznikajú zo spoločenskej potreby pomenovať napr. príslušnú osobu ako takú, ktorá nevykonáva nejakú potrebnú činnosť charakteristickú pre príslušné činiteľské meno v nenegovanej podobe, resp. z potreby pomenúvať rozličné negatívne vlastnosti a deje charakterizujúce človeka, resp. jeho správanie. Tak vznikli pomenovania *neplatič — neplatiči (nájomného), netvorivý (prístup k práci), nezapracovanie (záverov pléna do uznesení)* a i. Pri slovotvorných typoch s vysokou systémovou aj empirickou produktívnosťou, ako je to pri slovotvornom type s formantom *-osť*, ktorý sa pridáva k adjektívnym základom, je pravdepodobnosť pribúdania spomenutých pomenovaní väčšia ako pri typoch s menšou produktívnosťou.

Cieľom nášho príspevku je poukázať na novšie názvy so záporovou časticou *ne-*, ktoré pribudli do abstraktnej lexiky a ktoré pomenúvajú nejakú vlastnosť alebo stav v negatívnej podobe a väčšinou (nie vždy) aj s negatívnym spoločenským hodnotením. Článok tak dopĺňa z pohľadu tvorenia abstraktných názvov obraz o problematike prefixálnej antonymie, ako ju spracovala M. Pisárčiková (1974). Autorka venovala pozornosť antonymám tvoreným v slovenčine slovotvorným spôsobom — záporovou časticou *ne-* ako prvou časťou, a to ako javu v systéme jazyka. V našom príspevku ide skôr o to, ako sa táto systémová možnosť tvorenia využíva v súčasnej komunikácii, a to najmä z hľadiska spoločenskej potreby pomenúvať niektoré negatívne vlastnosti a stavy.

Produktívnosť tvorenia názvov negatívnych vlastností a dejov (i stavov) si podľa Z. Šišku (1978, s. 14) možno vysvetliť tým, že spoločensky podliehajú bohatšej a prísnejšej diferenciácii prejavy negatívneho konania a správania než prejavy kladného konania a správania. Nazdávame sa, že toto zovšeobecnenie treba chápať len ako uvedomenie si psychologického momentu, ktorý môže zohrávať úlohu pri pomenúvaní: keď niečo funguje, keď je „v norme" alebo keď sa niekto správa v súlade so spoločenskou normou, neupútava to našu pozornosť, pokladáme to za prirodzené. Isté javy si začíname všímať, až keď stoja mimo normy. Vtedy vzniká spoločenská potreba istým spôsobom sa s nimi vyrovnať. Ale najprv ich treba označiť, pomenovať. Citovaným zovšeobecnením, pravdaže, nechceme tvrdiť, že jazyk ako systém nedisponuje dostačujúcim bohatstvom rozličných vyjadrovacích prostriedkov, ktoré obsahujú inherentný alebo získaný príznak kladného hodnotenia (porov. napr. prácu J. Branickej, 1986, v ktorej ako jeden z kategoriálnych príznakov pri vymedzení kvalifikačného významu adjektív sa uvádza apreciatívnosť, hodnotenie, ktoré môže byť pozitívne aj negatívne).

V súčasnej slovenčine pribudol značný počet abstraktných mien, ktoré vyjadrujú nejakú vlastnosť alebo stav v negatívnej podobe, a to stavia pred nás otázku, či sa tieto pomenovania tvoria celkom voľne, alebo existujú isté pravidlá obmedzujúce takéto tvorenie. Z hľadiska slovotvornej štruktúry a motivácie si všimol názvy vlastností so záporovou časticou *ne-* I. S. Uluchanov (1977) a pokladá ich za jeden z prípadov, kde sú možné dve motivácie. Napr. názov vlastnosti *nevežlivosť* (nezdvorilosť) môže byť motivovaný jednak už negovaným adjektívom *nevežlivyj* (nezdvorilý), jednak môže byť preň motivujúcim slovom abstraktum na *-osť* v kladnej podobe, teda *vežlivosť* (zdvorilosť) → *nevežlivosť* (nezdvorilosť). I. S. Uluchanov tým vlastne poukázal na to, že pomenovania spredmetnených negovaných, resp. negatívnych vlastností môžu vznikať aj ako priame opozitá k príslušn-

nému abstraktnému menu bez záporovej častice a že ani nemusí vždy existovať, príp. fungovať ako bezprostredne motivujúce a základové slovo adjektívum v kladnej, t. j. nenegovanej podobe.

Náš materiál potvrdzuje správnosť Uluchanovho zistenia. Máme napr. zachytené abstraktné meno vlastnosti *nedovzdelanosť,* ktoré môžeme odvodzovať od potenciálneho, ale zatiaľ nedoloženého adjektíva *nedovzdelaný* alebo od slova *vzdelanosť* zloženou predponou *nedo- (nedovzdelanosť* = neúplná, iba čiastočná vzdelanosť). Lexikograficky nie je zatiaľ zachytené, ale zrejme ani v jazyku nejestvuje pomenovanie *dovzdelanosť,* ako ani adjektívum *dovzdelaný.* Alebo dnes veľmi frekventované, takmer už klišéovité spojenie *nezastupiteľná funkcia niečoho, nezastupiteľnosť niečoho,* napr. umenia, sa používa bez toho, že by sme hovorili o opačnej situácii, t. j. o zastupiteľnosti príslušnej veci, hoci aj adjektívum *zastupiteľný,* aj substantívum *zastupiteľnosť* v jazyku jestvujú. (Iste nie je bez zaujímavosti, že adjektívum *nezastupiteľný* so spojeniami *nezastupiteľný pracovník, nezastupiteľný tovar* sa zachytáva až v 6. zv. Slovníka slovenského jazyka [ďalej SSJ], a to ako právnický termín. Pravdepodobne v čase koncipovania 2. zväzku s písmenom *n* toto slovo ešte nebolo presvedčivo doložené.)

Analýza nových, lexikograficky ešte nespracovaných slov ukázala, že v slovenčine môžeme rozlišovať aspoň tieto prípady:

1. Názvy, ktoré sa v „kladnej" podobe ani nevyskytujú, preto tu nejde v pravom zmysle o záporovú časticu či predponu, napr. *nekalosť, nezmernosť, nehotovosť.* Tu možno predpokladať iba motiváciu príslušným adjektívom. Porov. *...každú nekalosť komentovalo publikum bezprostredne* (A. Ferko); *...zápasil s pocitmi vlastnej nehotovosti* (Smena na nedeľu, 13. 7. 1984; SSJ zachytáva slovo *nehotovosť* v základnom význame „nedokonalosť, neúplnosť", nie v uvedenom prenesenom význame). Sem by vlastne patrili aj spomínané abstraktá *nedovzdelanosť, nezastupiteľnosť,* keď ich posudzujeme v takýchto spojeniach: *...čo domotáme, zbabreme vďaka vlastnej neschopnosti, nešikovnosti, nedovzdelanosti* (Smena na nedeľu, 13. 7. 84) — *Musíme zdôrazniť nezastupiteľnosť Pražskej jari* (Smena na nedeľu, 8. 6. 84). Aj M. Pisárčiková (1974, s. 187) poukazuje ako na zaujímavý jav na to, že kladné členy dvojice niekedy pri adjektívach s významom možnosti na *-teľný* (napr. *neotrasiteľný*) chýbajú, ale sú potenciálne.

2. Názvy typu *investorská nepripravenosť, organizačná nezabezpečenosť, koncepčná neujasnenosť, nekoordinovanosť plánov, netrénovanosť, nehospodárnosť, nepodloženosť (faktmi)* ap. Tvorenie týchto pomenovaní je bezprostredne vyvolané komunikačnou potrebou pomenúvať rozličné negatívne hodnotené stavy, ktoré sú výsledkom (a dôsledkom) nevykonaných (potrebných) činností. Tieto názvy sú symetrické so svojimi nenegovanými podobami — *pripravenosť, zabez-*

pečenosť, koordinovanosť — a v komunikácii sa používajú kladné aj záporné formy názvov. Pre negované podoby platí existencia dvoch motivácií: *nezabezpečený → nezabezpečenosť; zabezpečenosť → nezabezpečenosť.* Niektoré pomenovania zachytáva SSJ, ale v súčasnosti stúpla ich frekvencia (napr. *nehospodárnosť),* pri niektorých pomenovaniach sa zasa rozšíril v súčasnosti okruh spájateľnosti. Porov. slovo *nepripravenosť* doložené v SSJ spojením *nepripravenosť na školské vyučovanie;* dnes už aj *investorská, stavebná nepripravenosť.*

V oblasti pomenúvania stavov substantívami možno určiť tieto obmedzujúce pravidlá: a) v negovanej podobe sa netvoria, a teda ani nepoužívajú pomenovania psychofyzických stavov, napr. *šialenstvo — +nešialenstvo;* b) v negovanej podobe sa netvoria ani názvy stavov vyplývajúce z príbuzenského a sociálneho vzťahu, napr. *otcovstvo — +neotcovstvo, spojenectvo — +nespojenectvo.* Doménou tvorenia pomenovaní stavov v negovanej podobe sú práve pomenovania stavov ako dôsledkov nevykonaných činností.

3. Názvy vlastností typu *nekritickosť, netvorivosť, nepružnosť (vo výrobe), neúspešnosť (v štúdiu na vysokej škole)* a i. Tvorenie takýchto názvov podobne ako predchádzajúcich pomenovaní stavov je značne produktívne. Ide o pomenúvanie spoločensky negatívne hodnotiteľných a hodnotených vlastností, pričom ich dotváranie je takisto podmienené komunikačnými potrebami. Porov. *Naša prípadná nesrdečnosť by sa nám mohla vrátiť ako bumerang. ... zaráža neúprimnosť, netvorivosť „tvorivého" aktívu ...* (Smena na nedeľu, 18. 8. 84) — *Tu sme s visačkou prvej akosti neohľaduplnosti na našom, spoločnom.* (Smena na nedeľu, 6. 7. 84) — Pomenovania tohto typu môžu vznikať aj príležitostne v texte, pričom sa môžu rozšíriť v úze, ale môžu ostať aj individuálnymi použitiami. Napr. *... výtvarník drsnej nepáčivosti* (Večerník, 18. 5. 84) — *Aj tam sme! S visačkou svetovej kvality nehrdosti.* (Smena na nedeľu, 6. 7. 84) — Všetky spomenuté pomenovania negovaných negatívne hodnotených vlastností sú symetrické so svojimi kladnými podobami, v komunikácii sa používajú obidve podoby, nenegovaná aj negovaná. Pre tieto pomenovania platí dvojmotivačnosť: jednak motivácia už negovaným adjektívom a jednak abstraktným substantívom, ku ktorému sa priamo pripája záporová častica *ne-.*

4. Existujú pomenovania nositeľov vlastnosti typu *nemorálnosť, neseriózność* (= nemorálny čin, neseriózny čin, neseriózna reč), ktoré vznikajú sekundárnym skonkrétňovaním abstraktného významu vlastnosti. Pri nich funguje v jazyku obmedzovacie pravidlo pre príslušný kladný, resp. nenegovaný náprotivok. Môžeme povedať: *Pohovoril kopu neseriózností,* ale nie: *pohovoril kopu +seriózností.* Kladné hod-

notenie vyjadríme inými prostriedkami, napr. lexikálnym spojením *Hovoril o samých vážnych veciach (o samých serióznych veciach).* Podobne: *Pácha nemorálnosti (+morálnosti); zdrapy vari všetkých jestvujúcich tvarov, zdrapy nepotrebností (+potrebností).* Doteraz spomenuté názvy vlastností a stavov so záporovou časticou *ne-* vyjadrovali okrem vlastného významu negovania príslušného stavu, resp. vlastnosti v základovom slove aj subjektívny negatívne hodnotiaci postoj podávateľa k pomenúvanej skutočnosti, ktorý je v súlade s hodnotením pomenovanej skutočnosti celou spoločnosťou. Ako už ukázali doklady, takéto pomenovania sa používajú najmä v publicistickej sfére, ale niektoré majú svoje miesto aj v bežnej hovorenej reči a v umeleckom jazyku.

5. Na rozdiel od predchádzajúcich prípadov ako ďalší typ možno uviesť negované podoby vlastností v odbornej komunikačnej sfére typu *nemennosť druhov, neaditívnosť vlastností súboru prvkov, netoxickosť, neprchavosť látok* a i., ktorými sa iba nocionálne konštatuje neprítomnosť vlastnosti v slovotvornom základe bez akéhokoľvek subjektívneho hodnotenia a postoja hovoriaceho. Na početnosť nových odborných názvov na *-osť* vrátane negovaných poukázal J. Pavlovič (1985).

6. A napokon zaujímavý typ nominácie (pomenúvania) vzniká vtedy, keď sa neguje vlastnosť, ktorú možno spoločensky hodnotiť ako zápornú. Výsledným efektom dvoch takýchto záporov, jedného s explicitným výrazovým ukazovateľom (záporovou časticou *ne-*), druhého inherentného a implicitného, je zdôraznené pomenovanie kladnej vlastnosti, odrážajúcej kladne hodnotiteľnú mimojazykovú skutočnosť. Takéto prostriedky sa v textoch využívajú štylisticky, a to najmä v publicistických prejavoch. Napr. *Aj preto sa neváhalo na vyhodnoteniach zatlieskať ich sympatickému a zdravému nepokoju, neľahostajnosti, nezápecníctvu, nezmieriteľnosti s priemernosťou.* (Smena na nedeľu, 28. 9. 84) — *Výhoda metódy je v jej nedeštruktívnosti.* (Práca, 9. 12. 85) — *Z dokumentu priam kričala nekašírovanosť, nerežírovanosť, nič nebolo umelé, ľudia hovorili maximálne prirodzene.* (Smena na nedeľu, 18. 5. 84)

Záver. Pokúsili sme sa bližšie charakterizovať názvy vlastností a stavov, ktorých prvou časťou je nesamostatná záporová častica *ne-* dodávajúca týmto slovám záporný zmysel a ktoré vznikajú v rámci abstraktnej lexiky alebo ktoré vznikajú sémantickou deriváciou (konkretizáciou) z pôvodných abstrákt. V publicistickej, hovorovej a umeleckej sfére vznikajú tieto pomenovania zo spoločenskej potreby pomenúvať rozličné negatívne hodnotené stavy a vlastnosti charakterizujúce správanie a konanie človeka. V odbornej komunikačnej sfére

vznikajú ako nocionálne vlastnosti neživotných substancií, samozrejme, bez negatívneho postoja hovoriaceho.

Jazykovedný ústav Ľudovíta Štúra SAV
Nálepkova 26, Bratislava

LITERATÚRA

BRANICKÁ, J.: Sémantika kvalifikačných adjektív. Autoreferát kandidátskej dizertácie. Bratislava, Slovenská akadémia vied 1986. 25 s.

PAVLOVIČ, J.: Prostriedky negácie v spisovnej slovenčine. Slovenská reč, *50*, 1985, s. 265—274.

PISÁRČIKOVÁ, M.: Prefixálne antonymá so záporovou časticou ne- v slovenčine. In: Jazykovedné štúdie. *12*. Peciarov zborník. Red. J. Oravec. Bratislava, Veda 1974, s. 183—192.

ŠIŠKA, Z.: K příčinám využívání plurálu u ruských a českých abstrakt. Autoreferát kandidátskej dizertácie. Olomouc, Filozofická fakulta Univerzity Palackého 1978. 21 s.

ULUCHANOV, I. S.: Slovoobrazovateľnaja semantika v russkom jazyke. Moskva, Nauka 1977. 256 s.

Názvy osôb s príponou -ista

JOZEF JACKO

J. Horecký (1971, s. 108) konštatuje, že spomedzi slovotvorných typov s cudzími príponami je v rámci názvov osôb najproduktívnejší typ podstatné meno + prípona *-ista.* J. Ružička (1976, s. 54) upozorňuje, že v rámci tvorenia názvov osôb sa v značnej miere využívajú aj prevzaté prípony *-ista* a *-ér.* Aj vo vysokoškolských učebniciach Ondrus a kol. (1980, s. 99) a Findra a kol. (1983, s. 152) sa hovorí, že prípona *-ista* je v rámci tvorenia názvov osôb s cudzími príponami najproduktívnejšia.

V tomto príspevku venujeme pozornosť starším názvom osôb s príponou *-ista,* v ktorých sa prejavuje rozkolísanosť kvantity v slovotvornom základe, ako aj novým názvom osôb s príponou *-ista,* ktoré sme zachytili v hromadných oznamovacích prostriedkoch a ktoré sa v príručkách súčasnej spisovnej slovenčiny ešte neregistrujú.

Slovník slovenského jazyka I (1959, s. 698; ďalej SSJ) a Pravidlá slovenského pravopisu (1971, s. 192; ďalej PSP) uvádzajú slovo *klavirista* s krátkym *i* v základe. E. Pauliny (1981, s. 69) uvádza podobu *klavírista* s dlhým *í.* Aj v Učiteľských novinách (5. 7. 1984, s. 11) sme

zaregistrovali slovo *klavírista* s kvantitou. A. Zauner (1973, s. 255) zaznamenáva pri hesle *klavír* aj slová *klavírista* a *klavíristka*, no označuje ich s hviezdičkou, teda ako nespisovné. Á. Kráľ (1984, s. 315) upozorňuje pri hesle *klavírista* na nesprávnu výslovnosť slabiky *-ví-*. SSJ III (1963, s. 301) registruje slovo *portretista (portretistka)* s krátkym *e*. S krátkym *e* slovo *portretista* registrujú aj PSP (s. 285) a Ivanová-Šalingová M. — Maníková, Z. (1983, s. 700). Naproti tomu J. Mistrík (1976, s. 216) zachytáva slovo *portrétista* s dlhým *é*. S dlhým *é* sme zachytili slovo *portrétista* aj v Živote (31. 1. 1985, s. 39): *Nie náhodou už prví fotografi — portrétisti spájali tvár s rukami.* Á. Kráľ (1984, s. 441) upozorňuje pri hesle *portretista* aj na nesprávnu výslovnosť *-ré-*. Slovo *bandážista* Ivanová-Šalingová — Maníková (1983, s. 120) uvádzajú s dlhým *á* v základe. PSP (s. 121), SSJ I (s. 70). J. Mistrík (1976, s. 216) zachytávajú podobu *bandažista* s krátkym *a*. S krátkym *a* sme slovo *bandažista* zachytili aj v tlači: *Protetika, n. p., Bratislava, prijme bandažistov.* V slovách *klavírista, portretista* a *bandážista* treba rešpektovať kodifikáciu základných normatívnych príručiek súčasnej spisovnej slovenčiny, t. j. Pravidiel slovenského pravopisu a Slovníka slovenského jazyka. Poznamenávame, že pred príponou *-ista* sa skracujú dlhé samohlásky *í, é, á* v slovotvornom základe aj v ďalších dávnejšie utvorených slovách, napr.: *principista, kolektivista, negativista, režista, žurnalista, finalista, sopranista, singlista, radista* atď.

M. Považaj (1985) konštatuje, že druhou najproduktívnejšou príponou (po prípone *-ár*) pri tvorení názvov osôb z oblasti športu je prevzatá prípona *-ista*. Podľa neho prípona *-ista* sa uplatňuje aj pri tvorení názvov pomenúvajúcich členov alebo prívržencov nejakej telovýchovnej jednoty, pričom základovým slovom nie sú iba prevzaté slová, ale aj domáce slová *(slovanista, slávista, duklista)*. V príspevku z r. 1985 sme upozornili na nové športové disciplíny *trial* a *cyklotrial*. V ostatnom čase sme v športových rubrikách denníkov zaregistrovali aj názvy osôb, ktoré tento druh športu pestujú, a to v podobe *trialista* i *triálista, cyklotrialista* i *cyklotriálista*, napr.: *Medzi najlepších cyklotriálistov patrí Ivan Jakeš z Brezovej pod Bradlom. — Nároky na jazdca nie sú o nič menšie ako nároky na motocyklového trialistu... — Zmysel pre rovnováhu, cit pri voľbe najideálnejšej stopy patria medzi rozhodujúce vlastnosti triálistu. — ...keď sa čoraz častejšie hovorilo o potrebe pravidelnej súťaže pre cyklotriálistov. — ...mnohí z dnešných vynikajúcich trialistov začínali práve na bicykli. — ...vynikajúcich cyklotrialistov* (Nedeľná Pravda, 19. 7. 1985, s. 18). V slovách *trial* a *cyklotrial* sme odporúčali písať a vyslovovať krátku samohlásku (literu) *a*. Krátke *a* treba písať a vyslovovať aj v derivátoch *trialista* a *cyklotrialista*. Tieto športové

termíny označujú športovcov, ktorí sa pretekajú na špeciálne upravených motocykloch, resp. bicykloch.

Od podstatného mena *moped* je príponou *-ista* utvorené podstatné meno *mopedista,* ktoré sme zachytili v tlači. Pokladáme ho za bezpríznakové. Od podstatného mena *mundial* je príponou *-ista* utvorené podstatné meno *mundialista,* ktorým sa označuje účastník svetového šampionátu vo futbale (Tip, 19. 5. 1982, s. 8). Slová *mundial* a *mundialista* patria do oblasti športovej publicistiky. Na pomenovanie tradičných súperov sme zaregistrovali slovo *derbista: Pritom na zápasy s oboma „derbistami" chodilo niekoľkonásobne viac ctiteľov hry...* (Štart, 8. 7. 1985, s. 14). Slovo *derbista* sa uvádza v úvodzovkách, čím sa zjavne naznačuje príznak hovorovosti. Jazdec v drezúrnej súťaži sa označuje novým slovom *drezúrista: Drezúristi v Bratislave* (Práca, 24. 5. 1984, s. 8). — *...rovnako aj dvojica drezúristov Kišáková, Jeluš, ktorí tvorili prvý výber Bratislavy* (Práca, 29. 7. 1985, s. 8). V základových slovách na *-úra* sa pred príponou *-ista* skracuje dlhé *ú,* napr. *kulturista, karikaturista.* J. Ružička (1985, s. 54) uvádza slovo *tribúnista* s dlhým *ú.* Popri staršom slove *šabliar* sme v tlači zaregistrovali aj nové slovo *šablista: Úspech šablistov ZSSR.* — *...súťaž šablistov* (Smena, 20. 7. 1982, s. 7). Nepokladáme za odôvodnené uprednostňovať ho namiesto vžitého a systémového názvu *šabliar.* Na pomenovanie atléta pestujúceho trojboj alebo pretekajúceho v trojboji sa používa slovo *trojbojár.* V Živote (18. 4. 1985, s. 11) sme sa stretli aj s novým slovom *trojbojista: ...silového trojbojistu Dušana Skirkaniča...* Keďže v spisovnej slovenčine je ustálený názov *trojbojár,* ktorý je utvorený príponou *-ár* ako ostatné názvy tohto mikrosystému (porov. *päťbojár, desaťbojár),* ťažko prijať nové slovo *trojbojista* ako neutrálne slovo. V Práci (8. 2. 1986, s. 16) sme zachytili nové slovo *skialpinista: Skialpinisti medzinárodne.* — *...ich vysoká vyspelosť podnietila domácich skialpinistov...* Slovom *skialpinista* sa pomenúva lyžiar pretekajúci sa vo vysokohorských podmienkach. Slovo *skialpinista* je štylisticky bezpríznakové. Od skratky *TOM* (turistický oddiel mládeže) je príponou *-ista* utvorené nové slovo *tomista: O úvod sa postarajú tomisti* (Východoslovenské noviny, 7. 7. 1984, s. 8). — V denníkoch Práca (7. 7. 1984, s. 16) a Smena (7. 7. 1984, s. 8) sa slovo *tomista* zapisovalo v úvodzovkách, čím sa označovala jeho štylistická príznakovosť (hovorovosť): *Podujatie „tomistov" je zároveň úvodom 31. turistického zrazu SNP.* Od dvojslovného názvu *kondičná turistika* sme v Práci (26. 10. 1985, s. 10) zaregistrovali skratkové slovo *koturi* a od neho názov *koturista: ...a keď sa tu práve pohybujete, stáva sa z vás koturista. Pozor, nie kulturista.* — *... a my, všetci koturisti, sme opúšťali Smokovec...* Slová *koturi* a *koturista* treba hodnotiť ako slangové.

Niekoľko dokladov sme zaregistrovali na pomenovanie osôb, ktoré vyjadrujú príslušnosť k nejakému hnutiu alebo smeru. V reláciách Československého rozhlasu sme zachytili slová *nekrologista* a *nobelista*, ktorými sa nazývajú tí, čo píšu nekrológ(y), resp. sú nositeľmi Nobelovej ceny. Prívrženec tradicionalizmu je *tradicionalista: Jednoznačne dospel k záveru, že ide o posun v prospech „tradicionalistov" na úkor „modernistov"* (Východoslovenské noviny, 9. 8. 1985, s. 3). Staršie slovo *modernista* i nové slovo *tradicionalista* sa však neodôvodnene píšu v úvodzovkách. Nové slovo *tradicionalista* je štylisticky bezpríznakové. Z oblasti výtvarného umenia sme zaregistrovali neologizmus *plagátista: V tlačiarni Atlas na Cintorínskej ulici schádzali sa maliari a plagátisti Štefan Bednár, Ľudo Ilečko, Dezider Milly, Vilo Chmel a iní* (Život, 25. 10. 1984, s. 54). *Plagátista* je ten, kto zhotovuje plagáty. Pred príponou *-ista* sa v tomto novom slove neskracuje v citovanom príklade dlhé *á*. Od podstatného mena *akupunktúra* je príponou *-ista* utvorené nové slovo *akupunkturista: Rozhodne sem patria významné práce sovietskych akupunkturistov vo sfére výskumu...* (Východoslovenské noviny, magazín, 1. 3. 1985, s. 3) — So slovom *akupunkturista* sme sa stretli aj v relácii Československej televízie v Bratislave. Akupunkturista je prívrženec liečebnej metódy založenej na vpichovaní špeciálnych ihiel do kože. V Československom rozhlase sme zaregistrovali slovo *nudistka*, ktorým sa označovala nudiaca sa žena. V Novom slove (3. 10. 1985, s. 14) sme zaregistrovali ženskú podobu *paragrafistka: V školstve sa tak vytvoril systém takzvaných učiteliek trvaliek a učiteliek paragrafistiek...* Slová *trvalka* i *paragrafistka* sú okazionálne (príležitostné), v rámci spisovného jazyka ich zatiaľ nemožno bližšie hodnotiť.

Príponou *-ista* sa veľmi často tvoria profesiové názvy od rozličných predmetov, strojov, nástrojov, ku ktorým majú osoby nejaký vzťah. Od podstatného mena *finišer* je príponou *-ista* utvorené slovo *finišerista: Doprastav, n. p., závod 1, Bratislava, Stromová 13, prijme strojníka finišeristu.* Finišerista urovnáva, zhutňuje a uhládza povrch vozovky, letiskových a iných plôch. *Grédrista* pracuje s grédrom: *Doprastav, n. p., závod 7, Bratislava, Mlynské nivy 66, prijme strojníkov grédristov... — Západoslovenské štátne lesy, Stavebný a lesomeliračný závod Nitra, prijmú ihneď pracovníkov na tieto profesie: valcista, grédrista.* Doklady na nové slová *finišerista, grédrista* a *valcista* sú z Práce (22. 12. 1982, s. 7; 18. 2. 1986, s. 7). V slove *grédrista* sa pred príponou *-ista* neskracuje dlhé *é* v slovotvornom základe (ako *tréma — trémista*). Neologizmus *valcista* sme zaznamenali aj v Nedeľnej Pravde (20. 12. 1985, s. 23): *Priemstav, n. p., Prievidza prijme valcistov.* Keďže v spisovnej slovenčine je ustálený názov profesie *valcovač*, neodporúčame používať neologizmus *valcista*, ktorý je utvo-

rený príponou *-ista* od domáceho základu: *valec — valcista.* Od slova *remorkér* je príponou *-ista* utvorený profesiový novotvar ako názov osoby: *1 pracovníka na profesiu remorkerista* (Východoslovenské noviny, 4. 7. 1983, s. 4). Uvedený pracovník pracuje na lodi s vlastným pohonom, ktorá slúži na ťahanie alebo tlačenie nákladných člnov a iných plavidiel. Pred príponou *-ista* sa však v slove *remorkérista* nemá skracovať dlhé *é* v slovotvornom základe. V Pravde (10. 2. 1986, s. 3) sme zaregistrovali neologizmus *kamiónista* (vodič kamióna): *...už by som nechcel byť kamiónistom, ale učiteľom... — Kamiónista, — odvetil som mu rázne.* Od podstatného mena *kompresor* je príponou *-ista* utvorený profesiový názov *kompresorista: Bratislavské automobilové závody prijmú kompresoristu.* (Práca, 19. 10. 1981, s. 8). Kompresorista pracuje s kompresorom. Ten, kto pracuje s vinidurom (nemäkčený polyvinylchlorid), je *vinidurista* (Nedeľná Pravda, 10. 8. 1984, s. 21). Vodič autokaru je *autokarista,* vodič multikaru je *multikarista: BEZ Bratislava prijme autokaristu* (Nedeľná pravda, 31. 5. 1985, s. 20). — *...multikaristov ...* (Práca, 25. 3. 1981, s. 7). V SCS (s. 593) sa uvádza podoba *multicar.* Doklady ukazujú, že v slove *multikar* (podobne ako v slove *autokar)* sa píše litera *k.* Literu *k* treba písať aj v slove *multikarista. Kalcinátorista* pracuje na kalcinátore (zariadenie, v ktorom sa účinkom tepla z tuhých látok odstraňujú prchavé látky): *...kalcinátoristi...* (Pravda, 6. 2. 1980, s. 4). V novom slove *kalcinátorista* sa pred príponou *-ista* neskracuje dlhé *á* v slovotvornom základe. Profesiový názov *pantografista* je utvorený príponou *-ista* od podstatného mena *pantograf: Frézár pantografista Miroslav Strunga si nastavuje „presnú mieru" na zariadení, ktoré umožňuje zvýšiť výrobu foriem* (Nedeľná Pravda, 30. 3. 1984, s. 3). V časopise Život (5. 12. 1985, s. 4) sme zaregistrovali nový názov osoby *dozimetrista: Analogický význam má pomenovanie profesie dozimetrista alebo prístroja dozimeter. — Dozimetristi majú všetky miesta premerané... Dozimetrista pracuje s dozimetrom.* Zo Smeny sme vyexcerpovali nové slovo *klávesista: V pesničkách Taxis a Svedomie vystúpil hosťovsky aj bývalý klávesista a saxofonista kapely Ivoš Volejníček* (18. 1. 1986, s. 6). *Klávesista* hrá na klávesových nástrojoch.

Príponou *-ista* sa v súčasnej spisovnej slovenčine tvoria názvy osôb nielen od cudzích, ale aj od domácich (zdomácnených) základových slov: *trojbojista, valcista, šablista, priplecista, bicista.* Ťažko ich však prijať ako spisovné slová, pretože na pomenovanie osôb sú ustálené názvy (deriváty) so systémovými príponami *(trojbojár, valcovač, šabliar).* V kvantite derivátov *klavirista, portretista, bandažista* treba rešpektovať kodifikáciu základných kodifikačných príručiek (PSP, SSJ). Príponou *-ista* sa v súčasnej spisovnej slovenčine tvoria nové názvy osôb, ktoré pestujú istý druh športu: *trialista, cyklotrialista, mo-*

Anatidae — kačicovité

Anseranatinae — **pahusi**

Anseranas semipalmata (Lath., 1798)* — **pahus strakatá**, č. *husovec strakatý*, r. *polulapčatyj gus*, n. *Spaltfussgans*. Rozšírenie: sev. Austrália a juh Novej Guiney. Prv sme ju s Matouškom (Slovenské mená vtákov) označili *husiarkou*, vidí sa mi však, že to znie veľmi antropomorfne, lebo tu nešlo o ekologický, ale o morfologický podklad. Meno *pahus* (nepravá hus) zachycuje podobnosť a zvýrazňuje osobitnosť znakov.

Anserinae — **husi**

Dendrocygna guttata Schlegel, 1866 — **stromárka bodkavá**, č. *husička tečkovaná*, r. *piatnistaja svisťaščaja utka*, n. *Tüpfelpfeifgans*. Rozšírenie: Celebes, časť Filipín, Moluky a Nová Guinea.

Dendrocygna eytoni (Eyton, 1838) — **stromárka kosierkavá**, č. *husička drobná*, r. *svisťaščaja utka Jeiltona*, n. *Sichelpfeifgans*. Rozšírenie: sev. Austrália a juž. kraj Novej Guiney. Vysvetlenie druhového mena pozri v úvode.

Dendrocygna bicolor (Vieill., 1816) — **stromárka hrdzavá**, č. *husička dvoubarvá*, r. *ryžaja svisťaščaja utka*, n. *Gelbe Pfeifgans*. Rozšírenie: horúce oblasti Ameriky, Afriky a Indie. Farby pri druhovom mene sme sa dotkli v úvode.

Dendrocygna arcuata (Horsf., 1824) — **stromárka sťahovavá**, č. *husička stěhovavá*, r. *stranstvujuščaja svisťaščaja utka*, n. *Wanderpfeifgans*. Rozšírenie: Malé Sundy a časť Veľkých Súnd, Filipíny, sev. pobrežie Austrálie a Nová Británia.

Tri geogr. rasy: *Dendrocygna a. arcuata* (Horsf.) — **stromárka sťahovavá filipínska**, *Dendr. a. australis* (Reichb.) — **stromárka sťahovavá austrálska**, *Dendr. a. pygmea* (Mayr) — **stromárka sťahovavá novobritská**.

Dendrocygna javanica (Horsf., 1824) — **stromárka malá**, č. *husička malá*, r. *malaja svisťaščaja utka*, n. *Zwergpfeifgans*. Rozšírenie: južná Ázia, časť Veľkých Súnd a Malé Sundy.

Dendrocygna viduata (Linn., 1766) — **stromárka bielohlavá**, č. *husička vdova*, r. *belolicaja svisťaščaja utka*, n. *Witwenpfeifgans*. Rozšírenie: Afrika približne od 20° s. š. na juh, Madagaskar, Juž. a čiastočne Stredná Amerika. Má bielu hlavu okrem tmavohnedého čepčeka vzadu.

Dendrocygna arborea (Linn., 1758) — **stromárka veľká**, č. *husička stromová*, r. *kubinskaja svisťaščaja utka*, n. *Kubanpfeifgans*. Rozšírenie: Veľké a Malé Antily.

Dendrocygna autumnalis (Linn., 1758) — **stromárka sivokrká**, č. *husička podzimní*, r. *osennaja svisťaščaja utka*, n. *Herbstpfeifgans*. Rozšírenie: juh Sev. Ameriky, Stred. Amerika a Juž. Amerika.

---

* Meno autora a rok sa vo vedeckej nomenklatúre uvádzajú bez zátvoriek alebo v zátvorkách podľa toho, či sa viažu k obom menám, teda k rodovému aj k druhovému menu alebo iba k druhovému menu. Ak sa viažu k obidvom menám, uvádzajú sa bez zátvorky, ak sa viažu iba k druhovému menu, uvádzajú sa v zátvorkách.

Dve geogr. rasy: *Dendrocygna a. autumnalis* (Linn.) — **stromárka sivokrká stredoamerická** a *Dnedr. a. discolor Sclater et Salvin* — **stromárka sivokrká juhoamerická.**

Stromárkami som rod nazval r. 1958 v citovanej práci na tom základe, že niektoré druhy z nich rady sadajú na stromy a v ich bútľavinách aj hniezdia.

Thalassornis leuconotus Eyt., 1838 — **jariabka zobatá,** č. *kachnice bažantí,* r. *belospinnaja savka,* n. *Weissrückenente.* Rozšírenie: vých. a južná Afrika a Madagaskar. Nové meno som dal tomuto rodu a druhu podľa zafarbenia a veľkosti zobáka. Telo začínajúc spodnou časťou krku je tmavohnedé a priečne okrovo a hnedo vlnkované, čo vyvoláva dojem jarabosti. Zobák má približne dĺžku hlavy. Biely chrbát, podľa ktorého má meno vo viacerých nomenklatúrach, zdôraznil Eyton vo vedeckom mene, hoci ide iba o spodnú časť chrbta a trtáč.

Dve geogr. rasy: *Thalassornis l. leuconotus Eyt.* — **jariabka zobatá africká** a *Thalassornis l. insularis Richm.* — **jariabka zobatá madagaskarská.**

Cygnus olor (Gmel., 1789) — **labuť veľká,** č. *labuť velká,* r. *lebeď-šščipun,* n. *Höckerschwan.* Rozšírenie: v miernom pásme Európy a Ázie.

Cygnus atratus (Lath., 1790) — **labuť čierna,** č. *labuť černá,* r. *čornyj lebeď,* n. *Trauerschwan.* Rozšírenie: juž. a západná Austrália, Nový Zéland a Tasmánia.

Cygnus melanocoryhpus (Mol., 1782) — **labuť čiernokrká,** č. *labuť černokrká,* r. *černošejnyj lebeď,* n. *Schwarzhalsschwan.* Rozšírenie: juh Juž. Ameriky.

Cygnus cygnus (Linn., 1758) — **labuť spevavá,** č. *labuť zpěvná,* r. *lebeď klikun,* n. *Singschwan.* Rozšírenie: sever Eurázie, Island a Aljaška.

Dve geogr. rasy: *Cygnus c. cygnus* (Linn.) — **labuť spevavá eurázijská** a *Cygnus c. buccinator Richard.* — **labuť spevavá aljašská.**

Cygnus columbianus (Ord, 1815) — **labuť* malá,** č. *labuť malá,* r. *tundrovyj lebeď,* n. *Pfeifschwan.* Rozšírenie: sever Sibíri a Sev. Ameriky.

Tri geogr. rasy: *Cygnus columbianus bewickii Yarrel* — **labuť malá západosibírska,** *Cygnus col. jankowskii Alphér.* — **labuť malá východosibírska** a *Cygnus col. columbianus* (Ord) — **labuť malá aljašská.**

Coscoroba coscoroba (Mol., 1782) — **koskoroba biela,** č. *labuť koskoroba,* r. *koskoroba,* n. *Koskorobaschwan.* Rozšírenie: juh Juž. Ameriky.

Anser cygnoides (Linn., 1758) — **hus labutia,** č. *husa labutí,* r. *suchonos,* n. *Schwanengans.* Rozšírenie: povodie Amura s úzkym výbežkom na záp. až k prameňom Jeniseja, Sachalín.

Anser fabalis (Lath., 1787) — **hus siatinná,** č. *husa polní,* r. *gumenniк,* n. *Saatgans.* Rozšírenie: sev. Európa a Sibír.

Päť geogr. rás: *Anser f. fabalis* (Lath.) — **hus siatinná európska,** *Anser f. rossicus But.* — **hus siatinná západosibírska,** *Anser f. serrirostris Swinh.* — **hus siatinná východosibírska,** *Anser f. middendorfi Sever.* — **hus siatinná tichooceánska** a *Anser f. johanseni Delacour* — **hus siatinná juhosibírska.** O geogr. rasách tohto druhu sa názory sovietskych ornitológov čiastočne líšia

* Labuť sa u nás kedysi volala *labuť* i *labuda;* mená sa zachovali u Kralowanského (1795) a v priezviskách.

od názorov, ktoré opierame o štúdie Johansena (1962), žijúceho dlhé roky v ZSSR.

Anser brachyrhynchus Baillon, 1833 — **hus krátkozobá**, č. *husa polní islandská*, r. *korotkokľuvyj gumennik*, n. *Kurzschnabelgans*. Rozšírenie: Island, Grónsko a Svalbard. Prv sa počítala za geogr. rasu husi siatinnej (podrobnejšie pozri Vtáky Slovenska, 1977).

Anser albifrons (Scop., 1789) — **hus bieločelá**, č. *husa běločelá*, r. *belolobyj gus*, n. *Blessgans*. Rozšírenie: polárna časť Eurázie a Sev. Ameriky, západ Grónska.

Anser erythropus (Linn., 1758) — **hus malá**, č. *husa malá*, r. *piskuľka*, n. *Zwerggans*. Rozšírenie: polárna časť Eurázie.

Anser anser (Linn., 1758) — **hus divá**, č. *husa velká*, r. *seryj gus*, n. *Graugans*. Stredná časť Eurázie, Island. Tam, kde z istého druhu vznikla domestifikovaná forma, používam na odlíšenie od nej meno *divá* (tak je to aj v ľudovej reči — *divá kačica, divá sviňa, divá mačka*).

Dve geogr. rasy: *Anser a. anser* (Linn.) — **hus divá európska** a *Anser a. rubrirostris Swinh.* — **hus divá ázijská**.

Anser indicus (Lathan, 1790) — **hus vrchovská**, č. *husa indická*, r. *gornyj gus*, n. *Streifengans*. Rozšírenie: vrchy strednej Ázie.

Anser caerulescens (Linn., 1758) — **hus snežnica**, č. *husa snežní*, r. *belyj gus*, n. *Schneegans*. Rozšírenie: arktická časť Sev. Ameriky, severozápad. Grónsko a časť severových. Sibíri. Meno *snežnica* som použil r. 1958 ako rodové na označenie vtedy osobitného rodu *Chen Boie;* tu ho uvádzam pri rode *hus* ako druhové.

Dve geogr. rasy: *Anser c. caerulescens* (Linn.) — **hus snežnica západoarktická** a *Anser c. atlanticus* (Kenn.) — **hus snežnica atlantická**. Prvá geogr. rasa má dve farebné formy, bielu a modrastú. Na túto formu sa vzťahuje Linného pomenovanie *caerulescens*.

Anser rossi Cassin, 1861 — **hus snežnička**, č. *husa bělostní*, r. *Rossov gus*, n. *Zwergschneegans*. Rozšírenie: niektoré arktické ostrovy patriace Kanade a malá časť kontinentu na severe Kanady.

Anser canagicus Sewastianow, 1802 — **hus bielohlavá**, č. *husa císařská*, r. *belošej*, n. *Kaisergans*. Rozšírenie: záp. brehy Aljašky a vých. brehy Čukotského polostrova. Pomenovanie *zriedkavá*, ktoré sme jej dali s Matouškom (1978), nevidí sa mi dosť konkrétne.

Branta sandvicensis (Vigors, 1833), — **bernikla vlnkovaná**, č. *berneška havajská*, r. *gavajskaja kazarka*, n. *Havaiigans*. Rozšírenie: Havajské ostrovy. Tmavohnedé perá na tele majú svetlejšie konce, čo vyvoláva vlnkovitosť, podľa ktorej som ju pomenoval.

Branta canadensis (Linn., 1758) — **bernikla veľká**, č. *berneška velká*, r. *kanadskaja kazarka*, n. *Kanadagans*. Rozšírenie: severná polovica Sev. Ameriky. Doniesli ich aj do Európy.

Dvanásť geogr. rás, no otázka ich systematického postavenia ešte nie je celkom jasná.

Branta leucopsis (Bechstein, 1803) — **bernikla bielolíca**, č. *berneška bělolící*, r. *beloščokaja kazarka*, n. *Weisswetgengans*. Rozšírenie: Svalbard, južný ostrov Novej zeme a vých. Grónsko.

Branta bernicla (Linn., 1758) — **bernikla tmavá**, č. *berneška tmavá*, r. *čornaja kazarka*, n. *Ringelgans*. Rozšírenie: pobrežné oblasti Sibíri aj s ostrovmi, Svalbard, sev. Grónsko a arktické pobrežie Sev. Ameriky s viacerými ostrovmi. Rodové meno *bernikla* som prevzal z vedeckého druhového mena — podobne ako Česi — a to je zo škótskeho *bernacle*, ako volajú *berniklu tmavú* (pozri Slov. názvoslovie vtákov, 1958).

Štyri geogr. rasy: *Branta b. bernicla* (Linn.) — **bernikla tmavá západosibírska**, *Branta b. hrota* (Müller) — **bernikla tmavá atlantická**, *Branta b. nigricans* (Lawrence) — **bernikla tmavá severoamerická** a *Branta b. orientalis Tougar*. — **bernikla tmavá východosibírska**.

Branta ruficollis (Pall., 1768) — **bernikla červenokrká**, č. *berneška rudokrká*, r. *krasnozobaja kazarka*, n. *Rothalsgans*. Rozšírenie: polostrov Tajmýr. Bonaparte ju zadelil do osobitného rodu *Rufibrenta*, preto som ju v citovanej práci (1958) nazval *červenokrčkou*. Väčšina sovietskych ornitológov, ale aj niektorí iní ju uvádzajú takto.

Cereopsis novaehollandiae (Lath., 1801) — **zemnárka krátkozobá**, č. *husice kuří*, r. *kurinyj gus*, n. *Hünergans*. Rozšírenie: južná Austrália a Tasmánia. Pri slovenskom mene rodu som vychádzal z jej vlastnosti, že totiž žije takmer výlučne na suchu. Tvarom sa ponáša viac na morku ako kuru.

Stictonetta naevosa (Gould, 1841) — **vlnkavka zobatá**, č. *kachna vlnkovaná*, r. *krapčataja utka*, n. *Pünktchengans*. Rozšírenie: južná Austrália. Podľa Johngarda (1968) vyvíja sa od oligocénu izolovane od húsí a má s nimi málo spoločných znakov.

Anatinae — kačice

Cyanochen cyanipterus (Rüpp., 1838) — **húska modrokrídla**, č. *husice modrokřídlá*, r. *sinekrylyj gus*, n. *Blauflügelgans*. Rozšírenie: severovýchodná Afrika.

Chloephaga melanoptera (Eyt., 1838) — **húska čiernokrídla**, č. *husice andská*, r. *anskij gus*, n. *Andengans*. Rozšírenie: Andy v strednej časti južnej Ameriky.

Chloephaga picta (Gmel., 1789) — **húska pásikavá**, č. *husice magelánska*, r. *Magellanov gus*, n. *Magellangans*. Rozšírenie: juh Juž. Ameriky a Falklandy.

Dve geogr. rasy: *Chloephaga p. picta* (Gmel.) — **húska pásikavá juhoamerická** a *Chloephaga p. leucoptera* (Gmel.) — **húska pásikavá falklandská**.

Chloephaga hybrida (Mol., 1782) — **húska dvojakofarebná**, č. *husice pobřežní*, r. *vodovoslevyj gus*, n. *Tanggans*, a. *Kelp Gosse*. Rozšírenie: západné pobrežie juhu Juž. Ameriky. S Matouškom (1978) sme ju nazvali *žltonohá*, také nohy však má aj *Chloephaga rubidiceps*. No pohlavný dimorfizmus je pri tomto druhu veľmi výrazný: samec biely, samica sivohnedá.

Dve geogr. rasy: *Chloephaga h. hybrida* (Mol.) — **húska dvojakofarebná čílska** a *Chloephaga h. malvinarum* Phillips — **húska dvojakofarebná falklandská**.

Chloephaga poliocephala Scl., 1857 — **húska červenoprsá**, č. *husice ru-*

doprsá, r. *serogolovyj gus*, n. *Graukopfgans*. Rozšírenie: juhozápad Už. Ameriky.

Chloephaga rubidiceps Scl., 1860 — **húska červenohlavá**, č. *husice rudohlavá*, r. *krasnogolovyj gus*, n. *Rotkopfgans*. Rozšírenie: Ohnivá zem a Falklandy.

Neochen jubatus (Spix, 1825) — **húska hrivnatá**, č. *husice hřivnatá*, r. *grivistyj gus*, n. *Orinokogans*. Rozšírenie: povodie Amazonky. Meno druhu sme utvorili podľa vedeckého mena, ktoré Spix oprel o predĺžené perá na krku húsky.

Alopochen aegyptiacus (Linn., 1766) — **húska štíhla**, č. *husice nilská*, r. *niľskij gus*, n. *Nilgans*, f. *oie d'Egypte*. Rozšírenie: Afrika asi od 10° s. š. na juh, iba okolo Nila zachádza až do Egypta.

Tadorna ferruginea (Pall., 1764) — **húska hrdzavá**, č. *husice rezavá*, r. *ogar*, n. *Rostgans*. Rozšírenie: stredná časť Ázie, čiernomorská oblasť a Maroko.

Tadorna cana (Gmel., 1789) — **húska sivohlavá**, č. *husice šedohlavá*, r. *južnoafrikanskij ogar*, n. *Graukopfkasarka*. Rozšírenie: Juhoafrická rep. Týmto druhovým menom sme s Matouškom (1978) označili *Chloephaga poliocephala*, pravda, v spojení s iným slovenským rodovým menom. Zavedením spoločného rodového mena pre *Chloephaga* a *Tadorna* bolo treba pri *Chloephaga poliocephala* druhové meno zmeniť tak, aby lepšie zachytávalo znak tohto druhu.

Tadorna tadornoides (Jard. et Selby, 1828) — **húska čiernohlavá**, č. *husice pestrá*, r. *avstralijskij ogar*, n. *Australische Kasarka*. Rozšírenie: južná Austrália, Tasmánia.

Tadorna variegata (Gmel., 1789) — **húska krásna**, č. *husice rajská*, r. *novozelandskij ogar*, n. *Paradieskasarka*, a. *Paradise Shelduck*, f. *casarka de paradis*. Rozšírenie: Nový Zéland. Meno som vybral podľa osobitne pekného zafarbenia tejto húsky, čo zachycujú aj iné reči menom *rajská*.

Tadorna cristata (Kuroda, 1917) — **húska chochlatá**, č. *husice chocholatá*, r. *chochlataja peganka*, n. *Schopfkasarka*. Rozšírenie: Ussurijská oblasť ZSSR, už. časť Sachalínu, Hokkaidó.

Tadorna tadorna (Linn., 1758) — **húska pestrá**, č. *husice liščí*, r. *peganka*, n. *Brandgans*. Rozšírenie: stredná časť Ázie spojená nešírokým výbežkom okolo sev. časti Čierneho mora na Balkánsky polostrov a pobrežná zóna Británie, Francúzska, Belgicka, Holandska a už. časti Škandinávie.

Tadorna radjah (Less., 1828) — **húska radjah**, č. *husice královská*, r. *peganka-radža*, n. *Radjahgans*. Rozšírenie: Moluky, Nová Guinea, severná Austrália.

Dve geogr. rasy: *Tadorna r. radjah* (Less.) — **húska radjah molucká** a *Tadorna r. rufitergum* (Hart.) — **húska radjah austrálska**.

Rody podčeľade *Tadorninae*, ako sme ich uviedli s Matouškom (1978), Johnsgard zadelil do nižšej systematickej kategórie, do tribu (má postavenie medzi podčeľaďou a rodom; ja ju tu neuvádzam) a z rodov zachoval iba päť: *Cyanochen*, *Chloephaga*, *Neochen*, *Alopochen* a *Tadorna*. My sme podľa iného systému udávali osem. Keďže sa zástupcovia všetkých piatich rodov tvarovo značne podobajú, vynechal som rodové mená *sivka*, *bernaška*, *hrivnatka*,

hrdzaňa, kazarka a vrátil som sa k pôvodnému menu *húska* pre všetky druhy tejto skupiny, ako som ich označil r. 1958. Podobne je to aj v českej nomenklatúre, kde všetky rody tohto tribu označujú menom *husice*.

Tachyeres pteneres (Forst., 1844) — **nelietavka veľká**, č. *kachyně parníková*, r. *Magellanova utka-parochod*, n. *Magellan-Dampfschiffente*, a. *Magellanic Flightless Steamer Duck*. Rozšírenie: Ohňová zem. Zúbkozobce tohto rodu sa vyznačujú krpatosťou krídel, čo im znemožňuje lietať — odtiaľ majú meno. Iba jeden druh — *nelietavka malá* lieta.

Tachyeres brachypterus (Lath., 1790) — **nelietavka prostredná**, č. *kachyně krátkokřídlá*, r. *folklendskaja utka-parochod*, n. *Falkland-Dampfschiffente*. Rozšírenie: Falklandy.

Tachyeres leucocephalus (Humprey et Thonson, 1981) — **nelietavka bielohlavá**, č. *kachyně bělohlavá*, n. *Weisskopf-Dampfschiffente*, a. *White-Headed Flightless Stemer Duck*. Rozšírenie: pobrežie Uruguaja a južnej časti Brazílie.

Tachyeres patachonicus (King, 1828) — **nelietavka malá**, č. *kachyně patagonská*, r. *patagonskaja utka-parochod*, n. *Patagonische Dampfschiffente*. Rozšírenie: Patagónia.

Plectropterus gambensis (Linn., 1766) — **ostrožiarka lesklá**, č. *pižmovka ostruhatá*, r. *šporcevyj gus*, n. *Sporengans*, f. *oie armée*. Rozšírenie: Afrika približne od 20° s. š. na juh. Rodové meno má podľa ostrohovitých útvarov na zápästovom kĺbe. Naň sa vzťahuje aj vedecké meno a mená iných nomenklatúr.

Dve geogr. rasy: *Plectropterus g. gambensis* (Linn.) — **ostrožiarka lesklá stredoafrická** a *Plectropterus g. niger Scl.* — **ostrožiarka lesklá juhoafrická**.

Cairina moschata (Linn., 1758) — **pižmovka lesklá**, č. *pižmovka velká*, r. *muskusnaja utka*, n. *Moschusente*. Už. Amerika približne od 32° j. š. na sever, Stredná Amerika a pobrežné pásmo už. Mexika. Meno sa opiera o výlučok samca tohto druhu páchnúci pižmom; generalizované pre všetky druhy rodu, hoci ho nemajú.

Cairina scutulata (S. Müll., 1842) — **pižmovka bielohlavá**, č. *pižmovka bělohlavá*, r. *belogolovaja utka*, n. *Malaienente*. Rozšírenie: Malajzia, Sumatra a juh Číny.

Cairina hartlaubi (Cass., 1859) — **pižmovka hnedá**, č. *pižmovka konžská*, r. *utka Hartlavba*, n. *Hartlaubsente*. Rozšírenie: Kongo a krajiny na sever pri Guinejskom zálive.

Sarkidiornis melanotos (Penn., 1769) — **hrebenatka škvrnitá**, č. *pižmovka hřebenatá*, r. *grebenčataja utka*, n. *Höckerglanzente*. Meno sme jej dali podľa hrebeňovitého mäsovitého výrastku pri koreni zobáka samcov.

Nettapus pulchellus Gould, 1843 — **kačička lesklá**, č. *kačenka vlnkovaná*, r. *zelenyj blesťaščij čirok*, n. *Grüne Zwergglanzente*. Rozšírenie: pobrežné pásmo severnej Austrálie a južné časti Novej Guiney.

Nettapus coromandelianus (Gmel., 1789) — **kačička bielohlavá**, č. *kačenka obojková*, r. *chlopkovyj blesťaščij čirok*, n. *Indische Zwergglanzente*. Rozšírenie: južná Ázia, Sundy, Nová Guinea, severovýchodná Austrália.

Dve geogr. rasy: *Nettapus c. coromandelianus* (Gmel.) — **kačička bielohlavá indická** a *Nettapus c. albipennis Gould* — **kačička bielohlavá austrálska**.

Nettapus auritus (Bodd., 1789) — **kačička čiapočkatá**, č. *kačenka hnědo-*

boká, r. *afrikanskij blestaščij čirok*, n. *Afrikanische Zwerggansente*. Rozšírenie: Afrika približne od 20° s. š. na juh asi po 25° j. š. a Madagaskar.

Callonetta leucophrys (Vieill., 1816) — **kačička obojková**, č. *čirka ružovohrdlá*, r. *kolčatyj čirok*, n. *Rotschulterente*. Rozšírenie: v oblasti Chaco v Juž. Amerike.

Aix sponsa (Linn., 1758) — **kačička vrkočatá**, č. *kachnička karolinská*, r. *karolinka*, n. *Brauente*. Rozšírenie: Spojené štáty americké. Miesto pôvodného mena *obojková* uvádzam toto meno preto, lebo označenie *obojková* je priliehavejšie pre predchádzajúci druh (meno pre *Callonettu* sme v slovenčine ešte nemali). Samec kačičky vrkočatej má dlhý splývavý chochlík — vrkoč.

Aix galericulata (Linn., 1758) — **kačička mandarínska**, č. *kachnička mandarinská*, r. *mandarinka*, n. *Mandarinente*. Rozšírenie: severovýchodná časť Číny, Japonsko a Poamurie.

Chenonetta jubata (Lath., 1801) — **hrubozobka hrivnatá**, č. *kachnička hrivnatá*, r. *grivistaja utka*, n. *Mähnengans*. Rozšírenie: juhozápadná a juhovýchodná Austrália.

Amazonetta brasiliensis (Gmel., 1789) — **amazoňanka žltohnedá**, č. *kachnička rudonohá*, r. *brazilskij čirok*, n. *Amazonasente*. Rozšírenie: Brazília, Bolívia, Paraguaj a Uruguaj, na sever do Guayany a Venezuely.

Dve geogr. rasy: *Amazonetta b. brasiliensis* (Gmel.) — **amazoňanka žltohnedá venezuelská**, *Amazonetta b. ipecutiri* Vieill. — **amazoňanka žltohnedá brazílska**.

Merganetta armata Gould, 1842 — **potápačovec riavový**, č. *kachna bystřinná*, r. *šporcevaja utka*, n. *Sturzbachente*. Predstavuje izolovaný rod podčeľade žijúci v Andách. Ponáša sa na potápače, podľa čoho má aj vedecké, aj slovenské meno. Na zápästovom kĺbe má ostrý ostrohovitý výrastok.

Tri geogr. rasy: *Merganetta a. armata* Gould — **potápačovec riavový čílsky**, *Merganetta a. leucogenis* Scl. et Salvin — **potápačovec riavový peruánsky** a *Merganetta a. columbiana* Des Murs — **potápačovec riavový kolumbijský**.

Hymenolaimus malacorhynchos (Gmel., 1789) — **kačica modrá**, č. *kachna měkkozobá*, r. *sinaja utka*, n. *Saumschnabelente*. Rozšírenie: Nový Zéland. (Jej systematické zadelenie nie je celkom isté.)

Anas waigiuensis (Rotsch. et Hart., 1894) — **kačica pásikavá**, č. *kachna krahulčí*, r. *polosataja utka*, n. *Salvadoriente*. Rozšírenie: Nová Guinea. Meno sme jej dali podľa výraznej bielej pásavosti okrem hlavy a krku na celom tele.

Anas sparsa Eyt., 1838 — **kačica tmavá**, č. *kachna temná*, r. *afrikanskaja černaja kriakva*, n. *Schwarzente*, a. *African Black Duck*. Rozšírenie: Afrika približne od 15° s. š. na juh. Najtmavšia subspécia je čiernohnedá s jasnými priečnymi kratšími pásikmi, dve ďalšie sú jasnejšie.

Tri geogr. rasy: *Anas s. sparsa* Eyt. — **kačica tmavá juhoafrická**, *Anas s. leucostigma* Rüpp. — **kačica tmavá abesínska** a *Anas s. maclatchyi* Berlioz — **kačica tmavá západoafrická**.

Anas penelope Linn., 1758 — **kačica hvizdárka**, č. *hvizdák euroázijský*, r. *svijaz*, n. *Pfeifente*. Rozšírenie: severná Európa a Sibír.

Anas americana Gmel., 1789 — **kačica belavohlavá**, č. *hvizdák šedohlavý*, r. *amerikanskaja svijaz*, n. *Amerikanische Pfeifente*. Rozšírenie: severozápadná časť Sev. Ameriky. Zafarbením sa veľmi podobá kačici hvizdárke, samec sa líši od nej zafarbením hlavy, ktorá však nie je ani čisto biela, ani sivá.

Anas sibilatrix Poeppig, 1828 — **kačica vlnkovaná**, č. *hvizdák stejnobarvý*, r. *čilijskaja svijaz*, n. *Chilepfeifer*. Rozšírenie: Chile a južná Argentína.

Anas falcata Georgi, 1775 — **kačica kosierkavá**, č. *čirka srpoperá*, r. *kasatka*, n. *Sichelente*. Rozšírenie: Sachalín, Hokkaidó, Kurily a východná Ázia od Sev. Kórey asi po 60° s. š. na sever a po Krasnojarsk na západ.

Anas strepera Linn., 1758 — **kačica chripľavka**, č. *kopřivka obecná*, r. *seraja utka*, n. *Schnatterente*. Rozšírenie: mierne pásmo Eurázie a časť USA.

Dve geogr. rasy: *Anas s. strepera* Linn. — **kačica chripľavka kontinentálna** a *Anas s. couesi* (Streets) — **kačica chripľavka fanninská**.

Anas formosa Georgi, 1775 — **kačica dvojpása**, č. *čirka dvouškvrnná*, r. *čirok-kroktun*, n. *Baikalente*. Rozšírenie: severovýchodná Sibír. S Matouškom (1978) sme ju nazvali dvojškvrnná. Lepšie je takto, lebo ide o dva čierne pásy postupujúce od oka kačice, jeden cez líce na spodok hlavy, druhý cez sluchu ku spodku hrdla.

Anas crecca Linn., 1758 — **kačica chrapka**, č. *čirka obecná*, r. *čirok-svistunok*, n. *Krickente*. Rozšírenie: mierne a studené pásmo Eurázie a to isté v Sev. Amerike.

Tri geogr. rasy: *Anas c. crecca* Linn. — **kačica chrapka aurázijská**, *Anas c. carolinensis* Gmel. — **kačica chrapka severoamerická** a *Anas c. nimia* Gmel. — **kačica chrapka aleutská**.

Anas flavirostris Vieill., 1816 — **kačica žltozobá**, č. *čirka žlutozobá*, r. *želtokľuvyj čirok*, n. *Chile-Krickente*. Rozšírenie: Juž. Amerika v oblasti Ánd.

Štyri geogr. rasy: *Anas f. flavirostris* Vieill. — **kačica žltozobá juhočilská**, *Anas f. oxyptera* Meyer — **kačica žltozobá severočilská**, *Anas f. andinum* (Scl. et Salvin) — **kačica žltozobá ekvádorská** a *Anas f. altipetens* (Conover) — **kačica žltozobá kolumbijská**.

Anas capensis Gmel., 1789 — **kačica ružovozobá**, č. *čirka kapská*, r. *kapskij čirok*, n. *Fahlente*. Rozšírenie: južná polovica Afriky.

Anas bernieri Hartl., 1860 — **kačica podobná**, č. *kachna ostrovní*, r. *madagaskarskij čirok*, n. *Bernierente*, a. *Madagascan Teal*. Rozšírenie: Madagaskar. Slovenské meno sa opiera o podobnosť s nasledujúcim druhom.

Anas gibberifrons Müll., 1842 — **kačica bielohrdlá**, č. *kachna bílohrdlá*, r. *seryj čirok*, n. *Weisskehlente*. Rozšírenie: Sundy a Austrália.

Tri geogr. rasy: *Anas g. gibberifrons* Müll. — **kačica bielohrdlá indonézska**, *Anas g. albogularis* (Hume) — **kačica bielohrdlá andamanská** a *Anas g. gracilis* Buller — **kačica bielohrdlá austrálska**.

Anas castanea Eyt., 1838 — **kačica gaštanová**, č. *kachna kaštanová*, r. *kaštanovyj čirok*, n. *Kastanienente*. Rozšírenie: Austrália.

Anas aucklandica Gray, 1844 — **kačica nelietavá**, č. *kachna aucklandská*, r. *auklandskij čirok*, n. *Aucklandente*. Rozšírenie: Nový Zéland.

Tri geogr. rasy: *Anas a. aucklandica* Gray — **kačica nelietavá aucklandská**, *Anas a. chlorotis* (Gray) — **kačica nelietavá novozélandská**, *Anas a. nesiotis* (Fleming) — **kačica nelietavá kampbellská**.

Anas platyrhynchos Linn. 1758 — **kačica divá**, č. *kachna divoká*, r. *obyknovennaja kriakva, kriakva*, n. *Stockente*. Rozšírenie: Eurázia, severná Afrika, severná a západná Severná Amerika, Grónsko.

Päť geogr. rás: *Anas p. platyrhynchos* Linn. — **kačica divá eurázijská**, *Anas p. conboschas* Ch. I. Brehm — **kačica divá grónska**, *Anas p. wyvilliana* Scl. — **kačica divá havajská**, *Anas p. laysanensis* (Rotshild) — **kačica divá lajzanská** a *Anas p. oustaleti* Salv. — **kačica divá mariánska**. (Niektorí autori uznávajú 7—8 geogr. rás, pozri Kolbe, 1981.)

Anas rubripes Brewster, 1902 — **kačica černastá**, č. *kachna tmavá*, r. *amerikanskaja černaja kriakva*, n. *Dunkelente*. Rozšírenie: východná Kanada a priliehajúce časti USA.

Anas melleri Scl., 1865 — **kačica madagaskarská**, č. *kachna madagaskarská*, r. *madagaskarskaja kriakva*, n. *Madagaskarente*. Rozšírenie: Madagaskar.

Anas undulata Dubois, 1837 — **kačica šupinatá**, č. *kachna žlutozobá*, r. *želtonosaja kriakva*, n. *Gelbschnabelente*. Rozšírenie: Etiópia, Kamerun. Slovenské druhové meno sme utvorili podľa jasných úzkych obrúb tmavých pier takmer na celom tele, čo utvára dojem šupinavosti. Nie sú to vlnky, ako ich interpretoval Dubois vo vedeckej nomenklatúre.

Dve geogr. rasy: *Anas u. undulata* Dubois — **kačica šupinatá stredoafrická**, *Anas u. rüppeli* (Blyth) — **kačica šupinatá etiópska**.

Anas poecilorhyncha Forst., 1781 — **kačica pestrozobá**, č. *kachna indická*, r. *pestronosaja kriakva*, n. *Fleckschnabelente*. Rozšírenie: India, východná Ázia na sever asi po 50° s. š., Filipíny, Sundy, Nová Guinea, Austrália. S Matouškom (1978) sme ju nazvali *tmavá*, no potreba vytvoriť slovenské názvy druhov, ktoré sme vtedy neuvádzali a pri ktorých je tmavosť farby výraznejšia ako pri tomto druhu, ma donútila meno zmeniť.

Päť geogr. rás: *Anas p. poecilorhyncha* Forst. — **kačica pestrozobá indická**, *Anas p. harringtoni* Oates — **kačica pestrozobá barmská**, *Anas p. zonorhyncha* Swinh. — **kačica pestrozobá východočínska**, *Anas p. luzonica* Fraser — **kačica pestrozobá filipínska** a *Anas p. superciliosa* Gmel. — **kačica pestrozobá austrálska**.

Anas superciliosa Gmel., 1789 — **kačica sivá**, č. *kachna východní*, r. *seraja kriakva*, n. *Augengrauente*, a. *Grey Duck*. Rozšírenie: Sundy, Nová Guinea, Austrália okrem centrálnej časti a Nový Zéland.

Tri geogr. rasy: *Anas s. superciliosa* Gmel. — **kačica sivá novozélandská**, *Anas s. rogersi* Math. — **kačica sivá austrálska** a *Anas s. pelwensis* Hartl. — **kačica sivá palauská**.

Anas luzonica Frazer, 1839 — **kačica plavá**, č. *kachna žlutohlavá*, r. *filippinskaja kriakva*, n. *Philippinenente*. Rozšírenie: Filipíny.

Anas specularis King, 1828 — **kačica bronzovokrídla**, č. *kachna bronzovokřídlá*, r. *bronzovokrylaja utka*, n. *Kupferspiegelente*. Rozšírenie: Chile. Pôvodné druhové meno *zlatozrkadlová* (1978) bolo treba zmeniť.

Anas specularoides King, 1828 — **kačica vrkočatá**, č. *kachna vlasatá*, r. *chochlataja utka*, n. *Schopfente*. Rozšírenie: Andy v strednej a južnej časti Juž. Ameriky. Druhové meno má podľa predĺženého a do záhlavia splývavého peria na hlave.

Dve geogr. rasy: *Anas s. specularoides* King — **kačica vrkočatá patagónska** a *Anas s. alticola* Menegaux — **kačica vrkočatá andská.**

Anas acuta Linn., 1758 — **kačica ostrochvostá,** č. *ostralka štíhlá,* r. *šilochvosť,* n. *Spiessente.* Rozšírenie: severná Eurázia, Sev. Amerika.

Tri geogr. rasy: *Anas a. acuta* Linn. — **kačica ostrochvostá eurázijská,** *Anas a. drygalskii* Reich. — **kačica ostrochvostá crozetovská** a *Anas a. eatoni* Sharpe — **kačica ostrochvostá kerguelenská.** Pri poslednej geogr. rase nie je vyvinutý dimorfizmus a samec má rovnaké zafarbenie ako samica.

Anas georgica Gmel., 1789 — **kačica končitochvostá,** č. *ostralka bělolící,* r. *želtokľuvaja šilochvosť,* n. *Spitzschwanzente.* Rozšírenie: Juž. Amerika — pohorie Ánd, na juhu aj nížina. Pestrozobou (1978) bolo treba nazvať inú.

Tri geogr. rasy: *Anas g. georgica* Gmel. — **kačica končitochvostá georgijská,** *Anas g. niceforoi* Wetm. et Borrero — **kačica končitochvostá kolumbijská** a *Anas g. spinicauda* Vieill. — **kačica končitochvostá čílska.**

Anas bahamensis Linn., 1758 — **kačica bielolíca,** č. *ostralka bělolící,* r. *beloščokaja šilochvosť,* n. *Bahamaente.* Rozšírenie: Bahamy a Antily.

Tri geogr. rasy: *Anas b. bahamensis* Linn. — **kačica bielolíca antilská,** *Anas b. rubrirostris* Vieill. — **kačica bielolíca juhoamerická** a *Anas b. galapagensis* Ridgw. — **kačica bielolíca galapágska.**

Anas erythrorhyncha Gmel., 1789 — **kačica červenozobá,** č. *čírka rudozobá,* r. *krasnokľuvaja šilochvosť,* n. *Rotchnabelente.* Rozšírenie: juhovýchodná a južná Afrika, Madagaskar.

Anas versicolor Vieill., 1816 — **kačica striebristá,** č. *čírka kropenatá,* r. *raznocvetnyj čirok,* n. *Versicolorente.* Rozšírenie: Juž. Amerika asi od 30° j. š. a Andy v Peru a Bolívii.

Tri geogr. rasy: *Anas v. versicolor* (Vieill.) — **kačica striebristá severoargentínska,** *Anas v. fretensis* King — **kačica striebristá juhoargentínska** a *Anas v. puna* Tschudi — **kačica striebristá punská.**

Anas punctata Burchel, 1822 — **kačica bodkovaná,** č. *čírka tečkovaná,* r. *gottentotskij čirok,* n. *Hottentottenente.* Rozšírenie: juhovýchodná polovica Afriky so širokým pásom na západ od Somálskeho polostrova po Guinejský záliv, Madagaskar.

Anas querquedula Linn., 1758 — **kačica chrapačka,** č. *čírka modrá,* r. *čirok-treskunok,* n. *Knäckente.* Rozšírenie: Eurázia. Slovenské pomenovanie druhu sa opiera o hlas týchto kačíc, podobne ako názvy *chrapka, chrapačka* a *chripľavka,* a pochádza z ľudovej reči.

Anas discors Linn., 1758 — **kačica modrokrídla,** č. *čírka modrokřídlá,* r. *sinekrylyj čirok,* n. *Blauflügelente.* Rozšírenie: Severná Amerika.

Dve geogr. rasy: *Anas d. discors* Linn. — **kačica modrokrídla východná** a *Anas d. orphna* (Steward et Aldrich) — **kačica modrokrídla západná.**

Anas cyanoptera Vieill., 1816 — **kačica škoricová,** č. *čírka skořicová,* r. *koričnevyj čirok,* n. *Zimtente.* Rozšírenie: západná časť Sev. a Juž. Ameriky, ako aj juh Juž. Ameriky.

Päť geogr. rás: *Anas c. cyanoptera* Vieill. — **kačica škoricová argentínska,** *Anas c. orinomus* (Oberholzer) — **kačica škoricová čílska,** *Anas c. borreroi* Snider et Lumsden — **kačica škoricová kolumbijská,** *Anas c. tropica* Snider et Lumsden — **kačica škoricová peruánska** a *Anas c. septentrionalium* Snider et Lumsden — **kačica škoricová severoamerická.**

Anas platalea Vieill., 1816 — **kačica širokozobá**, č. *lžičák tečkovaný*, r. *južnoamerikanskaja širokonoska*, n. *Südamerikanische Löffente*. Rozšírenie: juh Argentíny a Chile.

Anas smithi Hart., 1899 — **kačica ploskozobka**, č. *lžičák kapský*, r. *kapskaja širokonoska*, n. *Südafrikanische Löffente*. Pre slovenské pomenovanie tohto kapského druhu širokozobých kačíc sme použili staré literárne meno (Záturecký, Rizner), ktorým označovali našu kačicu lyžičiarku. *Lyžičiarka* je ľudové pomenovanie, uvádza ho Petényi (Petian). Rozšírenie: Juhoafrická republika.

Anas rhynchotis Lath., 1801 — **kačica širokaňa**, č. *lžičák bělolící*, r. *avstralijskaja širokonoska*, n. *Australische Löffente*. Ako slovenské druhové meno sme použili ľudové meno zo Senného.

Dve geogr. rasy: *Anas r. rhynchotis* Lath. — **kačica širokaňa austrálska** a *Anas r. variegata* (Gould) — **kačica širokaňa novozélandská**.

Anas clypeata Linn., 1758 — **kačica lyžičiarka**, č. *lžičák pestrý*,, r. *širokonoska*, n. *Löffente*. Rozšírenie: Eurázia a Sev. Amerika.

Anas angustirostris Ménétr., 1832 — **kačica úzkozobá**, č. *čirka úzkozobá*, r. *mramornyj čirok*, n. *Marmelente*. Rozšírenie: stredomorská a kaspicko-aralská oblasť.

Malacorhynchus membranaceus (Lath., 1801) — **kačica zobatá**, č. *kachna širokozobá*, r. *rozovouchaja utka*, n. *Spatelschnabelente*. Slovenské pomenovanie uvádzame podľa nezvyčajne veľkého a na konci rozšíreného zobáka. Rozšírenie: juhovýchodná Austrália.

Rhodonessa caryophyllacea (Lath., 1790) — **ružovokrčka ružovohlavá**, č. *kachna růžovohlavá*, r. *rozovogolovaja utka*, n. *Rosenkopfente*. Rozšírenie: India; od 1935 ju nepozorovali.

Netta rufina (Pall., 1773) — **hrdzavka potápavá**, č. *polák zrzohlavý*, r. *krasnonosyj nyrok*, n. *Kolbenente*. Rozšírenie: stredná časť Ázie a časť Európy.

Netta erythrophthalma (Wied, 1822) — **hrdzavka červenooká**, č. *polák rudooký*, r. *krasnoglazyj nyrok*, n. *Rotaugenente*. Rozšírenie: juhovýchodná Afrika a tropická časť Juž. Ameriky.

Dve geogr. rasy: *Netta e. erythrophthalma* (Wied.) — **hrdzavka červenooká juhoamerická** a *Netta e. brunnea* (Eyt.) — **hrdzavka červenooká africká**.

Netta peposaca (Vieill., 1816) — **hrdzavka peposaka**, č. *polák peposaka*, r. *pampanskij nyrok*, n. *Peposakaente*. Rozšírenie: na pampách povodia rieky Paraguaja.

Aythya valisneria (Wils., 1840) — **chochlačka veľká**, č. *polák dlouhozobý*, r. *dlinnonosyj krasnogolovyj nyrok*, n. *Riesentafelente*. Rozšírenie: **západná** časť Sev. Ameriky.

Aythya ferina (Linn., 1758) — **chochlačka sivá**, č. *polák velký*, r. *krasnogolovyj nyrok*, n. *Tafelente*. Rozšírenie: Európa, západná a stredná Ázia.

Aythya americana (Eyt., 1838) — **chochlačka žltooká**, č. *polák americký*, r. *amerikanskij krasnogolovyj nyrok*, n. *Rotkopfente*. Rozšírenie: stredná a severná časť Sev. Ameriky. Slovenské druhové meno sme utvorili podľa svietivožltej dúhovky (porov. s ch. bielookou).

Aythya collaris (Donovan, 1809) — **chochlačka obojková**, č. *polák proužkovaný*, r. *koľčataja černet*, n. *Halsringente*. Rozšírenie: Sev. Amerika. Na čiernom krku má gaštanovú obrúčku — obojok.

Aythya australis (Eyt., 1838) — **chochlačka hnedastá**, č. *polák hnedavý*, r. *avstralijskij nyrok*, n. *Australische Moorente*. Rozšírenie: východná a západná Austrália a Nové Hebridy.

Dve geogr. rasy: *Aythya a. australis* (Eyt.) — **chochlačka hnedastá austrálska**, *Aythya a. extima* Mayr — **chochlačka hnedastá novohebridská**.

Aythya baeri (Radde, 1863) — **chochlačka gaštanová**, č. *polák černohlavý*, r. *nyrok bjera*, n. *Schwarzkopfmoorente*. Rozšírenie: severovýchodná Čína.

Aythya nyroca (Güldenst., 1769) — **chochlačka bielooká**, č. *polák malý*, r. *beloglazyj nyrok*, n. *Moorente*. Rozšírenie: Európa a západná časť strednej Ázie. K slovenskému druhovému menu poznamenávame, že je v ňom zachytený veľmi charakteristický znak európskych druhov chochlačiek, no majú ho aj dva predchádzajúce druhy, pri ktorých sme za základ mena brali zafarbenie.

Aythya innotata (Salv., 1895) — **chochlačka madagaskarská**, č. *polák madagaskarský*, r. *madagaskarskij nyrok*, n. *Madagaskar-Moorente*. Rozšírenie: Madagaskar.

Aythya juligula (Linn., 1758) — **chochlačka vrkočatá**, č. *polák chocholačka*, r. *chochlataja černet'*, n. *Reiherente*. Rozšírenie: severná časť Eurázie; v západnej Európe jej areál siaha až po Biskajský záliv, na Sibíri na sever približne po 70° s. š. Slovenské druhové meno sa vzťahuje na niekoľko predĺžených pier na hlave splývajúcich ponad krk ako vrkoč.

Aythya novae-seelandiae (Gmel., 1789) — **chochlačka tmavá**, č. *polák černý*, r. *novozelandskaja černet'*, n. *Neuseeland-Tauchente*. Rozšírenie: Nový Zéland.

Aythya marila (Linn., 1758) — **chochlačka morská**, č. *polák kaholka*, r. *morskaja černet'*, n. *Bergente*. Rozšírenie: Eurázia a Sev. Amerika; krajný sever však neobývajú a miestami — Kamčatka, okolie Hudsonovho zálivu — ich areál nedosahuje ani 60° s. š.

Aythya affinis (Eyt., 1838) — **chochlačka vlnkovaná**, č. *polák vlnkovaný*, r. *malaja morskaja černet'*, n. *Veilchente*. Rozšírenie: severná časť Sev. Ameriky. Na chrbte na sivostriebristom podklade má výrazné čierne vlnkovanie.

Somateria mollissima (Linn., 1758) — **kajka obyčajná**, č. *kajka morská*, r. *obyknovennaja gaga*, n. *Eiderente*. Rozšírenie: pobrežia arktickej časti severoamerickej pevniny a ostrovov, v Ázii najvýchodnejšie časti severu Sibíri, v Európe brehy Škandinávie, Škótska a niektoré severské ostrovy.

Štyri geogr. rasy: *Somateria m. mollissima* (Linn.) — **kajka obyčajná európska**, *Somateria m. borealis* (Ch. L. Brehm) — **kajka obyčajná grónska**, *Somateria m. dresseri* Sharpe — **kajka obyčajná newfoundlandská** a *Somateria m. v-nigrum* Gray — **kajka obyčajná severotichomorská**.

Somateria spectabilis (Linn., 1758) — **kajka hrbozobá**, č. *kajka královská*, r. *gaga grebeňuška*, n. *Prachteiderente*. Rozšírenie: arktické brehy pevniny a arktických ostrovov.

Somateria fischeri (Brandt, 1847) — **kajka okuliarnatá**, č. *kajka brýlatá*, r. *očkovaja gaga*, n. *Plüschkopfente*. Rozšírenie: západné brehy Aljašky a severovýchodnej Sibíri.

Polysticta stelleri Pall., 1769 — **kajka malá**, č. *kajka bělohlavá*, r. *sibir-*

skaja gaga, n. *Schneckente*. Rozšírenie: takmer to isté ako pri predchádzajúcej.

Camptorhynchus labradoricus (Gmel., 1789) — **labradorka**. Vyhynula okolo r. 1875.

Histrionicus histrionicus (Linn., 1758) — **kamenárka strakatá**, č. *kačka strakatá*, r. *kameňuška*, n. *Kragenente*. Rozšírenie: východná Sibír, Kamčatka, Island, Grónsko, Newfoundland a západ USA na juh asi po 40° s. š.

Clangula hyemalis (Linn., 1758) — **ľadovka dlhochvostá**, č. *hoholka lední*, r. *morianka*, n. *Eisente*. Rozšírenie: arktická pobrežná časť Eurázie a Severnej Ameriky a arktické ostrovy.

Melanitta nigra (Linn., 1758) — **turpan čierny**, č. *turpan černý*, r. *sinďga*, n. *Trauerente*. Rozšírenie: arktická časť Eurázie a Aljaška. Meno *turpan* pre rod *Melanitta* som prevzal z ruštiny (1958).

Dve geogr. rasy: *Melanitta n. nigra* (Linn.) — **turpan čierny eurosibírsky** a *Melanitta n. americana* (Swenson) — **turpan čierny americký**.

Melanitta perspicillata (Linn., 1758) — **turpan okuliarnatý**, č. *turpan brýlový*, r. *pestronosyj turpan*, n. *Brillenente*. Rozšírenie: arktická časť Sev. Ameriky.

Melanitta fusca (Linn., 1758) — **turpan tmavý**, č. *turpan hnědý*, r. *černyj turpan*, n. *Samtente*. Rozšírenie: severná Európa, Sibír, severná časť Sev. Ameriky.

Tri geogr. rasy: *Melanitta f. fusca* (Linn.) — **turpan tmavý európsky**, *Melanitta f. stejnegeri* (Ridgway) — **turpan tmavý sibírsky** a *Melanitta f. deglandi* (Bonap.) — **turpan tmavý americký**.

Bucephala albeola (Linn., 1758) — **hlaholka malá**, č. *hohol bělavý*, r. *gogoľ-golovastik*, n. *Büffelkopfente*. Rodové meno je utvorené podľa zvuku vznikajúceho pri pohybe krídel letiaceho vtáka. Rozšírenie: severozápad Severnej Ameriky.

Bucephala islandica (Gmel., 1789) — **hlaholka veľká**, č. *hohol islandský*, r. *islanskij gogoľ*, n. *Spatelente*. Rozšírenie: Island, juhozápadné Grónsko a severozápadná Severná Amerika.

Bucephala clangula (Linn., 1758) — **hlaholka obyčajná**, č. *hohol severní*, r. *gogoľ*, n. *Schellente*. Rozšírenie: severná Európa a Sibír, sever Sev. Ameriky.

Dve geogr. rasy: *Bucephala c. clangula* (Linn.) — **hlaholka obyčajná eurosibírska** a *Bucephala c. americana* (Bonap.) — **hlaholka obyčajná americká**.

Mergus albellus Linn., 1758 — **potápač malý**, č. *morčák bílý*, r. *lutok*, n. *Zwergsäger*. Rozšírenie: severná Európa a Sibír.

Mergus cucullatus Linn., 1758 — **potápač prilbatý**, č. *morčák chocholatý*, r. *chochlatyj krochaľ*, n. *Kappensäger*. Rozšírenie: východná a západná Severná Amerika.

Mergus octosetaceus Vieill., 1817 — **potápač tmavý**, č. *morčák paranský*, r. *braziľskij krochaľ*, n. *Dunkelsäger*. Rozšírenie: južná Brazília.

Mergus serrator Linn., 1758 — **potápač prostredný**, č. *morčák prostřední*, r. *dlinnonosyj krochaľ*, n. *Mittelsäger*. Rozšírenie: severná Európa, Sibír, Island, Grónsko a severná časť Severnej Ameriky.

Mergus squamatus Gould, 1864 — **potápač šupinatý**, č. *morčák kapratý*, r. *češujčatyj krochaľ*, n. *Schuppensäger*. Rozšírenie: stredná časť východnej Číny. Meno sa vzťahuje na šupinatú kresbu na bokoch tela.

Mergus merganser Linn., 1758 — **potápač veľký**, č. *morčák velký*, r. *boľšoj krochaľ*, n. *Gänsesäger*. Rozšírenie: Eurázia a Severná Amerika.

Mergus australis Hombron et Jacquinot, 1841 — **potápač aucklandský**, č. *morčák aucklandský*, r. *auklenskij krochaľ*, n. *Aucklandsäger*. Od r. 1901 vyhynutý.

Heteronetta atricapilla (Merrem, 1865) — **zanášavka čiernohlavá**, č. *kachnice černohlavá*, r. *černogolovaja utka*, n. *Kuckuckente*. Rozšírenie: južná Brazília, Uruguaj, Paraguaj a severná Argentína. Meno sa viaže na spôsob rozmnožovania — vajcia zanáša do hniezd iných kačíc, najmä do hniezd kačice peposaky, ale aj do hniezd iných vodných vtákov.

Oxyura dominica (Linn., 1758) — **potápnica malá**, č. *kachnice škrabošková*, r. *maskovaja savka*, n. *Masken-ruderente*. Rozšírenie: Antily, pobrežný pás Mexika a Južnej Ameriky.

Oxyura jamaicensis Gmel., 1789 — **potápnica bielolíca**, č. *kachnice kaštanová*, r. *amerikanskaja savka*, n. *Schwarzkopfruderente*. Rozšírenie: Amerika.

Tri geogr. rasy: *Oxyura j. jamaicensis* (Gm. — **potápnica bielolíca severoamerická**, *Oxyura j. andina* (Lehmann — **potápnica bielolíca kolumbijská**, *Oxyura j. ferruginea* (Eyt.) — **potápnica bielolíca peruánska**.

Oxyura leucocephala (Scop., 1796 — **potápnica bielohlavá**, č. *kachnice bělohlavá*, r. *savka*, n. *Weisskopfruderente*. Rozšírenie: Stredná Ázia a miestami stredomorská oblasť.

Oxyura maccao (Eyt., 1836) — **potápnica čiernohlavá**, č. *kachnice africká*, r. *afrikanskaja savka*, n. *Afrikanische Ruderente*. Rozšírenie: juhovýchodná Afrika.

Oxyura vittata (Philippi, 1860) — **potápnica argentínska**, č. *kachnice malá*, r. *argentinskaja savka*, n. *Argentinische Ruderente*. Rozšírenie: Argentína.

Oxyura australis (Gould, 1836) — **potápnica tmavá**, č. *kachnice tmavá*, r. *avstralijskaja savka*, n. *Australische Ruderente*. Rozšírenie: južná Austrália a Tasmánia.

Biziura lobata (Shaw, 1796) — **potápnica laločnatá**, č. *kachnice laločnatá*, r. *lopastnaja utka*, n. *Lappenente*. Rozšírenie: južná Austrália.

Anhimidae — anhimovité

Anhima cornuta (Linn., 1766) — **anhima rožkatá**, č. *kamiš růžkatý*, r. *rogataja palamedeja*, n. *Hornwehrvogel*, a. *Horned Screamer*. Rozšírenie: Kolumbia až severná Argentína. (Vedecké synonymum rodu bolo *Palamedea.*)

Chauna chavaria (Linn., 1766) — **čaja chochlatá**, č. *čaja chocholatá*, r. *chochlataja palamedeja*, n. *Weisswangen Tschaja*. Rozšírenie: severná Kolumbia a severozápadná časť Venezuely.

Chauna torquata (Oken, 1816) — **čaja obojková**, č. *čaja obojková*, n. *Halsband-Tschaja*, a. *Southern Screamer*. Rozšírenie: východná Bolívia a južná Brazília na juh až do Argentíny.

LITERATÚRA

DEMENTIEV, G. S. et al.: Ptícy Sovetskogo Sojuza. Tom IV. Moskva, Sovetskaja nauka 1952.

FERIANC, O.: Slovenské názvoslovie vtákov. Vydavateľstvo SAV, Bratislava 1958.

FERIANC, O. — MATOUŠEK, B.: Slovenské mená vtákov. II. Múzeum, 23, 1978, č. 3.

JOHANSEN, H.: Die Vogelfauna Westsibiriens. J. Ornith. 1959.

JOHANSEN, H.: A Magyarországon telelö vetési ludak. Aquila 1962.

JOHNSGARD, P. A.: Ducks, Geese and Swans of the World. Lincoln and London 1978.

KOLBE, H.: Die Entenvögel der Welt. Leipzig, Neumann Verlag — Radebeul 2. vyd. 1981, 3. vyd. 1984.

WOLTERS, H. E.: Die Vogelarten der Erde. Hamburg und Berlin, Verlag P. Parey 1975.

ROZLIČNOSTI

Selektívny výber

Proti pomenovaniu ***selektívny výber*** sa často namieta, že sa v ňom používajú vlastne synonymné slová, že ide o tautológiu.

Prídavné meno *selektívny* sa v Slovníku slovenského jazyka skutočne vysvetľuje ako „výberový, selekčný". Treba však upozorniť, že toto slovníkové vymedzenie nie je presné, lebo adjektívum *selektívny* nesúvisí priamo so substantívom *selekcia.* So slovom *selekcia* bezprostredne súvisí adjektívum *selekčný.* Na rozdiel od adjektíva *selekčný* má adjektívum *selektívny* výrazný dejový, resp. činnostný charakter. Súvisí totiž s latinským slovesom *seligere,* ktoré má prvotný význam „oddeľovať", až na druhom mieste význam „vyberať".

Okrem toho však treba súčasné spojenie *selektívny výber* postaviť do protikladu so spojením *prirodzený výber.* Kým v tomto druhom prípade ide o výber prebiehajúci ako dôsledok prirodzených vlastností jednotlivcov, v prvom prípade ide o výber riadený, regulovaný príslušnými odborníkmi. Z toho vidieť, že adjektívum *selektívny* dostáva v súčasnosti nový význam, ktorý by sme mohli vymedziť ako „týkajúci sa selektovania, t. j. riadeného, cieleného, metodicky vedeného výberu". Aj v tomto zmysle je spojenie *selektívny výber* celkom logické, nie tautologické, a najmä z odborného hľadiska oprávnené.

Preto ani z jazykovedného hľadiska nemožno mať proti nemu námietky.

Ján Horecký

Rebríček obyčajný

Medzi najstaršie známe liečivé rastliny patrí *rebríček obyčajný* (Achillea millefolium), ktorý odpradávna slúžil na liečenie najmä rezných a sečných rán. Na vnútorné užívanie začal slúžiť oveľa neskôr, až v 18. storočí, na návod známeho farmakognostika von Stahla. Odvtedy sa na terapii rebríčka prakticky nič nezmenilo. Droga sa najčastejšie uplatňuje pri nešpecifických žalúdočných chorobách, pri poruchách trávenia, proti kŕčom, a preto býva zložkou metabolických, protireumatických, žlčopudných, ale aj sedatívnych čajovín. Nie je však celkom neškodná; preto sa neodporúčajú vyššie dávky a dlhšie užívanie.

Starogrécka legenda rozpráva, že zraneného Telepha vyliečil touto rastlinou Achilles, jeden zo žiakov mýtického lekára kentaura Chirona; preto bola pomenovaná *achillea.* Atribút *millefolium,* grécky *myriophyllon* (doslovne *tisícolistá)* mal vyjadriť, že ide o rastlinu s mnohými (mnohočlenitými) listami.

Z tejto zložky grécko-latinského názvu vychádza značná časť názvov rebríčka v európskych jazykoch: po taliansky sa nazýva *millefoglio,* po francúzsky *mille-feuilles,* po anglicky *milfoil,* v doslovných prekladoch (kalkoch) po nemecky *Tausendblatt,* po rusky *tysiačelistnik,* po poľsky *tysiąclist, tysiącznik,* v staršej slovenčine sa vyskytol názov *tisíclistník.*

Symbolická číslovka *tisíc,* vyjadrujúca veľké množstvo, mohla sa nahradiť inou rovnako symbolickou číslovkou *sto,* ako svedčia srbochorvátske názvy typu *stolist, stolistac, stolistak, stolistnik, stolista, stoliska,* v staršej slovenčine z predspisovného obdobia, ako aj v slovenských nárečiach *sto listúv zelina* alebo *stolistník,* ktoré vznikli kalkovaním stredolatinského herbárového pomenovania *centifolia.*

Na charakteristickú viacnásobnú členitosť poukazujú aj domáce slovanské názvy prirovnávajúce list k starobylému typu rebríka s jedným brvnom uprostred *(ostrva).* Sú to názvy *rebríček, rebríčok, rebríča,* ktoré poznáme aj zo starej i novej češtiny: *řebřík, řebříček, žebříček,* poprípade aj *ovčí žebro,* zo srbochorvátčiny: *rebrac, kunji rep* a z nemčiny: *Leiterl,* prípadne *Mausleiterl* (myší rebríček). V niektorých slovenských nárečiach sa názov *rebríček* používa aj na označenie iných rastlín, najmä *nátržníka husieho* (Potentilla anserina).

Mäkké, v obryse kopijovité listy sa mohli prirovnávať aj k chvostíkom, eventuálne k jazykom menších zvierat. Zo staršej slovenčiny aj zo slovenských nárečí sú známe názvy typu *myší, myšací* alebo *myšový chvost, myší* alebo *myšací chvostík, myší chvústek, myšací chvostek, mačí* alebo *mačací chvost* či *chvostík, mačí chvostek, mačí chvústik, mačí chvostíček.* Univerbizáciou vznikli názvy *mačačník, mačačinec, mačúch* a vari aj *kunica.* Vzácnejšie sa vyskytujú pomenovania *jelení chvost* a *jazýček.* Podobne je v češtine *myší ocásek, kočičí ocásek,* na Morave aj *myší chvostek* a *husí jazýček,* v srbochorvátčine *kunja opaš, kunica,* v nemeckých nárečiach *Katzenschwanz, Rattenschwanz, Gänsezunge.*

Členité listy môžu vyvolávať asociáciu s papraďami. Takto sú motivované nepríliš časté slovenské názvy typu *papradec, popradec,* ktorých obdobu nachádzame v srbochorvátskom názve *paprac.*

Ako vidieť, všetky uvedené typy názvov sú sémanticky motivované tvarom alebo členitosťou listov.

Druhú sémantickú skupinu tvoria názvy motivované liečivým účinkom rastliny, tým, že sa používala na zastavenie krvácania rán, na ich hojenie. Preto sa nazývala *krvavník, kervavnik,* prípadne aj *záhojník.* Naproti tomu pomenovanie *všekorenie* poukazuje na viaceré možnosti použitia rastliny v liečiteľstve. Názvy tohto typu sa tiež objavujú za hranicami Slovenska: v češtine *krvavník,* v poľštine *krwawnik, krzawnik,* v lužickej srbčine *křwawnik,* v ukrajinčine *kervavnyk, krivavnyk, krivavnyca, korvavnyk, krovavnyk, kravnyk,* v ruštine *rannyk,* v litovčine *krvaunykas, kraujinikas, sravo žole, sravžolė, sraviklė.*

Záverom možno zhrnúť, že všeobecne známa a používaná liečivá rastlina *rebríček obyčajný* mala v minulosti a v nárečiach dodnes uchováva väčšie množstvo mien domáceho, ale aj cudzieho (herbárového) pôvodu, ktorých paralely nachádzame aj v iných európskych jazykoch. Zvyčajne sú to názvy metaforické, prenesené na základe tvaru alebo členitosti listov. Iba názov *krvavník* poukazuje na použitie rastliny v liečiteľstve. Ide o názov veľmi starý, rozšírený najmä v severnej vetve slovanských jazykov (v lužickej srbčine, češtine, slovenčine, poľštine, ukrajinčine) a v litovčine. Ako súčasný slovenský vedecký názov bol však výraz *krvavník* použitý pre botanický rod *Poterium.* V minulosti sa totiž aj v slovenských nárečiach používal pre viaceré rastliny s podobnými účinkami, ako sú napr. botanické rody *krvavec* (Sanguisorba), *lastovičník* (Chelidonium), *blyskáč* (Ficaria), *ľubovník* (Hypericum), *láskavec* (Amaranthus) a i.

Pre botanický rod *Achilleum* bol preto ako vedecký termín vybratý najprv domáci ľudový názov *myší chvost* (Novacký, M. a kol.: *Slovenská botanická nomenklatúra.* Bratislava 1954). Ukázalo sa však, že názvy tohto typu nevyhovujú kritériám súčasného odborného názvo-

slovia. Preto v novej opravenej botanickej nomenklatúre (Červenka, M. a kol.: *Slovenské botanické názvoslovie.* Bratislava 1986) bol termín *myší chvost* nahradený takisto domácim, ale vhodnejším jednoslovným termínom *rebríček.*

Marie Majtánová

SPRÁVY A POSUDKY

Nový úvod do terminológie

(PICHT, H. — DRASKAU, J.: Terminology: an Introduction. England University of Surrey 1985. 265 s.)

Autori tohto úvodu do terminológie — učitelia kodanskej vysokej školy ekonomickej — zamýšľali podať v širokom zábere základné poznatky o terminológii, ako aj o práci na ustaľovaní terminológie a o príprave odborníkov v terminológii.

O šírke ich záberu svedčia nielen úvodné poznámky o vzťahu medzi bežným jazykom, odbornými jazykmi a terminológiou, ale aj o vzťahu informatiky a terminológie. Zo zámeru podať všestranné poučenie o terminológii vyplývajú aj kapitoly o terminologickej lexikografii a o hlavných cieľoch a metódach v oblasti terminológie. Veľkú pozornosť venujú aj dôsledkom súčasnej inštitucionalizácie terminologickej práce: potrebe zorganizovať predovšetkým výskum teoretických otázok terminológie, ale aj vypracovať všeobecnejšie platné pokyny na praktické spracovanie jednotlivých terminológií a nie na poslednom mieste načrtnúť aj metódy na prípravu budúcich profesionálnych terminológov.

Primeranú pozornosť venujú autori úvodu aj bankám terminologických údajov, terminologickým bankám, ktoré sa stávajú čoraz nevyhnutnejším nástrojom na účinné zhromažďovanie, triedenie a ukladanie termínov, ale aj na poskytovanie materiálu na zovšeobecňujúce teoretické úvahy.

Vo všetkých spomenutých oblastiach majú autori knihy bohaté skúsenosti, lebo na vysokej škole ekonomickej v Kodani vedú osobitné výskumné pracovisko s fungujúcou terminologickou bankou. Práve na základe svojich skúseností vo všetkých otázkach vyjadrujú svoje hodnotenia, a to neraz aj negatívne.

Ústrednou témou teoretických úvah sú výklady o podstate termínu a o jeho vzťahu k pojmu.

K vymedzeniu pojmu uvádzajú dva základné postoje. Reprodukujú jednak vymedzenie z teórie E. Wüstera a z okruhu ISO TC 37, kde sa hovorí, že pojem je jednotka myslenia, vo všeobecnosti vyjadrovaná termínom, písomným symbolom alebo akýmkoľvek iným symbolom, resp. že pojem je to spo-

ločné, čo ľudia zisťujú v istom počte objektov a čo používajú ako prostriedok na myšlienkové uchopenie týchto objektov, a tak aj na dorozumievanie. Sem patrí aj vymedzenie L. Drozda, ktorý chápe pojem ako výsledok procesu myslenia, abstrahovania z mimojazykových jednotiek, ako konštrukt zavedený medzi formu a paralingválne jednotky. Na druhej strane sa tu uvádza vymedzenie I. Dahlbergovej, ktorá pokladá pojem za syntézu príslušných výpovedí o danom predmete zafixovanú istým označením.

Ako vidieť, vo všetkých prípadoch sa kladie pojem do vzťahu k označeniam, resp. termínom. Koncepcia I. Dahlbergovej je však bližšia nášmu dynamickému chápaniu pojmu ako logického spektra, resp. súhrnu predikácií o danom objekte. Z pojmu logického spektra však vyplýva, že do vymedzenia pojmu netreba zavádzať vzťah k termínu.

Veľkú pozornosť venujú autori recenzovanej knihy skúmaniu vzťahov medzi pojmami, resp. problematike klasifikácie pojmov. Vychádzajú z vymedzenia systému pojmov ako množiny pojmov, medzi ktorými sú alebo medzi ktoré boli zavedené vzťahy a ktoré tvoria súvislý celok. Podľa autorov systém pojmov možno prirovnať k stavbe, kde pojmy sú tehlami a vzťahy medzi nimi maltou. Je prirodzené, že v knihe sa uvádzajú a vysvetľujú jednotlivé typy systémov a ich grafická reprezentácia.

K výkladu o kombinácii pojmov (s. 42) však treba poznamenať, že nejde vlastne o kombináciu, spájanie pojmov, ale o spájanie charakteristických príznakov. Z onomaziologického hľadiska je totiž zrejmé, že pomenovanie (jednoslovné i viacslovné) je ako celok založené na logickom spektre čiže súbore príznakov vybraných z daného spektra ako celku. Možno teda hovoriť len o kombinácii príznakov.

Treba súhlasiť s názorom, že zatiaľ sa nepodarilo vybudovať jednotnú klasifikáciu príznakov. Bežné je členenie na vnútorné (inherentné) a vonkajšie (adherentné) príznaky, ale sú známe aj pokusy o podrobnejšie členenie. V knihe sa napr. reprodukuje členenie z nemeckej normy DIN 2330. Tieto návrhy sa však správne charakterizujú ako príliš viazané na technické oblasti. No nemožno súhlasiť s mienkou, že sled príznakov (resp. ich jazykového vyjadrenia) v danom pomenovaní môže byť ľubovoľný. Jestvujú isté skúsenosti a návrhy na poradie prívlastkov vo viacslovných pomenovaniach, ktorými sa práve vyjadrujú dané príznaky. Napokon treba pripomenúť aj náš pokus o systematizáciu motivačných formúl.

Primeraný dôraz kladú autori recenzovanej knihy na problematiku definícií. Uvádzajú dve vymedzenia. Podľa I. Dahlbergovej definícia je zistenie a konštatovanie obsahu pojmu, resp. ekvivalencia medzi definiendom a definiensom s cieľom poznať definienda v akomkoľvek prípade komunikácie. Sami však pristupujú k vymedzeniu definície konštatovaním jej základných funkcií: určenie pojmu (či ide o intenziu alebo extenziu), fixáciu pojmu, oddelenie daného pojmu od iných, príbuzných pojmov, zistenie vzťahu medzi pojmami. Užitočná je aj ich typologizácia definícií, ako aj poukaz na niekoľko typov chybných definícií. Chýba tu však poukaz na vzťah medzi termínom a definíciou, resp. na to, ktoré prvky definícií sa uplatňujú v termíne, resp. v tejto súvislosti aj členenie príznakov aspoň na rodové a druhové.

Pokiaľ ide o druhý základný prvok teórie terminológie, o termín, je pozo-

ruhodné, že autori knihy sa nepokúšajú podať vlastnú definíciu termínu, len reprodukujú z odporúčaní ISO, že „termín pre pojem je akýkoľvek konvenčný symbol pre koncept, ktorý pozostáva z artikulovaných zvukov alebo ich písomnej podoby (z písmen), pričom termín môže byť slovo alebo spojenie slov". V ďalšom však poukazujú na vlastnosti, ktorými sa termín odlišuje od slova. Sú to presnosť a príslušnosť k systému termínov. Pripomínajú, že niekedy miera terminologickosti daného slova závisí od množstva informácie, ktoré je potrebné na jeho porozumenie. Správne sa však konštatuje, že takéto hodnotenie je príznačné pre odborníkov, ktorí nemajú skúsenosti v terminologickej práci. Prehľadne sa uvádzajú základné typy vzťahov medzi pojmom a termínom: monosémia, polysémia, synonymia, ekvivalentnosť a homonymia. Prekvapuje však konštatovanie, že polysémia je pomerne častý postup pri tvorení nových termínov. Zrejme sa myslí na metaforické a metonymické prenášanie, ktorým vznikajú viacvýznamové termíny, resp. prenosy, ktorými vznikajú nové významy v sémantickej štruktúre daného slova (a môžu to byť práve aj termíny). Ak sa však polysémia správne hodnotí ako vzťah, nemožno ju pokladať zároveň aj za proces, resp. za procedúru. Ako procedúra funguje prenášanie, ktorého výsledkom môže byť polysémia slova. Neplatí však ani názor (s. 106), že pri terminologizácii sa nemení sémantická hodnota, ktorú má slovo v bežnom jazyku: takéto slovo predsa dostáva novú sémantickú štruktúru, nové valenčné možnosti a tým sa mení aj jeho celková hodnota; mení sa zrejme len pôvodný význam takéhoto slova. Nemožno absolutizovať záporné hodnotenie názvov typu *guerillová vojna, graduačná škála,* pri ktorých síce etymologicky ide o pleonazmus (aj guerilla je vlastne vojna), ale v skutočnosti ide o istý typ vojny, resp. škály.

V závere sa treba vrátiť k úvodnému konštatovaniu, že v knihe sa prejavuje široký záber. Túto šírku treba ešte doložiť konštatovaním, že autori knihy dobre poznajú aj rozličné teórie, resp. terminologické školy. Popri E. Wüsterovi spomínajú aj pražskú, moskovskú i kanadskú školu, z histórie pripomínajú napr. pražskú hospodársku lingvistiku. Zároveň však treba konštatovať aj to, že ide skutočne o úvod, v ktorom sa mnohé otázky len naznačujú, ale na škodu veci sa nie dosť obšírne poukazuje na ďalšiu literatúru.

Ján Horecký

Kniha o odbornom jazyku ako prostriedku komunikácie

(HOFFMANN, L.: Kommunikationsmittel Fachsprache. Eine Einführung. 2. prepracované vydanie. Berlin. Akademie-Verlag 1984. 308 s.)

Osem rokov po prvom vydaní knihy o odbornom jazyku ako prostriedku komunikácie vychádza jej druhé, značne prepracované vydanie. Obdobie, ktoré uplynulo medzi obidvoma vydaniami, je charakteristické veľkým záujmom o problematiku terminológie, preto je pochopiteľné, že do 2. vydania zahŕňa autor aj nové tendencie a poznatky. To sa prejavuje v novokoncipovanej prvej

časti knihy, v ďalších prepracovaných alebo nových kapitolách (hospodárska lingvistika, aktuálne členenie vety, textová lingvistika) i v odkazoch na najnovšiu literatúru priamo v texte.

V prvej časti knihy *(O podstate odborných jazykov)* autor venuje väčší priestor základným smerom, ktoré ovplyvnili stav dnešného terminologického bádania. Sú to: *1.* Lexikologicko-terminologický smer, ktorý sa zameriava predovšetkým na lexikálnu rovinu odborného jazyka. *2.* Funkčná lingvistika vychádzajúca z teórie pražskej jazykovednej školy. Hoffmann vyzdvihuje význam Havránkovho funkčného rozvrstvenia spisovného jazyka a Benešovej typológie odborných textov. *3.* Hospodárska lingvistika, ktorá podľa autora stále ešte nie je plne docenená. Hospodárska lingvistika vzniká v 20. a 30. rokoch na niektorých európskych obchodných vysokých školách. V jej vývine sa prejavili viaceré tendencie, a to: historická, národnovedecká a ekonomická. Iný smer, ktorý predstavujú Vančura, Kopeckij, Čada a i., vychádza zo synchrónno-funkčného pohľadu na hospodársky jazyk. Hospodárska lingvistika sa chápe ako súčasť jazykovedy a hospodársky jazyk ako funkčný dialekt. Autor publikácie tvrdí, že podnety synchrónno-funkčnej hospodárskej lingvistiky sa odrážali v cudzojazyčnom vyučovaní (s. 39). To je iste pravda, ale nesmieme zabúdať na to, že práve školská prax podnietila predstaviteľov tohto smeru napísať teoretické jazykovedné práce. *4.* Funkčná štylistika, ktorá vzniká v 50. a 60. rokoch v ZSSR. Z rôznych komunikatívnych funkcií jazyka a rozdielov v používaní jazykových prostriedkov vyplýva klasifikácia jednotlivých funkčných štýlov ako jazykových variantov. Jedným z týchto variantov je aj vedecký štýl vyznačujúci sa presnosťou, jednoduchosťou, nocionálnosťou. Tieto i ďalšie znaky vedeckého štýlu sa v nasledujúcom období ešte spresňovali. Význam pre dnešný stav výskumu odborného jazyka má aj aplikovaná funkčná štylistika, ktorá na rozdiel od klasickej považuje za kritérium určenia štýlu aj obsah jazykovej komunikácie. *5.* Prírodovedecko-filozofický smer sa zaoberá vzťahom medzi kognitívnou a komunikatívnou funkciou jazyka, vzťahom medzi prirodzeným a umelým jazykom i vzťahom medzi vedou, jazykom a spoločnosťou. *6.* Prekladateľsko-vedecký smer porovnáva jednotlivé odborné jazyky, najmä ich lexiku. Z porovnaní vyplývajú zaujímavé poznatky o špecifike odborného jazyka. Napr. v oblasti lexiky je to časté používanie cudzích slov, v gramatike vedomé dodržiavanie noriem spisovného jazyka, uprednostňovanie pasíva a neosobných konštrukcií atď. *7.* Učenie o podjazykoch *(Subsprachen)* chápe odborný jazyk ako osobitný komunikatívne a obsahovo determinovaný výber jazykových prostriedkov z celkového inventára jazyka. Vychádza z pozitívnych tradícií lexikologicko-terminologického smeru, funkčnej a hospodárskej lingvistiky a funkčnej štylistiky, no na rozdiel od nich nepovažuje za hlavné kritérium výpovede komunikačný úmysel, ale oveľa viac komunikačný aspekt. Podjazykom spisovného jazyka je v Hoffmannovom chápaní aj odborný jazyk (s. 50).

Druhá časť monografie *(O špecifických znakoch odborných jazykov v jednotlivých jazykových rovinách a medzirovinách)* ostala zväčša nezmenená. Na bohatom vyexcerpovanom materiáli sa dokazujú osobitosti odborného jazyka v rovine grafematickej, fonetickej, morfematickej, lexikálnej, syntagmatickej i vetnej. V kapitole o aktuálnom členení vety charakterizuje autor

v súlade s viacerými predstaviteľmi tejto teórie vetu nielen ako gramatický fenomén, ale v prvom rade ako komunikačnú jednotku. Teda výpoveď má svoje vlastné členenie, ktoré nie je totožné so syntaktickým členením vety. Autor skúma zastúpenie jednotlivých typov aktuálneho členenia vety v rôznych vedných odboroch a v rôznych druhoch odborného textu. Veľké rozdiely sa zistili pri porovnávaní odborných textov príručiek a návodov. Napríklad v návodoch sa často vyskytuje typ aktuálneho členenia vety, pri ktorom téma nie je verbálne vyjadrená a veta pozostáva len z rémy. Analýza aktuálneho členenia vety v odborných textoch vyžaduje ešte ďalšie výskumy predovšetkým z hľadiska jeho vymedzenia ako typu, z hľadiska zahrnutia ďalších odborných jazykov a ich žánrov do výskumu a pod.

Väčšia pozornosť sa v prepracovanom vydaní venuje aj valencii slovies. Autor sa odvoláva na logicko-sémantickú (Bondzio, Sommerfeld), syntaktickú (Helbig) valenčnú koncepciu a na novšie práce z oblasti aplikácie valencie na odborný jazyk (Wenzel, Kunath). Dospieva k názoru, že používaním slovies v odbornom texte nastáva zúženie sémanticko-denotatívnej charakteristiky aktantov použitých verbálnych semém. Odborný kontext redukuje polysémiu slovies. Medzi polysémiou slovies a ich frekvenciou v texte existuje priama závislosť, t. j. častejšie sa vyskytujúce slovesá majú väčší sklon k mnohoznačnosti. Ukazuje sa, že sú potrebné ďalšie výskumy, ktoré iste odhalia ďalšie špecifiká valencie slovies v jednotlivých odborných jazykoch.

Skúmanie odborného jazyka sa nezaobíde bez skúmania textu. Autor ho chápe ako štruktúrnu a funkčnú lingvistickú jednotku. Na komunikačnom modeli textu (s. 232) zobrazuje priebeh odbornej komunikácie. Schéma ukazuje súvislosti medzi komunikantmi, prvkami textu i podmienkami, v ktorých sa odborný text realizuje. Odborný text sa charakterizuje ako nástroj a výsledok jazykovokomunikačnej činnosti prebiehajúcej v súvislosti so špecializovanou spoločensko-produktívnou činnosťou. Odborný text pozostáva z konečnej, usporiadanej množiny logicky, sémanticky a syntakticky koherentných viet (textém) alebo jednotiek s vetnou platnosťou, ktoré ako komplexné jazykové znaky zodpovedajú komplexným propozíciám vo vedomí človeka a komplexným javom objektívnej reality (s. 233—234). Autor si všíma základné kategórie textovej syntaxe, ako sú viazanosť textu (koherencia) a modely výstavby textu (makroštruktúry). Svoje chápanie štruktúry textu exemplifikuje na výstavbe textov vo vedeckých časopisoch, obchodných listoch a patentových spisoch. Tu by bolo vhodné uviesť aj modely výstavby ďalších druhov textov, ktoré sú iste frekventovanejšie než napr. patent. Na základe analýzy odborného textu z hľadiska výstavby, viazanosti, syntaxe, lexiky, gramatických kategórií sa získava rozsiahly lingvistický opis, ktorý sa dá vyjadriť aj graficky. Textový výskum odborného jazyka je stále ešte v začiatkoch, až ďalšie práce umožnia zovšeobecnenie typologických rozdielov jednotlivých druhov odborného textu i jednotlivých jazykov.

Tretia časť knihy nazvaná *Metódy zisťovania osobitostí odborného jazyka* ostáva v druhom vydaní nezmenená. Aj pri spracovaní tejto problematiky vychádza autor z vlastných bohatých skúseností, o čom nás presviedčajú mnohé miesta posudzovanej knihy aj celý rad frekvenčných slovníkov jednotlivých odborov, na ktorých príprave sa Hoffmann zúčastnil.

V novom vydaní chýba *Malá bibliografia prác o odbornom jazyku*. Tá sa

totiž medzičasom natoľko rozrástla, že by si zaslúžila samostatnú publikáciu. Cenný je však takmer 23-stranový zoznam literatúry, ktorý *Malú bibliografiu* aspoň čiastočne nahrádza.

Posudzovaná monografia samozrejme neposkytuje vyčerpávajúce riešenie nastolených problémov, skôr poukazuje na otázky, pred ktorými ešte výskum odborného jazyka stojí. Aj preto podnieti iste v mnohých smeroch prácu jazykovedcov, učiteľov jazyka, prekladateľov i ďalších, ktorí sa o odborný jazyk zaujímajú.

Hana Borsuková

Dobrá názvoslovná príručka

(ČERVENKA, M. a kol.: Slovenské botanické názvoslovie. Bratislava, Príroda 1986. 520 s.)

Keby mal človek sledujúci vývin slovenského odborného názvoslovia odhadom a narýchlo určiť, v ktorom odbore sa odborníci najsústavnejšie starajú o názvoslovie, je veľmi pravdepodobné, že by zvolil botaniku. V prospech takejto voľby hovorí to, že starostlivosť o botanické názvoslovie má vari najdlhšiu tradíciu (jej korene siahajú do našich najstarších slovníkov), ďalej to, že jestvujú rozličné atlasy liečivých rastlín, že sú botanicky spracované rastliny našich lúk, lesov, že sú k dispozícii atlasy húb, rozličné popularizačné i vedecké práce o rastlinách, stredoškolské i vysokoškolské učebnice botaniky. Na naznačenú voľbu by však mohlo vplývať aj to, že o botanickú nomenklatúru sa živo zaujímajú aj jazykovedci (u nás napr. F. Buffa, M. Majtánová a i.), že ako jedna z prvých terminologických príručiek vydaných na Slovensku po oslobodení vyšla práve *Slovenská botanická nomenklatúra* (1954), neskôr aj *Terminológia botanickej morfológie* (1959). Prejavom starostlivosti o vypracovanosť nomenklatúry je nepochybne aj vydanie príručky *Slovenské botanické názvoslovie* (ďalej SBN).

Nová botanická nomenklatúra vychádza teda po tridsiatich dvoch rokoch od vydania sústavnej *Slovenskej botanickej nomenklatúry.* Botanický výskum sa v tomto časovom úseku bohato rozvinul, čo sa primeraným spôsobom premietlo aj do SBN. Z porovnania obidvoch názvoslovných príručiek, ktoré sa posudzovateľovi SBN núka celkom spontánne, vychodí, že v SBN sú oproti nomenklatúre z r. 1954 viaceré vonkajšie (formálne) aj vnútorné (zásadné) zmeny.

Prvou nápadnou formálnou zmenou je, že SBN obsahuje dvojnásobný počet rodových mien (v tom sa súvis s botanickým výskumom prejavuje veľmi konkrétne, ale je tu aj súvis so zaradením názvov cudzokrajných rastlín, pre ktoré sa zväčša ustaľujú adaptované latinské mená) a že je usporiadaná celkom inak ako nomenklatúra z roku 1954. Tá má systémové usporiadanie doplnené abecedným zoznamom rodov a ďalších systémových jednotiek, kým SBN je usporiadaná abecedne. Po krátkom úvode nasleduje abecedný zoznam skratiek mien autorov (ktorí objavili, resp. opísali rastlinu, pri ktorej názve

sa skratka uvádza) s paralelným plným menom a základným životopisným údajom (rok narodenia a smrti). Zoznam ocenia najmä odborníci, ale rovnako užitočný môže byť aj ostatným používateľom SBN, keďže sa v nej vyskytuje veľký počet tzv. dedikačných názvov (napr. *echevéria Derenbergova, dracéna Hookerova, ježovník Bridgesov, doviála drsnoplodá Klášterského).* Za zoznamom skratiek autorov nasleduje abecedný zoznam radov a čeľadí, po ňom abecedný zoznam čeľadí, ďalej abecedný zoznam rodov a druhov, ktorý je najobsiahlejšou časťou publikácie, a napokon je tu abecedný register slovenských názvov rodov. Takéto usporiadanie názvoslovného materiálu uspokojuje praktické potreby, najmä pokiaľ ide o zisťovanie slovenských názvov rodov a druhov. Pri preverovaní slovenských názvov vyšších systémových jednotiek (rady, čeľade) je to zložitejšie, lebo bez poznania latinského názvu sa slovenské názvy zistiť nedajú. Zoznamy radov a čeľadí sú totiž usporiadané len podľa latinských názvov. Abecedný register slovenských názvov mal byť teda bohatší, nemali sa z neho vynechať názvy typu *dumbierovité, prhľavotvaré,* t. j. názvy vyšších systémových jednotiek.

Spomedzi zásadných zmien vnútri samého názvoslovného materiálu možno azda na prvom mieste uviesť, že sa odstránili „všetky podvojné pomenovania rodov a druhov v záujme ľahšej upotrebiteľnosti" (s. 6). (Namiesto termínu *podvojné pomenovanie,* ktorého významová priezračnosť je v súčasnosti oslabená, by bol vari vhodnejší termín *binomický názov, binomické pomenovanie, meno,* resp. *dvojslovný názov, dvojslovné pomenovanie, meno.)* Táto zmena sa týka aj viacerých všeobecne známych a dávno používaných pomenovaní rodov. Chvályhodné je úsilie autorov zachovať kontinuitu medzi starším dvojslovným a novým jednoslovným pomenovaním, t. j. preberanie motivácie pomenovania alebo aj konkrétnych pomenúvacích prostriedkov zo starších pomenovaní, ako ukazujú dvojice *materina dúška — dúška, pastierska kapsička — kapsička, stračia nôžka — stračonôžka, (stavikrv) hadi koreň — hadokoreň* a i. Je prirodzené, že takýto postup sa nemohol uplatniť v každom prípade, a tak v SBN zaznamenávame aj zmeny typu *myší chvost — rebríček,* pri ktorých ide aj o novú motiváciu pomenovania, aj o stratu kontinuity so starším názvom. (O názvoch myší chvost a rebríček pozri príspevok M. Majtánovej v tomto čísle časopisu.)

Rešpektovanie nomenklatorického pravidla, podľa ktorého pomenovania rodov majú byť jednoslovné, odráža sa v SBN v akceptovaní viacerých nápadných zložení, ako sú *vtákonoha, valcoplodka, stračonôžka, hadokoreň* a i. Ide o dve skupiny zložení. Prvá je reprezentovaná typom *stračonôžka,* za ktorým je celkom zreteľne dvojslovné pomenovanie *stračia nôžka.* Nezvyčajnosť tohto typu vidíme v tom, že tvorenie zložení, v ktorých sú zastúpené zvieracie adjektíva, nie je v spisovnom jazyku bežné a možno predpokladať, že sa takéto zloženiny za úzko odbornú hranicu ani nedostanú. Druhú skupinu reprezentujú názvy *valcoplodka, vtákonoha* a i. pociťované ako veľmi umelé. Pripomínajú tvorenie kompozít podľa nemeckého vzoru, rozšírené, ale aj kriticky posudzované už v matičných rokoch (porov. V. Blanár, K terminológii v matičných rokoch. Československý terminologický časopis, *2,* 1963, s. 261). Aj za cenu straty kontinuity medzi starším a novým názvom sa tu žiada iné riešenie. Možno postupovať napr. tak, ako ukazuje dvojica *myší*

chvost — rebríček, t. j. hľadať inú motiváciu pomenovania a namiesto kompozít iné pomenúvacie prostriedky.

Z ďalších dôležitých nomenklatorických zmien treba zaznamenať to, že na pomenovanie systémovej jednotky *rad* sa jednotne zaviedla prípona *-tvaré* a ustúpilo sa od prípony *-kveté*. Mená *cistokveté, zvončekokveté, makokveté* a i. zavedené v nomenklatúre z roku 1954 majú v SBN podobu *cistotvaré, zvončekotvaré, makotvaré*. Ustúpilo sa aj od pomenovacieho typu *cesnak orešec* a druhové názvy sa zásadne realizujú len adjektívami *(cesnak orešec — cesnak orešcový, jahoda trávnica — jahoda trávnicová)*. V niekoľkých prípadoch sa namiesto adaptovaného latinského názvu ustaľuje názov utvorený z domácich jazykových prostriedkov (porov. *blakstónia — žltavka, wolfia — drobuľka)*, ale vyskytujú sa aj prípady, keď sa cudzí adaptovaný názov nahradil iným cudzím adaptovaným *(buxus — kruškán, pelargónia — muškát)*. Zaujímavé zmeny nastali aj v ďalších jednotlivých prípadoch, napr. v názve dobre známej liečivej rastliny, ktorého staršia podoba je *rumanček pravý*, terajšia podoba *rumanček kamilkový (kamilka)*. Platnosť oficiálneho botanického názvu teda nadobudlo slovo, ktoré sa doteraz pokladalo len za neterminologické označenie konkrétnej liečivej rastliny. Zmenu si tu pravdepodobne vyžiadala aj okolnosť, že sa ustálil nový latinský názov (pôvodne *Matricaria chamomilla*, teraz *Matricaria recutita)*.

Ako vidieť, v SBN je viacero zmien. Vzhľadom na to je veľmi aktuálna výzva používať predložené názvy z lásky k botanike a úcty k spisovnému jazyku disciplinovane (pozri záver úvodu). Hodno pripomenúť, že potreba terminologickej disciplíny sa nevzťahuje len na botaniku.

V informácii o SBN treba s uznaním konštatovať, že príručka obsahuje zaujímavý jazykový (nominačný) materiál. Iba na ilustráciu pripomíname v tejto súvislosti neobmedzené používanie participií vo funkcii druhových názvov *(škarda zmenená, škarda nebadaná, škarda odhryznutá, tekvica pomiešaná, cyklantéra odnožená* atď.) a rovnako aj využívanie zložených adjektív v tej istej funkcii. Náhodne vybratý rad zložených prídavných mien (napr. *celistvolistý, prerastenolistý, riedkolistý, dúškolistý, tučnolistovitý, tvrdodrevový, chlpatoplodý* atď.) láka k podrobnejšej sémantickej analýze. Námet na porovnávacie štúdium dvoch nomenklatúr a na výskum využívania domácich slovotvorných prostriedkov ako paralel inojazyčných prostriedkov ponúkajú dvojice typu *Echinocereus — ježica, Echinochloa — ježatka, Echinocystis — ježatec, Echinopsis — ježovník*. Na včlenení týchto prostriedkov do SBN sa priaznivo odráža medziodborová spolupráca — úzka spolupráca botanikov s jazykovedcami.

Slovenské botanické názvoslovie je pozorne vypracovanou názvoslovnou príručkou, ktorá dôstojne reprezentuje tradíciu v starostlivosti o botanickú nomenklatúru, a ako ukazuje napr. ústup od formantu *-kveté*, zrieknutie sa pomenovacieho modelu substantívum + substantívum atď., aj odvážne prekonáva tradíciu na prospech lepšej použiteľnosti názvoslovia. Treba si len želať, aby vzor, ktorý v *Slovenskom botanickom názvosloví* predkladajú botanici, nasledovali aj odborníci iných odborov. Veď terminologických slovníkov vyšlo doteraz vari tridsať a mnohé z nich si už vyžadujú prepracovanie a doplnenie.

Ivan Masár

Otázky terminológie a problematika náučného štýlu na stránkach zborníkov VŠDS

Vysoká škola dopravy a spojov vydáva (vo vydavateľstve Alfa) zborníky pod názvom *Práce a štúdie Vysokej školy dopravy a spojov v Žiline*, ktoré majú aj spoločenskovednú sériu. Od roku 1975 vyšlo päť spoločenskovedných zborníkov zameraných výhradne na lingvistické otázky (č. 1, r. 1975, č. 2, r. 1977, č. 7, r. 1980, č. 8, r. 1982, č. 10, r. 1984 a v tlači sú zväzky č. 13, č. 15). V lingvistických zborníkoch sa riešia predovšetkým otázky terminológie a náučného štýlu, a to často konfrontáciou slovenčiny s cudzími jazykmi.

V prvom čísle zborníka (č. 1) sa nastoľuje otázka tvorenia železničných termínov z hľadiska ich motivácie a otázka tvorenia termínov na základe derivácie (Meliš). V obidvoch príspevkoch sa dokazuje značná odlišnosť slovotvorných postupov v slovenčine a v nemčine. Terminologická odlišnosť vychádza z vnútorných jazykových zákonov.

Na materiáli ruskej železničnej terminologickej lexiky sa rozoberajú všeobecné otázky zaradenia viacslovných termínov (Martonová). Lingvistická charakteristika vyčleňuje viacslovné termíny z rámca iných slovných spojení vrátane frazeologických a zaraďuje viacslovné termíny do skupiny pomenovaní. Od všeobecných pomenovaní sa viacslovné termíny odlišujú svojou špecifickou terminologickou funkciou. Terminologická funkcia zasa predurčuje termínom charakteristické vlastnosti. Iný príspevok rieši otázku cudzích slov v terminológii (Martonová).

V druhom zväzku zborníka (č. 3) sa dokazuje neústrojnosť javov synonymie, homonymie a polysémie v terminológii (Puci). Spolu s bohatým materiálom sa uvádza prehľad názorov na problematiku a súpis teoretickej literatúry.

Otázkam hispanizmov a ich problematike v slovenských prekladoch sa venuje ďalší príspevok (Petrák). Zaujímavé sú pohľady na kompozitá v nemeckej a slovenskej terminológii, podložené bohatým terminologickým materiálom (Meliš). Viacslovné termíny sú v technickej terminológii veľmi rozšírené, a to aj tam, kde by sme očakávali iný častý typ termínov (Meliš). Sémantickej štruktúre viacslovných termínov je venovaná iná stať (Martonová). V článku sa podrobne riešia vzťahy vnútri viacslovných termínov, v ktorých sa dokazuje základná sémantická binarita.

V zborníku č. 7 sa rozoberá tvorenie nových termínov v leteckom odbornom názvosloví (Podhorská). Miestom terminológie vo vyučovaní cudzích jazykov sa zaoberá metodicky orientovaný príspevok (Martonová). Preberanie slov z iných jazykov sa považuje za produktívny spôsob tvorenia termínov; táto téza sa ilustruje príkladmi zo železničnej terminológie slovenského a nemeckého jazyka (Meliš). V ďalších príspevkoch sa pozornosť venuje anglickému náučnému štýlu, ktorý je charakteristický častým používaním atributívnych konštrukcií (Puci), ďalej kalkovaniu termínov, ktoré prispieva k internacionalizácii terminológie (Košecká), a napokon miestu náučného štýlu so svojimi osobitosťami pri vyučovaní jazyka (Bučková).

Zborník (č. 8) pokračuje v rozoberaní teoretických a praktických otázok

terminológie a náučného štýlu. Je tam článok o abreviatúrach v odbornej literatúre spojov (Bučková). Ďalej je tu príspevok o terminológii dopravných strojov, manipulačných zariadení a o jej konfrontácii v slovenčine a v angličtine (Hlavňová), príspevok o úlohe čísloviek v leteckej terminológii (Puci), príspevok o grécko-latinských sufixoch, ktoré predstavujú jeden z faktorov internacionalizácie (Košecká) a príspevok o substantivizácii v technickej terminológii na príkladoch slovenských a nemeckých železničných termínov (Meliš). V inom príspevku sa pozornosť opäť venuje viacslovným termínom, a to ich tendencii skracovať formu a zhusťovať obsah (Martonová). Skrátený viacslovný termín je operatívnejší ako jeho neskrátený náprotivok. Na druhej strane skrátený termín stráca na svojej priezračnosti.

Posledný z vydaných zborníkov (č. 10) rozširuje danú problematiku o nové pohľady na slovenské, anglické a španielske kompozitá v terminológii (Puci). Osobitný príspevok sa týka špecifických vlastností termínov (Meliš), naň nadväzuje príspevok o osobitostiach terminologického systému a jeho funkcii v jazyku (Martonová). Špecifickou otázkou kompresie odborných termínov sa zaoberá príspevok vychádzajúci z materiálu anglického jazyka (Puci).

Ako sme ukázali, lingvistické zborníky spoločenskovednej série obsahujú široký okruh otázok z terminológie a z náučného štýlu. V súvislosti s vedecko-technickou revolúciou sa tieto otázky dostávajú čoraz viac do popredia. Zborníky takto zodpovedajú potrebám súčasnosti a prispievajú k riešeniu veľmi aktuálnych problémov.

Marta Martonová

Prvý zväzok biografickej encyklopédie

(Slovenský biografický slovník. I. zv. A — D. Martin, Matica slovenská 1986. 544 s. + obrazová príloha.)

Od r. 1969 je biografické oddelenie Matice slovenskej strediskom biografického výskumu na Slovensku a zároveň dokumentačným pracoviskom, ktoré plní funkciu národného biografického ústavu a redakcie *Slovenského biografického slovníka*. Prvým významným edičným činom malého oddelenia je prvý zväzok slovníka, ktorý prinesie v abecednom poradí heslá o osobnostiach zo všetkých oblastí vedy, hospodárstva, kultúry a spoločenského života na Slovensku od veľkomoravského obdobia po súčasnosť. Projekt slovníka predpokladá vydanie siedmich zväzkov.

Na tvorbe *Slovenského biografického slovníka* sa zúčastňuje vyše 200 autorov a okolo 300 lektorov z celej SSR. Tento kolektív vedeckých a odborných pracovníkov zhromaždil biografické a bibliografické informácie o osobnostiach, ktoré sa narodili alebo žili na území Slovenska a viac alebo menej výrazným spôsobom sa zapísali do jeho dejín. Popri iných osobnostiach tu nájdeme známych (A. Bernolák, S. Cambel) i menej známych slovenských jazykovedcov a tých maďarských jazykovedcov, ktorí pochádzali zo Slovenska. Väčšia pozornosť sa venuje osobnostiam 20. storočia, a najmä tým postavám, ktoré významným podielom prispeli k socialistickej výstavbe Sloven-

ska. Heslá o nich sú pochopiteľne, najrozsiahlejšie a najkompletnejšie. Na druhej strane sú tu aj osobnosti, najmä zo stredoveku, o ktorých vieme len veľmi málo; o nich už historický výskum nezistí nič podstatné. Rozsah takýchto hesiel je vymedzený dostupným pramenným materiálom. Ich zaradenie bolo motivované snahou ukázať čo najširší obraz našej minulosti a zachytiť aj tie mená, ktoré sa v neskorších slovníkoch pravdepodobne už neobjavia.

Heslá v slovníku majú jednotnú štruktúru. V záhlaví hesla je priezvisko, meno, v zátvorke iné varianty priezviska a pseudonymy, charakteristika osobnosti, dátum a miesto narodenia a smrti, údaje o rodičoch, súrodencoch, manželskom partnerovi a deťoch. Miestne údaje sa uvádzajú v dnešnej úradnej podobe. Potom nasleduje časť o štúdiách a o zamestnaní, hodnotenie vedeckej alebo tvorivej činnosti, údaje o funkciách a vyznamenaniach. V časti *dielo* je zoznam knižných a časopiseckých prác, pri umelcoch zoznam hudobných skladieb, výtvarných diel, stvárnených postáv. Naostatok je zaradený súpis literatúry o osobnosti a súpis pamiatok.

V celom diele sa uplatňuje moderný lexikografický spôsob spracovania, ktorý je zároveň zjednocujúcim prvkom. Vyznačuje sa úspornými vyjadrovacími prostriedkami, sústreďuje sa na vyratúvanie faktov a na maximálnu vecnosť; vyhýba sa epickosti, emotívnosti a tautológii. Enumeračný princíp sa dôsledne dodržiava najmä v častiach o štúdiu a zamestnaní. Ako príklad uveďme časť hesla *Dzuroška, Peter (1905—1969), hospodársky pracovník, nositeľ Radu práce:*

Po vychodení základnej školy sa vyučil za murára. Robotník a majster na stavbách, 1949—53 riaditeľ závodu pre výstavbu Oravskej priehrady, 1953—54 n. p. Váhostav v Žiline, 1954—60 prvý námestník poverenika stavebníctva, 1960—63 riaditeľ n. p. Hydrostav v Bratislave.

Všimnime si, že pri rokoch 1953—54 sa už funkcia riaditeľa neopakuje; platí to, čo je uvedené pri predchádzajúcom údaji. Táto zásada sa rovnako uplatňuje pri vyratúvaní členstva v ústredných straníckych orgánoch, komisiách, vedeckých radách a pod. Pri hodnotení vedeckej, resp. odbornej činnosti sa uplatňuje vecná analýza, vo vetnej stavbe sa častejšie používajú menné väzby, uprednostňujú sa podraďovacie súvetia.

Nejedného používateľa slovníka vari aj prekvapí nezvyčajná grafická podoba daktorých priezvisk, doteraz písaných maďarským alebo nemeckým pravopisom. Komplikovaný a nejednotný pravopis niektorých priezvisk bol príčinou toho, že redakcia na základe návrhu komisie historikov, jazykovedcov a bibliografov pristúpila k jeho úprave podľa zásad slovenského pravopisu. Pravopisná úprava sa týka nielen slovensky znejúcich priezvisk, napr. *ČEČOTKA* (predtým *Csecsotka), ČEPČÁNI (Csepcsányi), DOLEŽAL (Doleschall),* ale aj priezvisk známych šľachtických rodov: *ANDRÁŠI (Andrássy), ANĎALFI (Angyalffy), BÁNFI (Bánffy), ČÁKI (Csáky)* a iných. Vyskytol sa aj taký názor — a to sa týka už aj ďalších zväzkov slovníka —, že priezviská odvodené od miestnych názvov, ako napr. *Čepčáni, Szentiványi, Ruttkay* by mali vlastne mať podobu *Čepčiansky, Svätojánsky, Vrútocký.* Všetky návrhy sa starostlivo zvážili, najmä s ohľadom na možné komplikácie (napríklad v bibliografii). Úpravy sa týkajú len priezvisk tých osobností, ktoré umreli pred rokom 1918; pri upravených priezviskách sa v zátvorke uvádzajú najfrekventovanejšie varianty.

Pozornému čitateľovi akiste neujdú chyby, nepresnosti a nedôslednosti, ktoré sa v slovníku vyskytujú. Okrem tých, ktoré idú na konto tlačiarne, sa v slovníku vyskytujú aj také, ktoré sa nepodarilo ustrážiť redaktorom: na s. 6 medzititulok *Kategorizácia osobnosti* (správne má byť *osobností* a v 5. riadku zas krátke *i);* v hesle *Ľudovít ČECH (1840—1908)* sme našli spojenie *úradný čakateľ* (správne má byť *úradnícky čakateľ).* V tom istom hesle a vo viacerých ďalších heslách čítame: *študoval na Banskej a lesníckej akadémii v Banskej Štiavnici;* naproti tomu v hesle *Ján BÖCKH* sa uvádza názov školy správne: *na Banskej a lesníckej akadémii.* Napriek takýmto drobným nepresnostiam a nedostatkom však môžeme konštatovať, že kolektív autorov, lektorov a redaktorov vytvoril dielo, ktoré spĺňa náročné kritériá na odborný text i na jeho jazykovú kultúru. Veríme, že drobné nedostatky sa v ďalších zväzkoch tohto významného a potrebného encyklopedického diela odstránia.

Emil Kačala

Zaujímavá knižka z vydavateľstva Šport

(POLÁŠEK, M.: Joga. Bratislava, Šport 1985. 176 s.)

Koncom minulého roka vyšla vo vydavateľstve Šport publikácia určená najširšej verejnosti, no najmä cvičencom, ktorí sa venujú joge. Autor, popredný cvičiteľ jogy na Slovensku, v nej približuje čitateľom základné techniky hathajogy, ktoré vyskúšal a overil pri praktickom cvičení so skupinami ľudí. V tomto príspevku sa pristavíme pri jazykovej stránke publikácie.

Hneď na úvod treba konštatovať, že publikácii sa nielen z vecnej, ale aj z jazykovej stránky venovala primeraná pozornosť. Pozitívne hodnotíme riešenie základnej terminologickej otázky, a to používanie termínov *jogín* a *jogista.* V zhode so stanoviskom uvedeným v našom časopise (porov. Kultúra slova, *9,* 1975, s. 24) sa termíny *jogín* a *jogista* v knihe významovo diferencujú: termínom *jogín* sa označuje Ind, ktorý sa plne venuje joge, kým termín *jogista* slúži na označenie súčasného prívrženca jogy, ktorému je joga iba koníčkom. V publikácii sa namiesto prídavného mena *jogistický,* ktoré zachytávajú všetky jazykové príručky s vysvetlením „príznačný pre jogu, jogistov" a ktoré sa používa aj v skôr vydanej publikácii A. Koglera *Joga — Základy telesných cvičení* (Bratislava, Šport 1978), dôsledne uplatňuje výraz *jogový* (porov. Kultúra slova, *19,* 1985, s. 176—177). Toto vzťahové prídavné meno utvorené z východiskového substantíva *joga* príponou *-ový* má všetky predpoklady ustáliť sa v jazykovej praxi tejto telovýchovnej oblasti. Kladne treba hodnotiť aj používanie originálnych sanskrtských názvov jednotlivých jogových techník, pri ktorých je v zátvorke uvedený slovenský ekvivalent, čo vplýva na ustaľovanie zatiaľ dosť rozkolísanej terminológie v oblasti jogy, napr. *purna šašásana* (zajac), *uttána pristhásana* (precvičovanie bránice), *vatištásana* (bočný vzpor) a pod.

Kladne hodnotíme aj používanie prídavného mena *výživový*, ktoré sme našli na viacerých miestach v spojení *výživová hodnota potravín* (napr. na s. 27 a ďalších). Čisto vzťahové prídavné meno *výživový* je novšie, preto je jeho význam „týkajúci sa výživy" zatiaľ menej známy a spojenie *výživová hodnota* trochu nápadné.

Knižka má prijateľnú jazykovú úroveň, pravda, daktoré použité prostriedky nemožno obísť bez komentára. V publikácii napr. badať expanziu častice *tiež* na úkor častíc *aj, takisto: Cenná je tiež koreňová, plodová a listová zelenina* (s. 22; správne *... aj koreňová, plodová a listová zelenina;* tak aj na s. 33, 34, 47, 104, 106 a ďalších). Proti termínu *estetično* (s. 14) sú odôvodnené námietky zo slovotvorného hľadiska: nemá oporu v prídavnom mene, lebo v slovenčine nejestvuje prídavné meno *estetičný*. Bolo by primeranejšie uplatňovať termín *estetické*, ktorý je ako pomenovanie kategórie ustálený aj vo *Filozofickom slovníku* (1974). Z dvojice *napodobiť/napodobniť* (s. 47 a inde) odporúčame uprednostňovať živší variant *napodobniť*, ktorý má oporu v prídavnom mene *podobný*. V spojení *východiskovú zostavu cvičíme počas určitej doby* (s. 39) je výraz *počas určitej doby* štylisticky neobratný a nie je vhodné používať v ňom slovo *doba*, ktoré sa obmedzuje iba na isté oblasti; vhodné je tu slovo *čas: východiskovú zostavu cvičíme istý čas.*

Okrem spomenutých lexikálnych nedostatkov je v knižke viacero chýb z oblasti výberu vhodných predložiek, morfológie a syntaxe. Miestami sa nevhodne používajú predložky *u* a *pre: o niečo miernejšie než u nasledujúceho cviku* (s. 111; *pri/v nasledujúcom cviku); pre tento účel boli vytvorené cvičenia* (s. 8, ako aj s. 25, 46; správne *na to, na tento cieľ); pre nácvik jogového dychu si rozdelíme pľúca* (s. 43; správne *na nácvik); sedy určené pre mentálne cvičenie* (s. 42; správne *na mentálne cvičenia)* a pod. Takisto treba rešpektovať aj ustálené väzby slovesa *cvičiť: cvičiť niečím* (t. j. istou časťou tela) a *cvičiť s niečím* (s pomôckou). Toto rozlišovanie je v súlade s publikáciou J. Chovana *Názvoslovie telesných cvičení a ich triedenie* (Bratislava, SPN 1972), ktorá je v oblasti telovýchovnej terminológie záväznou príručkou. Napr. [cvik] *opakujeme s druhou nohou* (s. 59; správne *druhou nohou);* [cvik] *zopakujeme s ľavým plecom* (s. 60; správne *ľavým plecom); cvičíme s obidvoma nohami* (s. 54; správne *obidvoma nohami).*

Nie vždy sa v texte vhodne používa interpunkcia. Osobitne treba spomenúť nadmerné používanie úvodzoviek. Často sa bezdôvodne dávajú do úvodzoviek nielen všetky slová alebo vyjadrenia, ktoré majú tú najmenšiu hovorovú či expresívnu príchuť, ale aj štylisticky neutrálne slová: *toto sa skôr týka vyspelejších jedincov, nie „ľudí s hrošou kožou"* (s. 14); *musel by vedieť, že jeho „cesta za šťastím"* (s. 15); *ak nás akosi „oberá" o energiu* (s. 17); *ráno vstávame „ako polámaní"* (s. 19); *majú na všetko odpoveď, všetko „vedia"* (s. 27) a pod. Isté váhanie badať aj pri písaní čiarky. Čiarkou netreba oddeľovať rovnorodé priradené výrazy, ak je medzi nimi spojka *alebo: človek, ktorý je unavený z namáhavej práce, (!) alebo je stuhnutý z monotónnych pohybov* (s. 98); *Sami rozhodujeme o tom, či joga bude pre nás sviatkom, (!) alebo galejami* (s. 157); *predchádzať všetkým chorobám, (!) alebo ich liečiť* (s. 22). Naopak, pred spojkou *aby* patrí čiarka: *uvoľniť myseľ, (!) tak (,) aby sa uvoľnila energia* (s. 35, to isté aj na s. 43, 44, 59, 66 a ďalších). Akiste iba pre chvíľkovú nepozornosť sa vložená vedľajšia veta neoddelila

čiarkou od hlavnej vety aj na konci: *Postoj človeka ku všetkému, čo naň vplýva (,) má podľa jogy veľký význam* (s. 13).

V texte sme, žiaľ, našli dosť neopravených tlačových a korektorských chýb, ktorým sa dalo predísť pri pozornejšom čítaní pred odovzdaním rukopisu do tlače a po jeho vysádzaní.

Knižka M. Poláška je napísaná živou, príťažlivou formou a spĺňa všetky kritériá kladené na tento druh literatúry. Nedostatky, na ktoré sme upozornili, sa však pri pozornejšej práci s textom vo všetkých štádiách prípravy publikácie nemuseli vyskytnúť.

Katarína Hegerová

Poznámka o jazyku jedného programového bulletinu

Do redakcie časopisu Kultúra slova sme dostali programový bulletin, ktorý pri uvedení operety *Veselá vdova* (premiéra 14. 12. 1985) vydala Nová scéna v Bratislave. K programu bol pripojený aj rozhorčený list, v ktorom pisateľka kritizuje nízku úroveň textu a dôrazne sa dožaduje nápravy.

Po prečítaní bulletinu možno potvrdiť, že rozhorčenie aj kritika sú oprávnené. Text sa doslova hmýri elementárnymi nedostatkami. Veľmi nápadné sú pravopisné chyby, medzi nimi azda na prvom mieste chyby vyplývajúce z bezradnosti v písaní veľkých písmen. Naozaj nevedno, ktoré pravopisné pravidlo predpisuje písať s veľkým začiatočným písmenom spojenia *Lehárovská jemnosť, Berlínske uvedenie, Rusko-Turecká vojna, Karpatská dedinka, Lipské Mestské divadlo, Budapeštianska opera, Černohorská operetná realita.* Nie je známe ani to, odkedy sa cudzojazyčná predložka *de* v šľachtických predikátoch píše s veľkým písmenom *(Kamil De Rossilon, Raoul De St. Brioche).* Neistota v písaní veľkých písmen presahuje aj do písania ďalších cudzojazyčných názvov (napr. do názvu operety *Endlich Alein — Konečne sami).* Celková neistota v pravopise sa prihlasuje v chybnom zápise slova *interprét* s dĺžňom, v podobe *krakowjak* (pravopisne už dávno ustálenom ako *krakoviak),* v tvare *ôsmych,* ktorý je v spojení *keď po ôsmich rokoch informoval ...* jednoznačne tvarom základnej číslovky *osem,* ako aj v chybnom zaobchádzaní s interpunkčnými znamienkami (napr. vo vete *Nepodarilo sa mu splniť jeho odveký sen, a voviesť na javisko ...* čiarka nie je potrebná; pomlčka je nadbytočná vo vyjadreniach typu *Pôvodne teda zadali Stein, León a intendant Theater and der Wien — Karczag prácu skladateľovi ...).*

Nepríjemné sú aj rozličné chyby v cudzích názvoch, hoci v tomto prípade daktorí čitatelia bulletinu nebudú vedieť chybu identifikovať. Napr. v názve *Fraskyta* adaptovanom z pôvodného *Frasquitte* sa píše *y,* názov *Giuditta* sa píše foneticky ako *Džudita,* hoci v prvom prípade sa vžila podoba s *i* a v druhom sa fonetický prepis neustálil. Pikantnú príchuť má preklad názvu *L' attache* v podobe *Veľvyslancov ataše,* najmä ak sa do toho zaráta zradná chyba — zaznačenie pôvodného francúzskeho názvu bez ostrého akcentu na *é; l'attache* je totiž puto, páska, spona, *atašé* je *l'attaché.* Názov *Der Rastelbinder* sa chybne uvádza v podobe *Rasterbilder* a v bezprostrednej blízkosti

vedľa seba sa prekladá raz ako *Drotár*, potom ako *Drotárik*. Chyba je aj v názve *Veuve joyese* (správ. *joyeuse*).

Isté nedostatky sú v lexike. Do divadelného bulletinu jednoznačne nepatria nespisovné slová *doporučenie, odkojený*, ale ani výrazy *klaňačka, šmíra*, ktoré sú typickými prostriedkami profesionálneho divadelného slangu, a teda nemusia byť zrozumiteľné bežnému čitateľovi bulletinu. (Zo súvetia *Bol osobnosťou, ktorá sa nikdy vedome neprepožičala šmíre a teatrálnej lacnote* naozaj nemôže byť každému jasné, čomu všetkému osobnosť nepodliehala.)

Kultúrnosti textu v nijakom prípade neprospievajú rozličné vyumelkované vyjadrenia sprevádzané neraz gramatickými, syntaktickými či štylistickými nedostatkami, napr.: *... aký triumf očakáva dielo, ktoré práve uvideli* (spr. *videli*); *Či tu Lehár dosiahol alebo prestrelil stanovený cieľ ...* (namiesto slova *prestrelil* je štylisticky primeranejšie sloveso *nedosiahol* alebo *minul*); *Dôležité je, vytŕhol operetný žáner ...* (chýba spojka *že*). Dokladom štylistickej nepozornosti či neobratnosti sú takéto formulácie: *Tak starý neúspech povstal 10. októbra 1929 na piedestál úspechu ako Zem úsmevov. — Tak vzniklo v nasledujúcich rokoch i keď aj niekoľko pôvabných operetných diel, avšak iba napodobenín Veselej vdovy.* V takýchto štylizáciách cítiť cudzojazyčný prameň, z ktorého sa malo načrieť slovenským vedrom.

Z našich poznámok vychodí, že programový bulletin vydaný pri premiére operety *Veselá vdova* nerobí Novej scéne ako kultúrnej inštitúcii dobré služby. Jeho vydanie núti zdôrazniť známy fakt, že divadlo nemôže len žiť z jazyka, ale musí žiť aj preň a pre jeho kultúru v každej zložke svojej pôsobnosti, nielen na scéne.

Pisateľka rozhorčeného listu navrhovala stiahnuť komentovaný bulletin z obehu. Odporúčame realizovať tento návrh. Nová scéna by realizáciou potvrdila, že jej pôsobnosť je s pojmom kultúra vrátane jazykovej kultúry zviazaná bytostne.

Ivan Masár

SPYTOVALI STE SA

Premietáreň a premietačka (filmov). — I. H., Vysoká škola lesnícka a drevárska vo Zvolene: „V Slovníku slovenského jazyka sa uvádza heslo *premietačka*[2] s významami 1. prístroj na premietanie, 2. miestnosť, kde sa premieta film. Tento názov nie je jednoznačný, lebo z neho nevidieť, že by pomenúval miestnosť, z ktorej sa premieta do inej miestnosti, napr. do kinosály. Miestnosť, kde sú umiestnené kinoprístroje premietajúce film do inej miestnosti, sa v praxi nazýva napr. *strojovňa, premietacia kabína, premietáreň*, ale nestretli sme sa s názvom *premietačka*. Prosím o radu, ako máme označiť miestnosť, z ktorej sa premieta, ak názov *premietáreň* nie je správny a názov *premietačka* nepokladáme za vhodný."

V Slovníku slovenského jazyka je pri hesle *premietačka*[2] okrem opisu významu dôležitý údaj — štylistický kvalifikátor *hovor.*, čo značí, že ide o hovorové slovo, ktoré sa nepokladá za oficiálny kinematografický termín. Je užitočné vedieť o ňom, že vzniklo pod tlakom tendencie zjednodušovať a

skracovať viacslovné (najčastejšie dvojslovné) názvy. V pozadí prvého významu slova *premietačka*[2] je spojenie *premietací prístroj*, druhý význam sa opiera o spojenia *premietacia miestnosť, premietacia kabína.*

Tendencia po stručnosti je jeden zo základných znakov hovorového štýlu, preto sa názvy, ktoré vznikajú univerbizovaním (zjednoslovňovaním) spravidla označujú ako hovorové, napr. „z dvojslovného pomenovania *obývacia miestnosť* vzniklo univerbizáciou hovorové slovo *obývačka*, zo spojenia *zasadacia miestnosť* je v hovorovom štýle *zasadačka*, zo spojenia *minerálna voda* je hovorové slovo *minerálka*, zo spojenia *premietací prístroj* je hovorové slovo *premietačka* atď." (pozri Kultúra slova, 5, 1971, s. 318). Z tohto výkladu vyplýva, že slovo *premietačka*[2] neakceptujeme ako odborný termín ani v jednom z uvádzaných významov. Ako hovorový prvok súčasnej slovnej zásoby ho uvedie aj Krátky slovník slovenského jazyka, ktorý je v tlači.

Na označenie miestnosti, z ktorej sa premietajú filmy do inej miestnosti, uvádza pisateľ rad názvov. Z jazykovej stránky sú všetky názvy správne: z terminologického hľadiska má však názov *strojovňa* nevýhodu v tom, že je všeobecný, ale názvy *premietacia kabína, premietáreň* vyhovujú aj z terminologického hľadiska. Keďže prax vyžaduje krátke názvy, odporúčame uprednostňovať názov *premietáreň*, ktorý bude v Krátkom slovníku slovenského jazyka ako samostatné heslo a ktorý sa tam použil aj pri vysvetľovaní významu slova *premietačka*. Okrem krátkosti je prednosťou názvu *premietáreň* aj to, že je utvorený príponou *-áreň*, ktorá je vari najtypickejšou a najfrekventovanejšou príponou v názvoch miesta, kde sa odohráva dej označený slovotvorným základom (porov. *pradiareň, učtáreň, tlačiareň, umyváreň, sušiareň* a i.). Treba však upozorniť, že sám názov *premietáreň* (takisto aj názvy *premietacia miestnosť, premietacia kabína*) neobsahuje nič, z čoho by sa dalo priamo usudzovať na významový prvok „priestor, z ktorého sa filmový obraz prenáša z miestnosti do miestnosti". O takýto prvok možno uvedené názvy obohatiť len pomocou definície, resp. možno ho predpokladať na základe toho, že jestvuje názov *kinosála* ako označenie miestnosti, v ktorej diváci sledujú film premietaný z premietacej kabíny, z premietárne.

Slovo *premietáreň* je teda výstižným odborným pomenovaním miestnosti, z ktorej sa premieta film do inej miestnosti. Slovo *premietačka* nemá terminologickú platnosť, čo sa v Slovníku slovenského jazyka a v pripravenom Krátkom slovníku slovenského jazyka dobre vystihuje kvalifikátorom *hovor.* V bežnom vyjadrovaní však možno použiť slovo *premietačka* aj vo význame „premietáreň". Nemáme teda proti nemu námietky z hľadiska jazykovej správnosti, iba mu vymedzujeme sféru používania. Pochybnosti o správnosti názvu *premietáreň* nie sú opodstatnené. Na tabuľke označujúcej miestnosť, z ktorej (resp. v ktorej) sa premieta, odporúčame použiť slovo *premietáreň.*

Ivan Masár

Ako oslovovať muža vo funkcii zdravotnej sestry? — D. Krištof z Rimavskej Bane: „Bol som hospitalizovaný v nemocnici. Okrem lekárov ma tam ošetroval aj absolvent strednej zdravotníckej školy, ktorý nosil menovku s označením *zdravotná sestra.* Dával sa oslovovať *sestrička.* Takéto oslovenie nie je podľa môjho názoru správne. Vysvetlite mi, prosím, prečo je to tak?"

Otázka pisateľa listu si vyžaduje širšie vysvetlenie. V súčasnosti sa povolania či zamestnania už zásadne nešpecifikujú na mužské a ženské. Ženy dnes zastávajú aj miesta, ktoré kedysi boli výlučne doménou mužov. Táto situácia sa, prirodzene, odráža aj v jazyku. Pomenovania všetkých povolaní a zamestnaní sa prechyľujú, čiže majú tvary ženského rodu, a tak dnes máme nielen učiteľky, profesorky, ale aj inžinierky, doktorky, chirurgičky, farmaceutky, geologičky, výtvarníčky, výskumníčky, žeriavničky, vodičky, letkyne, sudkyne atď. Vznikol však aj opačný problém — dnes treba utvárať mužské názvy zamestnaní, ktoré oddávna zastávali iba ženy. Jedným z nich je aj ošetrovanie chorých. V minulosti túto prácu vykonávali rádové sestry. S tým azda súvisí aj dnešný názov *zdravotná sestra, sestrička.* Na označenie tohto zamestnania substantívom v mužskom rode nemôžeme využiť podobný slovotvorný postup, aký sa uplatnil pri utvorení pomenovania *baletník* k podobe *baletka.* Neuplatnila sa ani výpožička z iného jazyka ako pri označení *steward* oproti *letuška.* Oproti bežnému apelatívu *sestra* existuje apelatívum *brat,* no pomenovanie *zdravotný brat* by bolo jednak umelé a jednak sa nepoužíva. Na stredných zdravotníckych školách sa získava špecializácia v odbore *zdravotná sestra* a v kategorizácii zdravotníckych pracovníkov sú sestry úradne zaradené medzi stredných zdravotníckych pracovníkov. O nijakých „bratoch" sa tam nehovorí. Kým v tejto nomenklatúre nenastane na základe rozhodnutia kompetentných orgánov zmena a nezavedie sa namiesto označenia *zdravotná sestra* nejaké iné pomenovanie, ktoré bude možné upraviť pre ženu i pre muža, treba sa vyrovnať s tým, že aj muži budú po absolvovaní štúdia na stredných zdravotníckych školách nosiť menovky s označením *zdravotná sestra.*

Iná je však otázka, ako týchto mužov vo funkcii zdravotnej sestry treba, resp. možno oslovovať. O tom, že je oslovenie *sestrička* neprimerané a vyvoláva skôr úsmev ako dôveru a vážnosť, ani netreba osobitne hovoriť. Oslovenie *súdruh stredný zdravotnícky pracovník* by síce bolo z právneho hľadiska presné, ale ináč veľmi neoperatívne. Tu treba pripomenúť, že pri oslovovaní úradné predpisy neplatia tak striktne ako pri úradnom uvádzaní funkčného zaradenia. Keďže na menovke príslušného zdravotného pracovníka je okrem označenia funkcie aj rodné meno a priezvisko, možno to pri oslovovaní využiť. Od staršieho pacienta by iste bolo prijateľné aj oslovenie rodným menom. Pravda, prihovoriť sa možno aj bez oslovenia, len jednoduchým *prosím vás, buďte taký láskavý* a pod.

Popri naznačených spôsoboch oslovovania mužov vo funkcii zdravotných sestier sa tu ponúka ešte možnosť využiť slovo *zdravotník.* Hoci je to slovo s veľmi širokým rozsahom, lebo sa používa na označenie všetkých pracovníkov v zdravotníctve, bolo by možné použiť ho v zúženom význame aj v našom prípade — *súdruh zdravotník.* O analogický prípad ide napr. aj pri oslovovaní príslušníka Verejnej bezpečnosti označením *súdruh príslušník.*

O oslovovaní *súdruh zdravotník* v naznačených súvislostiach sme konzultovali aj s pracovníkmi Ministerstva zdravotníctva SSR. Tí súhlasili s tým, aby sme odporúčali toto oslovenie dovtedy, kým sa nezavedie nová nomenklatúra zdravotníckych pracovníkov.

Eva Risová

Obsah 20. ročníka

Bartáková, J.: O jazykovej úrovni Slovákov žijúcich v českom prostredí — — — — — — — — — — — — — 80
Bartková, J.: Slovotvorná čeľaď slova *robot* — — — — — 150
Benkovičová, J.: Využívanie zvukovo blízkych slov — — — 273
Buzássyová, K.: Novšie názvy negatívnych vlastností a stavov — 335
Spoločenská podmienenosť chápania kultivovaného jazykového prejavu 114
Dvonč, L.: Niektoré dvojslovné pomenovania jazykov — — — 13
Pomenovania typu *áčko* — — — — — — — — — 279
Športové výrazy so zakončením *-bal* v spisovnej slovenčine — — 238
Felber, H.: Všeobecná teória terminológie — — — — — 129
Ferianc, O.: Slovenské mená zúbkozubcov (Anseriformes) sveta — 351
Horák, G.: Pri Pravidlách slovenskej výslovnosti — — — — 267
Výrazné prvky Timravinho štýlu — — — — — — — 297
Horecký, J.: Jazyková politika v socialistickej spoločnosti — — 65
Na začiatku dvadsiateho ročníka Kultúry slova — — — — 3
Neologizmy v súčasnej spisovnej slovenčine — — — — — 6
Jacko, J.: Názvy osôb s príponou *-ista* — — — — — — 340
Kačala, J.: Jazykovopolitický kontext pojmu spisovný jazyk — — 71
Rokovania zjazdov a jazykoveda — — — — — — — 257
Kočiš, F.: Slová *kvalita* a *akosť* ako synonymá — — — — 33
Súčasný stav a perspektívy rozvoja jazykovej kultúry — — — 97
Korecký, J.: Odborná terminológia v časopise STOP — — — 43
Kráľ, Á.: Jazyk a myslenie — — — — — — — — — 225
Jazyk a reč ako jednota ideálneho a materiálneho — — — — 193
Zákonitosti kultúry jazyka — — — — — — — — — 161
Majtán, M.: Metódy a ciele štandardizácie geografického názvoslovia 144
Manolova, L.: Sémantická transformácia ako prostriedok tvorenia lingvistických termínov — — — — — — — — — 330
Masár, I.: Inventár prostriedkov na tvorenie zoologických a botanických rodových mien — — — — — — — — 289, 321
Jazyková a terminologická kultúra — — — — — — — 135
Mlacek, J.: Otázky jazykovej kultúry v prekladateľskej praxi a v teórii prekladu — — — — — — — — — — — 119
Zmeny zloženia frazémy v texte — — — — — — — 197
Nižnanský, J. R.: Motivačné súvislosti pomenovaní náradia na ťahanie vína — — — — — — — — — — — — 346
Oroszová, D.: O textotvorných prostriedkoch v náučnom texte — 18
Sémantický spôsob tvorenia terminologických pomenovaní v strojárskej terminológii — — — — — — — — — — 326
Pavlovič, J.: O konotáciách v novele V. Šikulu *Manduľa* — — — 302
Pisárčiková, M.: Pravidelné jazykové rubriky ako prostriedok pestovania kultúry reči — — — — — — — — — 107
Považaj, M.: Vývin v štýlovej hodnote pomenovaní osôb v oblasti športu — — — — — — — — — — — — 230
Puci, J.: O produktívnosti pri tvorení jazykovedných termínov — — 243

Rybák, J.: O slovách *ovŕtať sa, ovŕtalý* — — — — — — 49
Tomčík, M.: Jazyková politika a literatúra — — — — — 74
Uhlár, V.: Miestne názvy *Preseľany, Solčany, Solčianky* a *Selce* — 305
Odkedy je miestny názov *Bratislava* — — — — — — — 205
Osobné mená a miestne názvy v trojnovele Z. Dončovej Traja kniežací jazdci — — — — — — — — — — — 45
Základné názvy z astronómie. Prístrojová technika — — — — 154
Zavarský, J.: Nové termíny v redakčnej praxi — — — — — 39

DISKUSIE

Černý, V. A. — Tokár, M.: Znova o prepisovaní vlastných mien v prekladoch z gruzínskej literatúry — — — — — — — 210
Dolník, J.: Základné termíny lexikálnej semaziológie — — — 161
Finďo, B.: Rozvíjanie kontinuity a formovanie nového v lekárskej terminológii — — — — — — — — — — — 169
Horecký, J.: Ešte raz o prepisovaní vlastných mien z gruzínčiny 214

ROZLIČNOSTI

Ako treba nazývať ovocie podobne rajčiakom? (A. Ferenčíková) 311 — Andreiho či Andreia? (J. Kerďo) 177 — Axel, Rittberger — axel, rittberger (A. Anettová) 84 — Divozel (M. Majtánová) 312 — Edumetria, či edukometria? (E. Rísová) 123 — Jogový, jogistický (K. Hegerová) 176 — Množné číslo slov *prax* a *syntax* (J. Horecký) 282 — Názvy niektorých chemických indikátorov (E. Rísová) 54 — O názve jedného užitočného predmetu (M. Smatana) 217 — O slovách *kávička, kávičkovať, kávičkár* (A. Anettová) 52 — Pohárová streda (M. Nábělková) 82 — Poster — výveska — panelová výveska (E. Rísová) 174 — Radošinci (L. Dvonč) 23 — Rebríček obyčajný (M. Majtánová) 368 — Relaxujeme sa, saunujeme sa alebo relaxujeme, saunujeme (M. Pisárčiková) 248 — Selektívny výber (J. Horecký) 367 — Zádrh a zádrheľ (L. Dvonč) 216

SPRÁVY A POSUDKY

Blahoželáme docentke Anne Rýzkovej. V. Betáková — — — 219
Ďalšia kniha o informačných selekčných jazykoch. J. Horecký — 88
Dobrá názvoslovná príručka. I. Masár — — — — — — 375
Dr. Ladislav Dvonč jubiluje. S. Ondrejovič — — — — — 314
Druhé vydanie Dejín tanca a baletu. M. Považaj — — — — 29
Jazyková stránka dvojtýždenníka *Sklo*. M. Bugárová — — — 59
Kniha o odbornom jazyku ako prostriedku komunikácie. H. Borsuková — — — — — — — — — — — 372
Kniha o Metodovi. V. Blanár — — — — — — — — — 285
Kniha o Veľkej Morave. P. Žigo — — — — — — — — 252
Moderná štylistika. F. Malec — — — — — — — — 125
Nový exaktný opis slovenčiny. D. Augustinská — — — — 250

Nový úvod do terminológie. J. Horecký — — — — — — 370
O češtine na každý deň. J. Findra — — — — — — 316
O jazyku jednej reprezentačnej publikácie pre deti a mládež. D. Slančová — — — — — — — — — — — — 185
O používaní českých a moravských miestnych názvov. L. Dvonč — 181
Otázky terminológie a problematika náučného štýlu na stránkach zborníkov VŠDS. M. Martonová — — — — — — — — 378
Poznámka o jazyku jedného programového bulletinu. I. Masár — — 383
Prvý zväzok biografickej encyklopédie. E. Kačala — — — — 379
Slovníková pomôcka pre turistov. M. Masárová — — — — 57
Správa o terminologickom sympóziu v Záhrebe. I. Masár — — 86
Správy z babylonskej veže. S. Ondrejovič — — — — — 283
Sviatok poézie. K. Hegerová — — — — — — — — 26
Sympatická knižka o jazykovej kultúre. K. Buzássyová — — — 178
Turistický slovník. Š. Michalus — — — — — — — 92
Vzácne jubileum profesora Jozefa Ružičku. I. Masár — — — 24
Za profesorom Jánom Oravcom. J. Kačala — — — — — 284
Zaujímavá knižka z vydavateľstva Šport. K. Hegerová — — — 381
Zo školenia pracovníkov podniku Reštaurácie. I. Masár — — 220
Životné jubileum profesora Jozefa Mistríka. E. Bajzíková — — 55

SPYTOVALI STE SA

Ako oslovovať muža vo funkcii zdravotnej sestry? (E. Rísová) 385 — Ako sa volá malá kancelária? (M. Považaj) 223 — Boj proti slovu boj? (M. Pisárčiková) 191 — Bratská strana — sesterský podnik (M. Považaj) 31 — Denticulus — dentikul (I. Masár) 222 — Chemipur — označenie čistej chemikálie, resp. chemicky čistej látky (I. Masár) 187 — Kivi, kiwi, aktinídia, aktinídiovník (I. Masár) 61 — Kto je to ševkyňa? (M. Pisárčiková) 287 — Ľudský materiál (J. Pavlovič) 191 — Lúpareň (J. Horecký) 255 — Maja, gen. sg. Maje, nie Maji (J. Pavlovič) 318 — Môže byť lanovka „vysutá"? (G. Gotthardová) 256 — Následok a dôsledok (M. Považaj) 95 — O slove klejma (J. Pavlovič) 30 — Prečo osobitný, a nie „osobytný"? (V. Slivková) 62 — Premietáreň a premietačka (I. Masár) 384 — Prosím si dva miláčiky, či dvoch miláčikov? (J. Pavlovič) 288 — Spomienka, upomienka (K. Hegerová) 63 — Urobiť si o niečom záver (K. Hegerová) 189 — Vrátenka (P. Odaloš) 188 — Zistiť, nie dozistiť a vyzistiť (E. Bajzíková) 94 — Zasadanie a zasadnutie (M. Pisárčiková) 64 — Zmäsilosť? (A. Rýzková) 127

NAPÍSALI STE NÁM

Študované role? L. Bakaj — — — — — — — — — 319